

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**ORYANTALİST JACQUELINE CHABBI'NİN KUR'AN'I
ANLAMA YÖNTEMİ**

**BETÜL DEMİREL
20810601108**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. AYŞE BETÜL ORUÇ**

KONYA-2023

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Betül Demirel		
	Numarası	20810601108		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı/ Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Oryantalist Jacqueline Chabbi'nin Kur'an'ı Anlama Yöntemi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Betül Demirel

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Betül Demirel		
	Numarası	20810601108		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı/ Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ayşe Betül Oruç		
Tezin Adı	Oryantalist Jacqueline Chabbi'nin Kur'an'ı Anlama Yöntemi			

Bu çalışmada, halen hayatta olan Fransız oryantalist Jacqueline Chabbi'nin hayatı, eserleri, düşünce yapısı ve Kur'an'ı anlama yöntemi incelenmiştir. Çalışmamızın amacı Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yöntemi ışığında Kur'an'ın derin ve evrensel mesajına yönelik yaklaşımlarını ortaya koyup Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda Chabbi'nin yöntemini daha iyi anlayabilmek için genel olarak oryantalizmden ve özellikle Fransız oryantalizminden ve Chabbi'nin etkilendiği oryantalistlerden bahsetme gereği duyulmuştur. Çalışmamızda Chabbi'nin kaleme aldığı eserlerinden, ders kayıt videolarından, sosyal bilimlerin sunduğu antropoloji, filoloji ve tarih bilimlerinin verilerinden, fıkıh usulü, tefsir usulü ve ilk dönem tefsir ve sözlükbilim çalışmalarından istifade edilmiştir. Sonuç olarak Chabbi'nin antropoloji ve filoloji bilimlerini mezcederek Kur'an'a karşı tarihselci bir yaklaşımı olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre Chabbi'nin kendi yöntemi içerisinde farklı tutumlara sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Tarihsellik ve Evrensellik, Antropoloji, Chabbi, Dilbilimsel Tefsir, Oryantalizm.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Betül Demirel		
	Student Number	20810601108		
	Department	Department of Basic İslamic Sciences / Department of Hermeneutics		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Ayşe Betül Oruç		
Title of the Thesis/Dissertation	Orientalist Jacqueline Chabbi's Method of Understanding the Qur'an			

This study analyzes the life, work, thought structures and ways of understanding the Quran of the French orientalist Jacqueline Chabbi. The aim of this study is to contribute to the proper understanding of the Quran by revealing Chabbi's approaches to the profound and universal message of the Qur'an thanks to her method of understanding it. In order to understand better the method of Chabbi, it is needed to evoke orientalism as a whole and French orientalism particularly, as well as the orientalist who influenced Chabbi.

In our study, we used Chabbi's writings, lecture videos, data from anthropology, philology and historical sciences offered by the social sciences, al-fiqh procedure, al tafsir, the first studies of tafsir and its lexicography.

It has been determined that Chabbi has a historicist approach to the Qur'an by combining the anthropology and philology sciences. According to the results, Chabbi has been shown to have different approaches within her method.

Keywords: Quran, Tafsir, History and Universal, Anthropology, Chabbi, Linguistics, Orientalism.

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Salât ve selam, cihan serveri kâinatın efendisi Muhammed Mustafa (s.a.v)'ya, ehl-i beytine ve ashabına olsun.

Oryantalist çalışmalar, İslam'ın çıkışından yaklaşık bir asır sonra ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelişerek etkin bir şekilde pek çok sahada varlığını sürdürmüştür. İslam'a, Müslümanlara ve Müslüman alimlerin ortaya koyduğu eserlere yönelik olan bu çalışmalar, İslam medeniyetine bilgi ve yorum zenginliği katmakla beraber Batı'da doğru İslam ve Kur'an anlayışına gölge düşürmüşlerdir. Özellikle on yedinci yüzyıldan itibaren Aydınlanma çağı ile pozitivizmin etkisi altında oluşan sosyal bilimler aracılığıyla Batılı oryantalistlerin elde ettikleri Kur'an anlayışı Batı dünyasını Kur'an'ın asıl mesajını anlamaktan alıkoymuştur.

Bu oryantalistlerden biri tezimize konu edindiğimiz, hakkında Türkiye'de hiçbir çalışma yapılmamış ve özellikle eserlerinde Kur'an ve İslam tarihi üzerine yoğunlaşmış, yaşayan emekli profesör, Fransız oryantalist ve tarihçi Jacqueline Chabbi'dir.

Çalışmamızın birinci bölümünde oryantalist Jacqueline Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yönteminin arka planını daha iyi kavramak için genel olarak oryantalizm, özellikle Fransız oryantalizmi ve Kur'an çalışmaları incelenmiştir. Ayrıca Chabbi'nin kısa biyografisi, eserleri, etkilendiği oryantalist ve düşünürlerin düşünce yapıları ve çalışmaları ve son olarak Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yönteminin felsefi arka planı ele alınmıştır.

İkinci ve son bölümde ise Chabbi'nin Kur'an'ı anlamadaki yöntemleri, kaynakları, oryantalist ve Müslümanlara yönelttiği eleştirileri ortaya konup değerlendirilmiştir.

Öncelikle yüce kitabı Kur'an'ı Kerîm ve onun ilmiyle meşgul olmayı nasip eden, yoğun bir sürecin ardından bu çalışmamızı tamama erdiren Yüce Rabbime hamd ederim. Kıymetli desteğinden ve yönlendirmelerinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. Ayşe Betül Oruç'a teşekkürlerimi arz ederim. Yönlendirmeleri, tavsiyeleri

ve tenkitleri ile yardımcı ve destekçi olan İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürüm Muhammet Emin Kılıç hocama, İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi eğitim görevlileri İsmail Dündar İnce, Dr. Aziz Çınar ve Dr. İbrahim Özkılıç hocalarım başta olmak üzere ufkumu ve gönül dünyamı genişleten tüm Haseki hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Haseki 35. Dönem Dr. Esmâ Çetin ve 36. Dönem sıra arkadaşım Neslihan Çiçek hocalarıma desteklerinden, cesaretlendirmelerinden, teknik yardımlarından ve düzenlemelerinden dolayı müteşekkirim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini ve dualarını esirgemeyen sevgili aileme ve Haseki 36. dönem tüm arkadaşlarıma da şükranlarımı sunuyor, bu çalışmamın istifadeye vesile olmasını temenni ediyorum.

Betül Demirel

İstanbul / Haziran-2023

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ORYANTALİST JACQUELINE CHABBI

1. Oryantalizme Genel Bakış	5
1.1. Oryantalizmin Kısa Tarihi	6
1.2. Oksidentalizm	12
1.3. Oryantalizmin Metodu	14
1.4. Oryantalist Kimlik	17
1.5. Meşhur Latince ve Fransızca Kur'an Tercümeleleri	20
1.5.1. Latince Tercümeleleri	21
1.5.2. Fransızca Tercümeleleri	21
2. Oryantalist Jacqueline Chabbi	34
2.1. Jacqueline Chabbi'nin Hayatı	34
2.2. Chabbi'nin Etkilendiği Oryantalist ve Düşünürler	36

2.3.	<i>Chabbi'nin Kur'an'ı Anlama Yönteminin Felsefi Arka Planı</i>	42
2.4.	<i>Jacqueline Chabbi'nin eserleri</i>	45

İKİNCİ BÖLÜM

CHABBI'NİN KUR'AN'I ANLAMADA TARİHSEL YÖNTEMİ VE ELEŞTİRİLERİ

1.	Chabbi'nin Kur'an'ı Anlamada Tarihsel Yöntemi	51
1.1.	<i>Chabbi'nin Kur'an'ı Değerlendirmede Referans Edindiği Kaynaklar</i>	53
1.2.	<i>Kur'an Kelimelerine Yaklaşımı: Dilbilimsel/Lengüistik Yöntem</i>	59
1.3.	<i>Chabbi'nin Kur'an'ın İndiği Topluma Yaklaşımı: Antropoloji</i>	70
1.4.	<i>Kur'an ve Kanonik İnciller Arasındaki İlişki</i>	80
2.	Chabbi'nin Kur'an'ı Anlama Biçimlerine Yönelik Eleştirileri	85
2.1.	<i>Anakronizm: İdeolojiler ve Kutsallaştırma</i>	85
2.2.	<i>Evrensellik</i>	91
2.3.	<i>Oryantalist Çalışmalara Eleştirileri</i>	95
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	100
EKLER	108

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yüksek lisans tez konumuzu tespit etmek üzere yaptığımız okumalar ve istişareler sonucunda tefsir alanında yapılmış Fransız oryantalist çalışmalar ile ilgili bir çalışma yapılabileceği kanaatine ulaşılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda, yaşayan Fransız oryantalist ve tarihçi Jacqueline Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yöntemi ele alınacaktır. Bu konunun tespitinde, Türkiye akademi camiasında kendisi hakkında hiçbir araştırma yapılmamış olması, eserlerinde Kur'an'ı ve yedinci yüzyıl Hicaz bölgesini temel araştırma konusu yapması, eserlerini hâkim olduğumuz dil Fransızca olarak kaleme alması, günümüzde yaşayan, Fransa akademi camiasında, sosyal medya ve televizyon dünyasında etkin ve aktif bir kişi olması etkili olmuştur.

Günümüzde yaşayan bir oryantalistin yöntemini ve düşünce yapısını anlayabilmek için oryantalizmin ve özellikle Fransız oryantalizmin tanımı, tarihi ve sınırları bilinmelidir. Türkiye'de ve yurt dışında oryantalizm hakkında pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Bu nedenle çalışmamızda oryantalizm ile alakalı kısa ve öz bilgi vermekle yetinilmiştir. Oryantalizm ile ilgili kısa ve genel bilgi verdikten sonra Chabbi'nin eserlerinde sıkça istifade ettiği ve yer yer tercihlerde bulunduğu kaleme alınmış meşhur Latince ve Fransızca tercüme kronolojik sıralarına göre tanıtılmış ve değerlendirilmiştir.

Daha sonra Chabbi'nin Kur'an'ı anlamadaki yönteminin oluşmasında etkin olan faktörler ele alınmıştır. Chabbi'nin kısa biyografisi, eğitim ve öğretim hayatı boyunca etkilendiği oryantalist ve düşünürler, yaşadığı dönem ve yönteminin felsefi arka planı incelenmiştir. Yönteminin genel hatlarını ortaya koyabilmek için Chabbi'nin Fransızca kaleme aldığı eserleri, makaleleri ve diğer çalışmaları tanıtılmıştır. Bu eserlerden hareketle hangi yöntemlerle Kur'an'a yaklaştığı ve bu yöntemleri nasıl kullandığı ortaya konulmuştur. Chabbi'nin kaleme aldığı eserlerinden ve sosyal medya paylaşımlarından istifade ederek İslam dünyasına ve kısmen oryantalist çalışmalarına yönelik eleştirilerine yer verilmiştir. Bu eleştirilerin muhatabı olarak kendisine bu çalışmamızda cevap verilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Oryantalist çalışmalar İslam medeniyeti ile beraber tarihten günümüze kadar gelişerek varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmaların İslam ve Batı dünyasına katkıları olumlu ve olumsuz yönde olmuştur. Ne yazık ki bütüncül bakıldığında bu çalışmaların olumsuz etkilerinin olumlu etkilerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Görünürde bu çalışmalar İslam'ı, Kur'an'ı ve Müslümanları daha iyi anlayabilmek amacıyla yapılmış olmasına rağmen İslam'ın ve Kur'an'ın temel mesajını iletmekten çok uzak olmuştur. Bununla beraber Kur'an'ı Kerim evrensel ve kutsal bir kitaptır. Bu nedenle Kur'an'a art niyetsiz ve önyargısız yaklaşan Batılı bir düşünürden sadır olan yorumlar İslam medeniyetine yeni açılımlar, gelişmeler ve zenginlikler katmıştır.

Türkiye'de oryantalistlerin düşünceleri, yöntemleri, yorumları, iddiaları ve görüşleri hakkında pek çok akademik çalışma yapılmıştır ve bu alanda çalışmalar sistemli bir şekilde devam etmektedir. Chabbi'nin Kur'an'ı anlamaya dair ortaya koyduğu eserleri, yöntemi ve düşünce yapısı Batı dünyasında olduğu kadar Arap dünyasında da yaygınlık kazanmıştır. Ancak günümüzde yaşayan ve hem eserleri hem televizyon ve sosyal medya aracılığıyla geniş bir kitleye hitap eden emekli profesör tarihçi ve oryantalist Jacqueline Chabbi hakkında Türkiye'de hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle çalışmamızla kendisini, yöntemini, düşünme biçimini tanıtmak ve ülkemize yeni bir çalışma alanı sunmak amaçlanmıştır. Ayrıca kıtalara yayılan geniş bir kitleye hitap ediyor olması ortaya koyduğu ve savunduğu yöntem ve metodunun değerlendirilmesinde büyük önem arz etmektedir. Başta Fransa olmak üzere Arap dünyasında eserleri ve yöntemi ilmî literatüre ciddi anlamda katkı sağlamasa da popüler ilim gündeminde sıklıkla eleştirilmiştir. Ancak tespitlerimize göre yaptığımız bu çalışmaya kadar Türkiye akademik dünyasında tanınmıyor olmasından dolayı herhangi bir eleştiriye konu olmamıştır.

Chabbi yaptığı çalışmalarla oryantalist söylemlerin karakteristik bir örneğini sergilemekte, alana orijinal bir katkısı olmasa da medyatik bir dil kullanmak suretiyle Kur'an aleyhine ideolojik bir tavır sergilemektedir. Bu çalışmamızda ön yargıların inşa ettiği ve ötekileştirilme üzerine kurulu popülist anti-islamık söylemlerin ilmi

hüviyete büründürülme çabasını, bu çabanın bir sonucu olarak zihinlerin ve gönüllerin nasıl bulandırılmaya çalışıldığını Chabbi örneği üzerinden tecrübe ettik. Amacımız yapmış olduğumuz bu çalışmayla hakikati müdafaada bir nefer olmak ve gücümüz nispetinde Hakk'a işaret etmektir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yüksek lisans çalışmamızda kullanılan temel yöntem dokümantasyon/kaynak taramadır. Çalışmamızın konusunu belirledikten sonra öncelikle Oryantalizm ile ilgili mevcut malzemeyi derleyerek temel bilgiler verilmiştir. Ardından Chabbi'nin Fransızca kaleme aldığı tüm eserleri, ders kayıt videoları ve sosyal medya paylaşımları Fransızca aslından incelenip gerekli kısımları tarafımızca tercüme edilmiştir. Çalışmamızda anlama/açıklama metodunu kullanarak eserlerinde kaleme aldığı Kur'an'ı anlama yöntemi ortaya konmuştur. Chabbi'nin her bir yöntemini açıklamak için konu ile ilgili kaleme alınan eserlere, makalelere ve ansiklopedi maddelerine müracaat edilmiştir. Fişleme yöntemi ile Chabbi'nin eserlerinde, paylaşımlarında ve konumuz ile ilgili diğer çalışmalarda bulunan veriler derlenmiştir. Ayrıca Kur'an'ı anlama yönteminde etkili olabilecek faktörler, sosyal bilimlerde kullanılan, genel metotlar arasında sayılan, tikelden tümele, sonuçlardan sebeplere geçişi ifade eden endüksiyon yöntemi ile tespit edilmiştir.

Her bir bölüm içerisindeki başlıkla alakalı değerlendirme bölümünde evrensel mantık ilkelerinden, klasik fıkıh ve tefsir usulü kaidelerinden, ilk dönem klasik İslam literatüründen, bilhassa ilk dönem Arapça sözlükbilim eserlerinden, klasik rivayet ve dirayet tefsir kaynaklarından istifade edilmiş ve nihayetinde araştırmacı olarak kendi şahsî yorumlarımıza da yer verilmiştir. Dolayısıyla Chabbi'nin yöntemini ve iddialarını aktardığımız bu çalışma, bir değerlendirme niteliğindedir. Yöntemini ele alırken Chabbi'nin eserlerinin ve çalışmalarının incelenmesi sonucunda ulaşılan verilerin objektif ve aslına sadık kalarak aktarılmasıyla beraber verilere eleştirel yaklaşmıştır.

Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yöntemini daha titiz bir şekilde aktarabilmek adına kendisi ile iletişime geçip video konferans veya yazışma şeklinde soru cevap olarak

bir randevu talep edilmiştir. Ancak çalışmalarımızda yardımcı olamayacağını söyleyerek tarafımıza olumsuz geri dönüş yapmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORYANTALİST JACQUELINE CHABBI

Fransız Oryantalist Jacqueline Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yönteminin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle genel hatlarıyla oryantalizmin, özel olarak da Fransız oryantalizminin tanımı, tarihçesi ve özellikleri hakkında genel bir kanaate sahip olma gereksinimi vardır. Bu bölümde Oryantalist Chabbi'nin hangi ilmî geleneğe sahip olduğunu inceleyeceğiz. Bu sayede seleflerinden aldığı ilmî mirasın çalışma yöntemine ve düşünme tarzına nasıl yön verdiğini tespit edeceğiz.

1. Oryantalizme Genel Bakış

Sözlükte oryantalizm “orior/ oriri” fiilinden doğmak, kalkmak anlamına gelmekte olup “oriens” kelimesinden ise güneşin doğuşu anlamına gelen Latinceye dayanmaktadır. Fransızcaya Doğu manasında “Orient” olarak geçmiştir. Bir fiil olarak “orienter” ve türevi “orientation” olduğumuz konumdan doğuyu, batıyı, kuzeyi ve güneyi konumlandırmak, doğuya yönelmek, herhangi bir yöne yönlendirmek, anlamlarına da gelmektedir. “Orient” kelimesinin bir türevi olan “Oriental” ise “Doğu’dan gelen, doğuya ait, doğulu, doğuya inanan anlamlarına gelmektedir. “Oriental” kelimesinden türeyen “Orientalisme” ise doğu medeniyetini, dilini ve kültürünü araştıran doğu bilimlerinin bütünü anlamındadır. Bu anlamda “Orientaliste” doğu bilimi ile meşgul olan kişi demektir.¹ Oryantalizmin başlangıcı eski Mısır uygarlığına dayandırılmasına rağmen bu kavram 18. yüzyılda ilk olarak İngilizler tarafından kullanılmıştır. Daha sonra 1878 yılında Fransız dil akademisinin sözlüğüne geçmiştir.² Kısaca Doğu Bilimleri olarak adlandırabileceğimiz oryantalizmin coğrafyası, milletleri, kültürleri, tarihi, dilleri, dinleri ve sanatları muhtelif olduğundan sınırı oldukça geniştir. Bu bölümde Oryantalizmi İslam

¹Académie Française, “Dictionnaire de l’Académie française”, <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9O0722> (Erişim 18 Ekim 2022).

² Şevket Yıldız, *Oryantalizm ve İslam Tarihine Oryantalist Yaklaşımlar* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2002), 15.

dünyası açısından değerlendirip daha dar anlamda İslam dünyasındaki tanımıyla ele alacağız. Buna göre Müslümanlar üzerinde yapılan tüm araştırmalar bu kapsamdadır.

1.1. Oryantalizmin Kısa Tarihi

Genel olarak oryantalizmin başlangıcı 1095 yılında başlayan Haçlı seferlerine dayandırılrsa da sekizinci yüzyıla kadar dayandırmak mümkündür. İslam'ı araştıran ilk oryantalist olarak kaynaklara geçen Emevî hanedanı döneminde sarayda yaşamış Dımaşklı zengin ve entelektüel Hristiyan bir aileye mensup olan Mansur b. Sercun b. Mansur, diğer adıyla Yuhanna ed-Dimeşki (Saint Jean Damascene/ de Damas)'dir (675-749). Dedesi, Halid b. Velid'in Dımaşk'ın fethinde önemli rol oynamıştır. Bu nedenle "Mansur" ismini oradan aldığı söylenmektedir. Muaviye döneminden başlayarak Hişam b. Abdulmelik'in hilafetine kadar dedesi ve babası gibi Yuhanna da İslam devletinin maliye işlerinde üst kademelerde görev almıştır. Bir görüşe göre İslam devletinin Hristiyanlar üzerindeki baskılarından ötürü diğer bir görüşe göre herhangi bir baskı olmaksızın kendi hür iradesiyle görevinden istifa edip Saint-Sabas (Beytulmakdis) manastırında inzivaya çekilmiştir. Kendisine nispet edilen tüm eserlerini orada kaleme aldığı söylenmektedir.³

Yuhanna ed-Dimeşki'nin eserleri genel olarak öğretiler, dogmalar, felsefe, teslis Ortodoks ve Hristiyanlık teolojisine dair tartışma ve reddiyelerden ibarettir. En önemli eseri 743 yılında Grekçe kaleme aldığı ve üç bölümden oluşan "E Pege tes Gnoseos" (Bilginin Kaynağı) adlı eseridir. Bu eserin ikinci bölümün 100. veya 101. bahsinde ise İslam'a dair görüşlerini kaleme almıştır. Yuhanna bu eserleriyle Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçenlerin (i'tizal) sayısını durdurmaya ve ortodoksluğu savunmaya amaçlamıştır. Yine "Müslümanlarla diyalog" ve "Müslümanlarla tartışmada Hristiyanları Aydınlatma" gibi eserler kaleme almıştır. İslam topraklarında Müslümanlarla beraber Hristiyan kalarak yaşadığı için hem İslam'a hem de Ortodoks Hristiyanlığına hakimiyeti vardır. Bu da orta çağ Hristiyanlığında etkisi yüzyıllarca devam edecek eserler kaleme almasını

³ Martin Jugie, "La vie de Saint Jean Damascène", *Revue des Etudes Byzantines* 23/134 (1924), 140.

sağlamıştır.⁴ Bu bağlamda Yuhanna ed-Dimeşkî ve çalışmalarını ilk oryantalist çalışmaların başında sayabiliriz.

Fransız Oryantalizm'in başlangıcı Emevî devletinin 711 yılında Endülüs'ü fethetmesine dayanmaktadır. Fas'tan Cebelitarık boğazını geçip Endülüs'ü fetheden İslam orduları kısa sürede 718 yılında Endülüs valisi el-Hur Abdurrahman es-Sakafi komutanlığındaki ordu Pirene sıradağlarını aşarak Fransa'nın Aquitaine bölgesine ulaşır. Bu dönemin Frenk Kralı Charle Martel'dir. İslam orduları sırasıyla Narbonne, Toulouse, Carcassonne, Nîmes, Lyon, Bordeaux, Arles, Dauphiné bölgesi, Lyon, Mâcon, Beaune, Dijon, Beze, Autun, Besançon ve Paris yakınlarında bulunan Sens, Poitiers ve Tours şehirlerini, Provence bölgesini ele geçirir. Yaklaşık 732 yılına kadar Aquitaine bölgesi Müslümanların hakimiyetinde kalır. Charle Martel'in oğlu Pépin Le Bref'in kraliyete geçmesiyle de Aquitaine bölgesi kaybedilir, fakat 759 yılına kadar Provence bölgesi Hişam b. Abdülmelik hilafetinde Müslümanların hakimiyetinde kalır. 768 yılında ise Pépin Le Bref'in oğulları Carleman I (kısa süre sonra ölür) ve Charlemagne iktidara geçer ve Abbasi halifesi Harun Reşid (786-809) ile çağdaşı Charlemagne dönemi başlar. Böylelikle Fransa'nın Pirene sıradağları ile Rhones vadisi arasında yarım asırlık süre zarfında İslam ordusu hâkim olmuştur.⁵ Birkaç yüzyıl sonra da Necîb el-Akîkî'nin yazdığı "el-Musteşrikun" adlı oryantalistlerin tabâkat eserinde ismi geçen ve bu bölgede yetişen Fransız Hristiyan din adamı Gerbert d'Aurillac (940-1003) diğer ismiyle Sylvestre II meşhur olmuştur.⁶ Gerbert döneminde Endülüs Emevî devleti zirve noktadayken, Kurtuba şehri ise entelektüel anlamda Halife II. Hakem'in kurduğu devasa kütüphane sayesinde Avrupa'nın merkezi kabul ediliyordu. Kurtuba alimlerinin ünü ve özellikle astronomi, aritmetik ve geometri alanlarındaki eserleri bütün Avrupa'da yayılıyor ve Latinceye tercüme ediliyordu. Bu eserlerden faydalanan ve sınırdaki varlığını sürdüren Endülüs devletinden etkilenen oryantalist Gerbert ise Avrupa dünyasına yeni matematik kavramlarını kazandırmıştır. Bu münasebetle bölgede

⁴ Alexandre Bruel, "Oeuvres de Gerbert, Pape sous Le Nom de Sylvestre II", *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes* 28 (1867), 476-480.

⁵ İsmail Ceran, "Fransa'da İslâm (9. yüzyıl)", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2017), 18.

⁶ İsmail Metin, *Fransız Oryantalistlerin Siyer Literatüründe Hz. Muahmmmed İmajı (Maurice Gaudefroy-Demombynes, Régis Blachere ve Maxime Rodinson Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2015), 58.

bulunan bazı Hristiyan din adamları İslam ile tanışmış ve ilk Fransız oryantalistlerin doğmasına sebep olmuşlardır.

Siyasi açıdan haçlı seferleri, ekonomik açıdan deniz seferleri ve dini açıdan da Arap dili ve edebiyatı aracılığıyla Müslümanlarla diyaloglar orta çağ boyunca devam etmiştir. Fetihlerin genişlemesine paralel olarak oryantalist çalışmalar da hacim kazanmıştır. Yuhanna ed- Dimeşkî ile başlayan oryantalizm, Kilisenin yoğun desteğiyle Endülüs'ün fethi ve haçlı savaşlarıyla birlikte devam etmiştir. İlk hacimli oryantalist çalışmalar 10, 11 ve 12. asırda Endülüs medreselerinde, İtalya Padna medresesinde Pierre Le Venerable (ö. 1156) başkanlığında başta Kur'an olmak üzere Arapça fen kitaplarının Latinceye ilk tercüme yapıları ve ilk Arapça sözlüğü çıkarılır. Söz konusu tercüme faaliyetleri ve Arap dili çalışmaları sebebiyle 12. asır oryantalizmin başlangıcı kabul edilir. Özellikle 1143 yılında tamamlanan Kur'an tercümesi oryantalistler için bir dönüm noktası teşkil eder. Çalışmalar yaygınlık kazanınca 1312 yılında Viyana'da toplanan konsil kararıyla oryantalizm çalışmaları akademik bir hüviyet kazanır ve Paris, Oxford, Bologne, Selemenka (İspanya) ve Roma üniversitelerinde Arapça bölümleri kurulur. Buraya kadar Oryantalist çalışmalarda Kilisenin etkisi aşikâr idi.⁷

Batı, silah gücüyle yenemediği Doğu'yu bilimin gücü ışığında galip gelme yoluna girmiştir. Dünya tarihine baktığımızda sistematik, hacimli ve devletlerin desteklediği tüm tercüme hareketleri toplumların değişmesine, büyümesine ve güçlenmesine yol açmıştır. Anadolu, Fenike, Mısır tercüme Eski Yunan'a; Yunan, Hint tercüme İslam medeniyetine; İslam (Türk, Arap, Acem), Yahudi, Yunan tercüme de Batı'nın gelişmesinde katkı sağlamıştır.⁸

16. yüzyılda matbaaların kurulmasıyla her alanda ilmî çalışmalar hız kazandı. Özellikle 17. yüzyılda sömürülen ülkelerden çok sayıda el yazması Arapça eserler sömürge valilerin de desteğiyle toplandı ve Avrupa'daki matbaalarda basıldı.⁹ 1539 yılında Paris College de France'da kurulan ilk Arap dili kürsüsü başkanı Guillaume

⁷ İsmail Taş, "İslam Düşüncesinde Bir Zihniyet Dönüşümü (Oryantalizm ve Oksidentalizm Bağlamında Beytü'l Hikme)", *Marife* 3 (2006), 158.

⁸ Taş, "İslam Düşüncesinde Bir Zihniyet Dönüşümü (Oryantalizm ve Oksidentalizm Bağlamında Beytü'l Hikme)", 158.

⁹ İsmail Cerrahoglu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4 (1989), 108.

Postel, İslam ülkelerinden getirdiği birçok el yazması ile Arap dili kütüphanesini zenginleştirdi.¹⁰ Bu College’de ders verenlerin arasında oryantalist Jacqueline Chabbi’nin hocaları olarak kabul edebileceğimiz Sylvestre de Sacy (1758-1838), Ernest Renan (1823-1892), Louis Massignon (1883-1962), Caussin de Perceval (1759- 1835) ve André Miquel (1929-...) bulunmaktadır. Toplanan el yazmaları sonraki dönemlerde oryantalistlerin başvurduğu kaynaklar oldular.¹¹ Arapça kürsüleri daha sonra Hollanda Leiden Üniversitesinde, Cambridge, Oxford, Almanya gibi Avrupa’nın birçok bölgesinde kurulmaya başladı.¹²

17. yüzyılda Napolyon’un Mısır’ı işgalinde akademik destek sunan birçok enstitü kurulmaya devam etmiştir. _ Institut de France (Fransa Enstitüsü), Jean Baptiste Colbert tarafından école Nationale des Langues Orientale (Ulusal Doğu Dilleri Okulu/ İNALCO) ve Louis Langles tarafından da école des Langues Orientales Vivantes (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) bunlardandır. Bu dönemin en önemli oryantalisti Sylvestre de Sacy kabul edilmiştir. Tüm bu okullar ve yetiştirilen oryantalistler Mısır’ın işgalinin ön hazırlığını teşkil etmiştir.¹³ Bu dönemdeki oryantalizm Batı’nın üstünlüğünü devam ettirme ve Doğu üzerinde otorite ve egemenlik kurma girişimi olarak tanımlanmıştır.¹⁴

Napolyon tarafından gerçekleştirilen Mısır’ın işgali oryantalizmin yeni ve daha güçlü bir dönüm noktası olmuştur. Kilise tarafından yönetilen disiplin artık başta Fransız devletinin ve İngiliz Krallığının sorumluluğu ve gözetimi altına girmiştir. Devletlerin desteğiyle daha hacimli ve halefleri için kaynak teşkil edecek çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki oryantalistler elde ettikleri eserlerin tahkiki, neşri ve tahlili ile meşgul olmuşlardır. Mısır’ın işgalinden sonra 1822 yılında önceki akademilerin desteğiyle kurulan bir diğer kurum ise Sylvestre de Sacy ve Pierre-Amédée Jaubert, Antoine-Jean Saint-Martin gibi oryantalistlerin başkanlığında Asya

¹⁰ Hakan Uğur, “Avrupa’da Oryantalizmin Ortaya Çıkışı ve Dozy’nin, İslam’ın Aslılığı Hakkındaki İddialarına Karşı İsmail Fennî Ertuğrul’un Savunması”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (2019), 178.

¹¹ Mesut Işık, “Oryantalizm ve Batı’nın Doğu Algısı”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 7 (2020), 140.

¹² Yıldız, *Oryantalizm ve İslam Tarihine Oryantalist Yaklaşımlar*, 21.

¹³ Metin, *Fransız Oryantalistlerin Siyer Literatüründe Hz. Muahammed İmajı (Maurice Gaudefroy-Demombynes, Régis Blachere ve Maxime Rodinson Örneği)*, 51.

¹⁴ Bayram Ali Çetinkaya, “Batı’daki ‘Sürgün’ Doğulu/Yabancı Edward Said’in Gözüyle Oryantalizm: ‘Öteki’nin Tanımlanması”, *Marife* 1 (2009), 250.

Cemiyeti'dir (Société Asiatique). Bu kurumun en önemli ve günümüze kadar devam eden icraatı Journal Asiatique adlı dergiyi çıkarmalarıdır. Bu dergide yaklaşık iki asırdır oryantalistlerin bilimsel araştırma ve makaleleri yayınlanmaktadır. Çeşitli sebeplerle Doğu'dan getirilen eski yazma eserlerin tercüme, tahkik ve neşri sağlanmışlardır.¹⁵

Avrupa'nın Rönesans dönemine gelince rasyonalizmin yaygınlık kazanmasıyla kilisenin etkisinin azaldığını ve din kavramına insan ürünü olan bir oluşum olarak yaklaşıldı. Başta Hristiyan dünyasına ve tüm dinlere karşı eleştiriler başladı Tercüme faaliyetlerinin başlaması ve yaygınlaşmasıyla, sömürgelerin çoğalması, eserlerin kaçırılması ve dil ağırlıklı üniversitelerin kurulmasıyla arka planda duran güçsüz ve pasif Batı dünyası bilginin verdiği güçle Rönesans devrimine hazırlandı. Bu dönemde devlet politikası olarak yapılan turistik veya ticari seyahatler, sömürgeler ve toplanan yahut kaçırılan eserlerle dilbilimsel çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu çalışmaların gölgesinde Doğu'nun medeniyeti, kültürü, güç kaynağı ortaya konulmuştur. Batı'nın gittikçe güçlenmesinin ardından daha büyük işgallerin gerçekleşmesiyle elde edilen malzemenin çoğalması, tahkik ve neşri de gerçekleşmiştir.¹⁶

19. yüzyılda oryantalist eserlere ilaveten cemiyetler, dernekler, dergiler, kongreler düzenlenmiştir. Avrupa'nın düzenlediği ilk oryantalist kongre Paris'te gerçekleşmiştir. İkinci Dünya savaşına kadar oryantalist çalışmalar Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde olmuştur. Paris bu çalışmaların merkezi konumundadır. İkinci dünya savaşından sonra ise tıpkı selefleri gibi bu alana Amerika hâkim olmuştur.¹⁷ İkinci dünya savaşına kadar 19. yüzyılda ve bilhassa Fransa'da ve diğer Avrupa ülkelerinde birçok Arap dili kürsüsü ve enstitüsü kurularak Doğu uzmanları yetiştirilmiştir. Oryantalizm açısından bu çağın önemini ünlü Fransız edebiyatçı Victor

¹⁵ Ahmet Kavas, "Journal Asiatique", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 05 Aralık 2022), 23/583.

¹⁶ Ali Dere, "Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm", *Diyanet İşleri Başkanlığı*, (2003), 71.

¹⁷ Said Edward W., *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner (Metis Yayınları, 2003), 21.

Hugo (1802-1885) Şu sözleriyle ifade etmektedir: “XIV. Louis ağı (17. Yüzyıl) Helenizm çağıydı, bu ağ ise (19. yüzyıl) oryantalizm çağıdır”.¹⁸

Son dönem oryantalistlerin çalışmalarını Tarih, Mukayeseli Dinler Tarihi ve Temel İŐlam Bilimleri olarak üç alana ayırabiliriz. Bazı oryantalistler görüşlerini  alandan birinin metoduyla oluŐturdukları gibi bazıları da bu üç alanın verilerine dayanarak yaklaŐımlarda bulunmuşlardır. 20. yüzyıl oryantalistlerin metot ve düşüncelerini etkileyen (son dönem oryantalist düŐüncelerin arka planı) akımlar arasında modernizm (aydınlanma ağı ile gelen zihinsel dönüŐümün ortaya çıkardığı ideoloji ve yaşam biçimi), hümanizm (sekülerizm ve demokrasi üzerine kurulu; egemenliği insana zgnleŐtiren kurtuluŐu dinde değil bilimde arayan, insanbiçimci ve insan merkezci dünya görüşü), sekülerizm (din ile devletin siyasi olarak ayrılması ve dini ahlaki ve insani değerlerin devletten, kamusal ve özel hayattan ayrılması), postmodernizm (1980’lerden sonra ortaya çıkmıştır. Modernizmi sorgulayan ve eleştiren ve reddeden düşünce ve oluŐumlar), globalizm (bilim, sanat, hukuk, siyaset, kültür, ekonomi alanlarında dünyadaki bütün ülkelerin birbirine daha çok bağımlı hale gelmeleri ve ortak değerler benimsemeleri) vardır. Bu akımlar ve modern dönem 19 ve 20.yüzyıl boyunca Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Friedrich Nietzsche, Ren Guenon, Julius Evola, Frithjof Schoun, Fernand Schwarz, Titus Burckhardt gibi bilim adamları tarafından Batı’nın bir özeleŐtirisi olarak eleştirilmiştir.¹⁹

Özetle oryantalizmin tarihsel sürecini göz önünde bulundurduğumuzda oryantalizmin öncelikle İŐlam dini ile karŐılaŐan diğer dinlere mensup din adamlarının kendi din ve görüşlerini üstün tutmak, savunmak ve hâkim oldukları topraklara dinin ve özellikle kilisenin gücü sayesinde hâkim oldukları için siyasi konumlarını korumak amacıyla ilgilendiklerini görürüz. Daha sonra İŐlam medeniyetinin ilmi zenginliği ve gücü karşısında hayret ve haŐyet besleyen Batı dünyası bu ilmi geleneği bir gc görerek Doğuyla ve ondan neşet eden her Őeyle ilgilenmiŐtir. Son olarak Batı elde ettiği verileri siyasi, sosyolojik ve bilimsel bir gc

¹⁸ Metin, *Fransız Oryantalistlerin Siyer Literatüründe Hz. Muahmmmed İmajı (Maurice Gaudefroy-Demombynes, Rgis Blachere ve Maxime Rodinson rneği)*, 56.

¹⁹ Yıldız, *Oryantalizm ve İŐlam Tarihine Oryantalist Yaklaşımlar*, 16.

olarak kullanarak Doğu'yu kendisi için bir tehdit unsuru olmaktan uzaklaştırdıktan sonra onun toprağını coğrafi ve ilmi zenginliklerini sömürerek kullanmıştır. Unutmamak gerekir ki sömürülen ülkeler bilimsel nesne olmaya devam ettikleri sürece sömürülmeye devam edileceklerdir. Oryantalizmin ve oryantalistlerin tanım ve tarifini, niyetlerini, amaçlarını ve hedeflerini kapsamlı bir şekilde inceleyen Filistinli bilim adamı Edward William Said (1935-2003)'in söylediği gibi:

“Doğu sadece Batı'nın yakın komşusu değildir, bu alan aynı zamanda Avrupa'nın en geniş, en zengin ve en eski sömürgelerini kurduğu bir bölge ve uygarlığının ve dillerinin temelidir”. (...) Antropolog, sosyolog, tarihçi ve yahut dilbilimci olsun özel ya da genel bir açıdan Şark'ı öğreten yazıya döken yahut araştıran kimse şarkiyatçıdır (oryantalist) ve yaptığı iş de şarkiyattır (oryantalizm). (...) Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun âmiri olmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur”.²⁰

Gördüğümüz gibi oryantalizmin hem akademik yönü hem sömürge faaliyetleriyle bağlantısı hem de dinî ve kültürel bir yönü bulunmaktadır. Batı'nın Doğu üzerinde bir hakimiyet kurmasında etkili bir yol olduğu doğrudur. Bununla birlikte Doğu mirasının korunmasında, günümüze aktarılmasında, doğu toplumlarının modernleşmesinde oryantalizmin etkisinden de bahsedilmektedir. Ancak Doğu üzerinde yer yer oryantalizmin olumlu etkisi olsa da, bu etki oryantalizmin hedefleri arasında sayılmayacağı da bir gerçektir.

1.2. Oksidentalizm

Oryantalizmin (Şarkiyatçılık) mukabili kabul edilen Oksidentalizm (Batıcılık/Garbiyatçılık) Latince “occident/occidentalis” kelimesinden 19. yüzyılın ilk yarısında Rus Çarı Nicolas I döneminde ortaya çıkan ve “politikası Batı'nın siyasal, ekonomik ve kültürel değerlerini benimsemek olan reformist hareket” anlamına gelen Fransızca bir kelimedir. Kısaca Batı'nın değerlerini Doğu'nun

²⁰ Edward W., *Şarkiyatçılık*, 12-15.

değerlerine tercih etme anlamına gelir.²¹ 21. yüzyılda Oksidentalizm yeni bir tanım ve sistemleşmemiş bir akım olarak oryantalizmin mukabili şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Oksidentalizm'in üç tanımı yapılabilir. Birincisi; “Ben”den (kendinden yani Doğu’dan) başlayıp, kendi entelektüel gücünü ve “Öteki”nden (Batı’dan) gelen bilgi aktarımı karşısındaki bağımsızlığını vurgulayan ve teyit eden bir düşünme tarzıdır”. İkinci tanım; Batı ile “Ben” (özne) ve “Öteki” (nesne) rollerini değiştiren oryantalizme göre nefsi müdafaa olarak bir karşı söylemdir. Üçüncü tanım; “Batı’yı, Batı’nın asla yapmadığı bir şekilde Batılı olmayan bir bakış açısı ile ele alan bir bilim dalıdır”.²²

Özetle karşımıza üç çeşit oksidentalizm çıkmaktadır; birincisi 19. yüzyılda ilk ortaya çıktığı ve Türkiye’de Cemil Meriç tarafından ilk kullanıldığı gibi²³ batı hayranlığı içerisinde olan oksidentalizm, ikincisi batı düşmanlığı içerisinde olan oksidentalizm, üçüncü ve en sağlıklı olanı kendi değerlerini yok saymadan batıya eleştirel yaklaşabilen ve iyi taraflarını tüm insanlığın refahı için kullanabilen oksidentalizm.²⁴

Hasan Hanefi (1935-2021)’ye göre Oksidentalizm’in konusu, Avrupa zihniyetinin kendisi, doğuşu, gelişimi, farklı evreleri ve yansımalarıdır. Oksidentalizm, batılılaşma eğilimlerine karşı bir denge oluşturur ve Avrupa kültürünü kapsamlı ve bilimsel bir şekilde eleştirir.²⁵

Oryantalizmin bir mukabili olarak kabul ettiğimiz takdirde Oksidentalizmin konusu Batı’nın coğrafyası, milletleri, kültürleri, tarihi, dilleri, dinleri ve sanatlarıdır. Oryantalizmden farklı olarak Oksidentalizm köklü bir tarihe ve akademik disipline sahip değildir. Kilisenin, imparatorlukların ve devletlerin maddi ve manevi desteğiyle tarih boyunca gelişen, sistemleşen ve akademik bir disiplin haline gelen oryantalizmden farklı olarak, Oksidentalizmin başlangıcı yirminci

²¹ “Définition de occidental, Dictionnaire Français La Langue Française”, <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/occidental> (Erişim 26 Aralık 2022).

²² Abdullah Metin, *Oksidentalizm İki Doğu İki Batı* (Açılım Kitap, 2013), 8-9.

²³ Özcan Hıdır, “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm: Hadis Oksidentalizmi-M. Fuad Sezgin ve M. Mustafa el-A’zamî Örneği-”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8 (2008), 8.

²⁴ Ali Karakaş, *20.Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları -Fuat Sezgin Örneği-* (Adana: Çukurova Üniversitesi, 2015), 24.

²⁵ Karakaş, *20.Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları -Fuat Sezgin Örneği-*, 56.

yüzyılın başlarında İslam dünyasında Müslüman alimlerin bireysel çabalarıyla, batı emperyalizmine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu alanda çok önemli eserler ortaya koyan ve oksidentalizm olarak niteleyebileceğimiz Müslüman araştırmacılar arasında Hasan Hanefî, M. Fuat Sezgin, M. Mustafa el- Azamî, Edward Said, Mustafa Sibaî, Muhammed Hamidullah, Babanzade Ahmed Naim, Mehmet Akif Ersoy, İzmirli İsmail Hakkı, Cemil Meriç, Mustafa Sabri, Elmalılı Hamdi Yazır, Aliyya İzzetbegoviç, Mustafa Sabri, Muhammed Zübeyr es-Sıddîkî, Muhammed Accâc el-Hatîb gibi önemli alimleri sayabiliriz.²⁶

Oksidentalizm'in hedefine gelince, yine Hasan Hanefî'ye göre Batı'nın, Doğu'nun tarih ve medeniyetini tanımlarken yansıttığı ve oluşturduğu negatif algıyı ortadan kaldırmak ve yeniden tanımlamaktır. Aynı zamanda gelişmekte olan Doğu toplumlarını kültürel ve bilimsel yaratıcılık seviyesine çıkartmak, tüm insanlığa faydalı olmak suretiyle "Öteki"nin hegemonyasından kurtularak yeniden var olmasını hedeflemektedir. Zira "öteki"nin sınırlarının iyi araştırılması ve eleştirilmesi, hegemonyasından kurtulmanın ilk aşamasıdır. Çünkü bilgi güçtür. Bilgiyi ancak en iyi kullanan egemen olabilir. Dolayısıyla oryantalizmin karşısına Oksidentalizmin durması güçler dengesindeki değişim anlamına gelmektedir.²⁷ Görüldüğü gibi Oryantalizm ile Oksidentalizm arasında hedef farkları da bulunmaktadır. Oryantalizmin hedeflerinde emperyalizmin ve sömürgeciliğin önemli rolü vardır. Oksidentalizmin ise şimdilik sadece bilimsel ve sanatsal hedef ve çalışmaları olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan Oksidentalizm oryantalizme nispeten daha masum ve etik temeller üzerine bina edilmiştir.

1.3. Oryantalizmin Metodu

19. yüzyıldan önce kilisenin hakimiyeti altında yürütülen oryantalist çalışmalarda gaye ve metot Kur'an'ın önce vahiy ürünü olduğunu, mütevatir bir yol ile ulaştığını ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunu reddederek İncillere nispetle Kur'an'ın seviyesini altta tutmak idi. Bu çalışmalarda

²⁶ Karakaş, *20. Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları -Fuat Sezgin Örneği-*, 62-72.

²⁷ Hasan Hanefî, "Oryantalizmden Oksidentalizme", çev. Hakan Çopur, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, (2007), 14.

araştırmacılar Kur'an'a kendi perspektiflerinden baktıkları için onun anlamını kapalı ve karışık buluyorlardı. Fransız Oryantalist Carra de Vaux (1867-1953): “*Kur'an'ı çok müphem buluyorum. O, hemen hemen hiçbir hâs ismi ihtiva etmemektedir*” demiştir.²⁸ Bu sayede Kur'an'ı Kitab-ı Mukaddes ile kıyaslayıp kendi kitaplarını hem savunuyor hem değerini arttırıyorlardı. Böylece Hristiyan ve Yahudi din adamlarının dinlerini ve konumlarını savunma iç güdüsünden hareketle yaptıkları bu çalışmaların genel itibariyle bilimsel objektiflikten ve tarafsızlıktan uzak olduğu bilinen bir gerçektir.

Yüzyıllarca baskıcı, zalim, diktatör ve bilimsel gelişmelere kapalı kilisenin etkisinden kurtulmaya çalışan Avrupa dünyası ve özellikle Fransa, aydınlanma döneminde mutlak anlamda dinlerin, özel de ise Hristiyanlığın karşısında rasyonalizm, pozitivism, materyalizm, sekülerizm laiklik ve sosyal bilimlerde kullanılan tarihselcilik, yapısalcılık, antropoloji gibi yöntemler ile kilisenin karşısında durmaya başlamıştır. Hristiyan ve Yahudi teolojisini en sert ifade ve yöntemlerle eleştiren Batı dünyası, İslam dininin kaynağını bu iki dine hamlederek ve bu iki dine kıyas ederek eleştirmiştir. Oysa İslam ile diğer semavi dinler arasında bir takım ortak noktalar olsa dahi hiçbir şekilde kıyas edilemeyecek kadar illet farkları vardır. Başta Kur'an'ın vahiy ürünü olması ve mütevatir bir yolla bize ulaşması onun diğer kitaplarla kıyas edilmesini ve esaslarını eleştirirken aynı yöntemin kullanılmasını imkânsız kılmaktadır.

Bilimsel yöntemde ortaya konulan tezlerin sağlam ve kuvvetli delillerle, referans göstererek desteklenmesi zorunludur. Ancak oryantalistlerin tezleri, çoğunlukla etik ve objektif olmayan amaçlara dayanmaktadır. Dolayısıyla görüşlerini desteklemek ve dini tahrif etmek için kullandıkları delillerin zayıf ve asılsız olduğunu, oryantalist araştırmacıların görüşlerine anti tez niteliğinde olan metin ve malzemeyi görmezden geldikleri bir gerçektir. Bilimsel yöntemin dışına çıkmaları, oryantalistlerin çalışmalarına karşı Müslümanların temkinli olmasını ve

²⁸ Cerrahoglu, “Oryantalizm ve Batıda Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, 129.

Müslüman alimlerin bu çalışmalarda bulunan yanlış ve aldatıcı görüş ve yöntemleri açık bir şekilde ortaya koymalarını gerektirmektedir.²⁹

İslam oryantalizminin tarihsel sürecine baktığımızda, başlangıçta Yahudi ve Hristiyan din adamlarının İslam dinine tepki olarak çalışma yürüttüklerini görmekteyiz. İslam karşısında tehdit altında olan kendi varlık ve hegemonyalarını sürdürebilmek amacıyla İslam'ı araştırmış ve eleştirmişlerdir. İlk etapta eleştirileri Mekke müşriklerinin inkarcılığından farklı olmamıştır. Binaenaleyh ilk dönem oryantalistler eserlerinde kabaca vahyin gerçekleşmediğini, dolayısıyla Muhammed'in yalancı ve hasta olduğunu, Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlerden etkilenerek İslam dinini uydurduğunu iddia etmektedirler. İman etmemiş bir düşünürün vahyi kabul etmesi pek tabii beklenemez. Ancak bu oryantalistlerin de aynı zamanda eserlerinde iddialarını temellendirecek referans sistemlerinin ve bilimsel metotlarının bulunmadığını gözlemlemekteyiz. Buna ilaveten Chabbi başta olmak üzere son dönem oryantalistlerin ilk dönem oryantalistlerin yaptıkları Kur'an tercümelerinde birçok hatanın bulunduğunu itiraf etmektedirler. Arap dili ve belagatine yeterince hâkim olmayan ilk dönem oryantalistlerin iddialarının bilimsel etik ve objektiflikten uzak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Daha sonraki dönemlerde oryantalist çalışmaların devletin gücüyle desteklenmesi ve akabinde sömürgelerin kurulması çalışmaların ilmî meraktan öte bir amaç güttüğünü bize ispatlamaktadır. Bununla beraber tarihsel süreci içerisinde hem sistemleşen hem de "öteki" kültür ve medeniyeti daha yakından tanıma fırsatına sahip olan Batı dünyası kendisini İslamî ilimler alanında da güçlendirmiş ve başta Arap dili ve edebiyatı kürsü ve enstitülerin kurulmasıyla yapılan çalışmalar hacim ve metot açısından zenginlik kazanmıştır.

Oryantalizm, Batı dünyasında sosyal bilimlerin gelişmesiyle beraber Arap dili ve edebiyatı aracılığıyla elde edilen veriler sosyoloji, antropoloji, anlambilim, psikoloji gibi bilim dalları açısından ele alınarak yeni perspektifler kazanmıştır. Buna göre her bilim dalının kendine özgü tekniği, yöntemi ve araçları vardır. İslami ilimler bu farklı bilimlerin kendi içerisindeki teknik, yöntem ve araçları sayesinde

²⁹ Mahmud Hamdi Zaquq, *el-İstişrak ve'l-halefiyyetu'l-fikriyye li's-sırai'l-hadâri* (Kahire: Mektebetu'ş Şhorouk Devliyye, 2008), 29.

yeniden okunmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen bazı sonuçlar İslam dünyasına yeni bakış açıları sağlamaktadır. Bununla beraber bazı oryantalistler bu bilim dallarını kullanarak ilk dönem oryantalistlerin iddialarını temellendirerek yeni bir yöntemle tekrar sunmaktadırlar.

1.4. Oryantalist Kimlik

“Oryantalist” kelimesinin ilk defa 1779 yılında İngiltere’de Edward Pocock hakkında kullanıldığı söylenmektedir. Daha sonra bu terim 1799 yılında Fransızca ’da “Magazine/Revue Encyclopédique”de yayınlanmıştır. 1824 yılında ise “Journal Asiatique” ’de Louis Langlés (1763-1824) hakkında yayınlanan bir ilanda görülmüştür. 1838 yılında ise terim “Dictionnaire de l’Académie Française” sözlüğüne girmiştir. Bu terim o yıllarda genel olarak Uzak ve Yakın Doğu araştırmacısı olarak kullanılmaktaydı.³⁰

Oryantalist çalışmaların bütününe baktığımızda ilmî, ticarî ve siyasî üç ana hedef etrafında toplandıklarını görürüz. İlmî açıdan yaklaşan oryantalistlerin sayısı az olsa da bunların diğerlerine nispeten daha objektif ve etkili çalışmalar ortaya koyduklarını söyleyebiliriz. Ancak bu nispeten objektif yaklaşımları, farklı kültür ve alt yapıya sahip olmaları nedeniyle birtakım meselelere uzak olmaları ve isabetli görüşlerde bulunamamaları sonucunu doğurmuştur. Her oryantalistin iyi niyetli olduğu ve etki altında olmadığı varsayılsa bile her araştırmacının kendi çağının insanı olduğunu, hiçbirinin İslam’a tam anlamıyla objektif yaklaşamayacağını göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Buna rağmen akademik bir meraktan hareketle yabancı bir medeniyetin tanınması hususunda hizmet eden ve sömürgecilik faaliyetlerinden uzak duran bir oryantaliste olumlu anlam atfedilir. Bu anlamda Oryantalist Bernard Lewis oryantalizmi ve oryantalist kimliği şu şekilde tanımlamaktadır: “*Birinci anlamında oryantalizm, Orta Doğu’yu, Kuzey Afrika’yı ziyaret etmiş ve gördüklerini veya hayal ettiklerini, çoğunlukla romantik ve aşırı bir tarzda resmetmiş, çoğunlukla Batı Avrupalı ressamların oluşturduğu bir resim ekolüdür. Daha yaygın kabul görmüş ikinci anlamında oryantalizm, ilkiyle*

³⁰ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 4-5.

bağlantısız olarak, akademik uğraşın bir dalıdır. Terim ve akademik bir disiplin olarak oryantalizm, Rönesans'tan itibaren Batı Avrupa'da akademik çalışmalarındaki büyük patlama ile başlar. Grekçeyi inceleyen Helenistler, Latinceyi araştıran Latinciler, İbraniceyi araştıran İbraniceciler bulunuyordu. İlk ikisine verilen ortak isim 'klasikçiler'dir', üçüncüsü ise 'oryantalistler' olarak adlandırılırdı.”³¹

Ticarî amaç güden oryantalistlere gelince, bu 19. ve 20. yüzyıllarda İslam dünyasının Batı tarafından sömürgeleştirilmesinden önceki dönemde oryantalistlerin İslam ülkelerine giderek o insanları, coğrafyayı, kültürü, özellikle dinin insanlar üzerindeki etkisini inceleyerek ve o ülkelerle ilişkilerini geliştirerek sömürgecinin ön hazırlığını yapmışlardır. Bunun gerçekleşmesi için kâh kilise (Kilise Oryantalizmi), kâh devletler ve özel finans kurumları ve şirketler gerekli mali desteği ve korumayı sağlamışlardır. Ticarî amaç ile bağlantılı olarak siyasî amaç güden misyoner oryantalistlerde, sömürge altına aldıkları toplumlar üzerinde otorite kurmak ve egemen olmak gayesi hakimdir. M. Hamdi Zakzûk oryantalistlerin misyonerlik görevlerinin olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Oryantalizm, Doğu medeniyet ve inançlarını öğrenmeyi sağlayan ‘Doğu dillerini bilme’ üzerine kurulduğuna göre, misyonerlikle bu noktada birleşiyor, çünkü misyonerlik de Hristiyanlaştırmak istediği kimselerin dillerini bilmeyi zorunlu görüyor. Nitekim 13. yüzyıl misyonerlerinde Müslümanların dillerini öğrenmenin gerekli olduğuna ilişkin tam bir kanaat vardı. Kendilerince Müslümanları Hristiyanlaştırma çabalarının başarıyla sonuçlanması buna bağlıydı. Daha sonra uygulama alanına konulan bu kanaat, oryantalizmin gelişmesinde önemli rol oynadı. O dönemlerde oryantalizmi misyonerlikten veya genel anlamıyla dinî faktörden ayırt etmek kolay değildi. Çünkü oryantalizmin doğuşunda dinî faktör ilk sırada yer alıyordu.”³²

Edward Said ise Batı'da büyük ses getiren “Şarkiyatçılık” adlı eserinde oryantalisti sömürgeci, emperyalist, yalancı seyyah ve ötekileştiren olarak nitelermektedir.³³

³¹ Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 5-6.

³² Zaquq, *el-İstişrak ve'l-halefiyyetu'l-fikriyye li's-sirai'l-hadâri*, 29.

³³ Edward W., *Şarkiyatçılık*, 76.

Oryantalistlerin de misyonerlik faaliyetlerinde bulunanlar dışında kendi içlerinde farklı gruplara ayrıldığını görmekteyiz. Bu gruplardan biri olan bilimsel etikten uzak oryantalistler, kaynaksız ve delilsiz birtakım iddialarda bulunmuşlardır. Bu nedenle bu oryantalistlerin çalışmalarının, Batı'nın ekonomik, politik ve kolonyal çıkarlarına malzeme olmaktan başka akademik bir değeri olmamıştır. Başka bir grup oryantalist ise kendi dinleri, görüşleri ve yetiştirildikleri ortam sebebiyle İslam'a önyargı ve düşmanlık besleyen çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bilimsel araştırma adı altında İslam'ı ele alsalar da objektif olmaktan uzak olan bu oryantalistlerin çalışmalarının akademik bir değeri olmamalıdır.

Bununla beraber İslam araştırmalarında bilimsel etiğe, Müslümanlara ve kaynaklara karşı adil davranan oryantalistler de olmuştur. Özellikle Arap dili ve farklı alanlarda çok değerli ve faydalı araştırmalar ve kolaylaştırıcı hizmetler sunan, farklı pencerelerden baktıkları için İslam alimlerinin de ufkunu açan çalışmalar az da olsa mevcuttur. Bunların görüşlerinin tamamı doğru olmamakla birlikte yaklaşımları, yöntemleri ve ulaştıkları sonuçlar değerli olabilmektedir.

Hangi amaçla yapılırsa yapılsın, her araştırmacı kendi döneminin adamıdır. Daha özele indiğimizde ise her araştırmacı çocukluğunda aldığı telkinlerin, eğitiminin, alışkanlıklarının, önyargılarının tesiri altındadır ve bu durum kaçınılmazdır. İlk dönem oryantalistlerinin, fikirlerini ve niyetlerini açıkça ve şiddetli bir şekilde ortaya koyduklarını söyleyebiliriz. Yeni Oryantalistler ise kendilerini ne kadar ılımlı gösterecekler de çocukluklarından beri aldıkları eğitimin tesiri eserlerinde açık veya gizli bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Bunlar süslü ve methedici sözler veya bilimsel bir anlatım tarzı ile Peygamber ve Kur'an'dan bahsedip İslam'ın temel esaslarını sarsacak özet cümleler kurmaktadır.³⁴ Araştırmacının dini ve amacı ne olursa olsun, kendi dinini veya başka bir dini tanıması ve tanıtması durumunda, din ile ilişkili tüm hususları doğru ve eksiksiz bir şekilde tahrif etmeden aktarması beklenir. Oysa önyargı, düşmanlık gibi duygular objektifliğe yakın olmayı engellemektedir.

³⁴ Cerrahoglu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 114.

Bununla beraber oryantalistler elde ettikleri bilgi gücüyle silahlanırken, karşı tarafı silahsızlaştırarak Doğu'nun zayıf ve güçsüzlüğünü pekiştirmiştir. Batı'nın tüm araştırmalarının kaynağı ve neticesi Doğu'yu Batı'dan ayırıştırmak ve ötekileştirmek olmuştur. “Öteki” olan Doğu'yu olumsuzlaştırarak, “Ben” olan Batı'yı pekiştirmiştir.

Bu nedenlerden dolayı günümüzde “oryantalist” kelimesi olumlu karşılanmamaktadır. Ayrıca bu terimin terk edildiğine dair beyan, 1973 yılında Paris'te düzenlenen 29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde resmî olarak ilan edilmiştir. Bu kongrenin adı da “Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşerî Bilimler Kongresi” olarak değiştirilmiştir.³⁵

1.5. Meşhur Latince ve Fransızca Kur'an Tercümeleleri

Medeniyetlerin birbiriyle karşılaştıkları sırada var olan ilmî ve sanatsal birikimlerini aktarmalarına tercüme hareketleri denmektedir. İnsanlık tarihinde büyük medeniyetlerin doğmasının ve ilmî gelişmelerin oluşmasının en önemli faktörlerinden birinin tercüme faaliyetleri olduğunu görmekteyiz. Nitekim Batı dünyasının yaklaşık on ikinci yüzyıldan itibaren başlattığı tercüme seferberliği zaman içinde gelişerek Batı'ya Aydınlanma çağını ve Rönesans'ı getirmiştir.

Bu bölümde Arapça aslından yapılan ve oryantalistlere kaynak teşkil eden en meşhur Latince ve Fransızca Kur'an tercümeleleri, bunların mütercimlerinin Kur'an'a bakış açıları ve yaşadıkları dönem kronoloji dikkate alınarak kısaca ele alınacaktır. Bu çalışmada özellikle Jacqueline Chabbi'nin çalışmalarında zaman zaman yer verdiği Kur'an tercümelelerine yer verilmiştir. Kronolojik sırasına göre değerlendirilen tercümeleler hakkında elde edilen bulgular şunlardır: Her çalışma bir sonraki çalışmayı olumlu şekilde etkilemiştir. Ayrıca mütercimlerin yaşadıkları dönemin konjonktürel ve siyasal yapısı, çalışma ve düşünme biçimlerine etki etmiştir.

³⁵ Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 1.

1.5.1. Latince Tercümelere

Kur'an'ın ilk tercümesi 1143 yılında, Pierre le Vénérable'in inisiyatifiyle oluşturulan , beş mütercimden oluşan (Pierre de Tolède, Pierre de Poitier, Herman le Dalmate, Robert de Ketton ve Muhammed isimli bir Müslüman) ve İslami eserleri tercüme eden “Corpus de Tolède” (Latince: Corpus Toledanum, 1130) isimli bir komitenin ürünüdür. İlk çalışma bu komitenin mütercimlerinden Endülüs'te Arapça eğitimi almış İngiliz Kettonlu Robert (Robert of Chester, 1110-1160)'in Latince tercümesidir. Bu bilgin aynı zamanda Harezmi'nin cebir risalesini ilk kez Latinceye çeviren kişidir. Kur'an'ın cem ve istinsahından çok sonra ortaya çıkmış olan bu tercümenin hem hacı seferlerinin yaşandığı dönemin ürünü olması hem ilk tercüme olması nedeniyle yanlışlarla ve asılsız iddialarla dolu olduğu, orijinal dilinden ve ayetlerin maksadından uzak bir tercüme olduğu Batı dünyasında bilinmektedir. Mütercimin ve o dönem din adamlarının asıl amacının Hristiyanların İslam'ı kınamalarını haklı göstermek, İslam dinini tahrif ve tebdil etmek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Daha sonra aynı komite/ekolün mütercimi Marc de Tolède, selefının çalışmalarından yararlanarak yeni bir Kur'an tercümesi hazırlamıştır. Bu dönem aynı zamanda İslam dünyasında gelişmiş ve birçok bilimsel alanda eser vermiş Müslüman alimlerin eserlerinin de tercüme edildiği bir dönemdir.

Üçüncü ve son Latince Kur'an Tercümesi Ludovico (Louis) Marracci (1612-1700) tarafından yapılmıştır.³⁶ Ne yazık ki 17. yüzyıla kadar Batı dünyası Kur'an'ı ve İslam'ı ekseriyetle bu eserlerin tercümesi aracılığıyla tanımıştır.

1.5.2. Fransızca Tercümelere

Latince tercümelere sonra Fransızca yapılmış Kur'an tercümelerine gelince, Müslüman ve oryantalistler tarafından kaleme alınmış birçok tercüme _vardır. Bu tercümelere en meşhurlarını ve özellikle Jacqueline Chabbi'nin başvurduklarını kronolojik sıralarına göre kısaca tanıtacağız.

³⁶ Sylvette Larzul, “Les Premières Traductions Françaises du Coran (XVIIe-XIXe siècles)”, *Archives des Sciences Sociales des Religions* 147 (Eylül 2009), 147-148.

André du Ryer (1580-1660/1688) Tercümesi: En eskisi 1647 yılında İskenderiye'deki Fransız konsolosu André du Ryer (1580-1660 (?)/1688) tarafından “L’Alcoran de Mahomet” başlığıyla kaleme alınmış ve yüz kırk yıl boyunca oryantalistler tarafından istifade kaynağı olmuştur. André du Ryer, oryantalist ve İstanbul Fransa Büyükelçisi (1591-1605) François Savary de Brèves (1560-1628) tarafından Türkçe ve Arapça öğrenmesi için görevlendirilmiştir. İlk Türkçe gramer kitabını “Rudimenta grammatices linguæ turcicæ” başlığıyla ve Sadi-i Şirazi'nin Gülistan kitabını (Gulistan, ou l’Empire des Roses, 1634) Latince’ye tercüme etmiştir. Osmanlı Padişahı IV. Murat tarafından ödül aldığı da ifade edilmiştir.³⁷

Kur’an tercümesini yaparken, müphem bulduğu ayetlerin tercümesi için dönemin Arapça/Latince, Arapça/Türkçe, Arapça/Farsça sözlüklerinden, Celâleddin es-Süyûti'nin (ö. 911/1505) “Tefsîrül-Celâleyn” ve Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) “Envârü't-tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl” tefsirlerine başvurmuştur. Fransızca ilk tercüme olması ve bazı ayetlerin bilerek kapalı ve yanlış tercüme edilmesi, döneminin ve kilisenin siyasi politikasından etkilenmiş olması ve metne bağlı kalmayıp kendi İslam algısını tercümesine yansıtması nedeniyle sonraki oryantalistler tarafından çokça eleştirilmiştir. Günümüzde akademik bir değeri olmamasına rağmen o dönemde ilk olması hasebiyle İngilizce, Felemenkçe, Almanca ve Rusça tercüme edilmiştir.³⁸

Claude-Étienne Savary (1750-1788) Tercümesi: Aydınlanma çağı oryantalistlerinden Savary, 1776-1779 yılları arasında Arapça öğrenmek için Mısır'da kalmıştır. 1783 yılında ise “Le Coran” başlığı altında Arapça'dan tercüme ettiği ve başında Muhammed'in kısa biyografisinin bulunduğu eserini yayınlamıştır. Ryer'den daha titiz bir çalışma ortaya koymasıyla beraber Savary de aydınlanma çağının deist vizyonunu Kur'an'a uydurmaya çalışmakla eleştirilir. Her ne kadar Mısırlı Arapların arasında eserini kaleme almış olsa da seleflerinin yanlışlarını büyük ölçüde tekrar etmiştir. Kendi döneminin felsefesinden ve akımlarından,

³⁷ Larzul, “Les Premières Traductions Françaises du Coran (XVIIe-XIXe siècles)”, 148.

³⁸ Larzul, “Les Premières Traductions Françaises du Coran (XVIIe-XIXe siècles)”, 151.

özellikle tarihçi Boulainvilliers³⁹ ve filozof Voltaires'den etkilenerek Kur'an'ı tercüme etmeye çalışan Savary'nin ayetlerin hem lafzına hem ruhuna bağlı kalmadığı eserinde görülmektedir.⁴⁰ Aydınlanma çağında farklı batı ülkelerinde Kur'an tercümesi faaliyetlerinin daha aktif olduğunu, Savary'nin eserinin sadece İspanyolcaya tercüme edilmesinden anlayabiliriz.

Albin de Biberstein-Kazimirski (1808-1887) Tercümesi: Aslen Katolik ve Polonyalı bir göçmen olan Kazimirski, Fransız oryantalist Guillaume Pauthier (1801-1873)'nin talebi üzerine 1840 yılında (ilk baskı) "Le Koran" adıyla Fransızca Kur'an-ı Kerîm tercümesini kaleme almıştır. İkinci baskısı 1841 yılında, üçüncü ve son baskı ise önemli ölçüde düzenlemelerle 1852 yılında yayınlanmıştır. Seleflerinin ve bilhassa Marracci (1612-1700)'nin Latince tercümesinden istifade ederek hazırladığı bu eseri, diğerlerine nispetle hem lafız hem mana bakımından Kur'an'ın Arapça aslına ve ayetlerin ruhuna en uygun tercüme olarak kabul edilir. İspanyolca'ya ve Rusça'ya tercüme edilen bu eser Jacqueline Chabbi'nin hocası kabul edilen Mohammed Arkoun ve Maxime Rodinson'un ilave ve önsözleriyle yeniden ve birçok defa yayınlanmıştır. Günümüz oryantalist akademisyenlerinin ve özellikle Chabbi'nin başvurduğu bir kaynaktır. Ayrıca sözlük bilimci olan Kazimirski'nin "Dictionnaire Arabe-Français" (Paris 1845-1860) adlı Arapça-Fransızca sözlük çalışması da bu alanda referans metni olmaya devam etmiştir.

Guillaume Pauthier'nin böyle bir çalışma talep etmesi Fransa'nın Cezayir'i hakimiyeti altına almasının akademik ön çalışması niteliğindedir. Bir ülkeyi sömürge altına alabilmek o ülkenin diline, dinine, medeniyet ve kültürüne hâkim olmaktan geçer. Nitekim 1830 yıllarında Fransa'nın Cezayir'e saldırıları fiilen başlamıştı. Bununla birlikte Kazimirski Hz. Muhammed'in kısa biyografisini verdiği eserinin önsözünde kendi dinî inancını (Hristiyanlık) İslam'ın üstünde tuttuğunu ve Kur'an'ın vahiy ürünü olmadığını ifade etmektedir.⁴¹

³⁹ Eseri: *La Vie de Mahomed; avec des réflexions sur la religion mahometane, & les coutumes des musulmans*, 1731.

⁴⁰ Larzul, "Les Premières Traductions Françaises du Coran (XVIIe-XIXe siècles)", 157-160.

⁴¹ Larzul, "Les Premières Traductions Françaises du Coran (XVIIe-XIXe siècles)", 160-163.

Kazimirski'nin çalışmasının ilmî bir saikten ziyade siyasî/emperyalist amaçlarla başlatıldığını ve onun, kendi ifadesiyle dinî düşüncesinin oluşturduğu önyargılarıyla İslam'a yaklaştığını görmekteyiz. Bu nedenle Kazimirski'nin Kur'an tercümesi seleflerine nispetle Kur'an'ın lafzına ve manasına daha yakın olmakla beraber mütercimmin bulunduğu coğrafyanın siyasi taleplerine cevap verme gayreti ve başka bir dini araştırırken kendi dini inancının tesiri altında kalması nedeniyle objektif değildir.

Régis Blachère (1900-1973): On beş yaşında iken ailesiyle beraber o zamanlar Fransız sömürgesi olan Fas'a yerleşen Blachère, yirmi dört yaşında Fas'ın başkenti Rabat'ta Mevlâ Yusuf Enstitüsünde, otuz beş yaşında ise Paris'teki Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsünde profesör olarak Arapça hocalığı yapmıştır. Daha sonra Fas Yüksek Araştırma Kurumuna müdür olarak atanmıştır. Paris'te yüksek akademik kurumlarda önemli görevler üstlenen Blachère'in doktora çalışması hicrî dördüncü yüzyıl Arap şairi Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965)'nin şiirlerini kapsamaktadır.⁴² Ayrıca Endülüslü kadı, tarihçi, matematikçi ve astronomi bilgini Ebu'l-Kâsım Saîd el-Endelûsî (ö. 462/ 1070)'nin "Kitâbü't-Ta'rif bi-Tabakâti'l-Ümem" adlı eserini Fransızcaya tercüme etmiştir.⁴³ Selefleri gibi sözlük bilimci olan Blachère'in halefleri için kaynak olarak çokça kullanılan Arapça-Fransızca-İngilizce sözlük çalışması bulunmaktadır.⁴⁴ Bunlarla beraber İslam tarihi, Arap dili ve belagati ve Kur'an'ın semantik tahlili alanlarında yüz seksen beşe yakın önemli eser bırakmıştır.⁴⁵

Kur'an tercümesinden önce kaleme alınan bu önemli çalışmalar bize Blachère'in hem Arap dili ve belagatine hem Müslüman toplumların tarih, din, kültür ve medeniyetine hâkim olduğunu göstermektedir.

⁴² Régis Blachère, *Un poète arabe du IVe siècle de l'Hégire (Xe siècle de J.-C.) : Abou t-Tayyib al-Motanabbî (essai d'histoire littéraire)* (Paris : Adrien-Maisonneuve, 1935).

⁴³ Sa'id ibn Aḥmad al-Andalusî - Régis Blachère, *Kitâb Ṭabaḳât al-Umam (Livre des Catégories des Nations)* (France: Université de Paris (1896-1968). Faculté des lettres, Thèse Complémentaire, 1935).

⁴⁴ Régis Blachère vd., *Dictionnaire Arabe-Français-Anglais (Langue Classique et Moderne)* (Paris, France: G.-P. Maisonneuve et Larose, 1967).

⁴⁵ Le Catalogue du Systeme Universitaire de Documentation, <http://www.sudoc.abes.fr/cbs/xslt/DB=2.1/SET=11/TTL=1/NXT?FRST=1> . (Erişim: 4 Mart 2023)

Blachère'in "Le Coran"⁴⁶ adlı Kur'an tercümesi, üç farklı baskı ile 1947, 1951 ve 1957 yıllarında yayınlanmıştır. 1951 yılında tercümeyle "Kur'an'a giriş" ("Introduction au Coran")⁴⁷ önsözü eklenmiştir. Beş ana bölümden oluşan bu önsöz, Kur'an'ın ana bölümlerini, bazı İslamî ilimlerin oryantalist yorumculara sağladığı kaynakları Kur'an metnini anlamının yöntemi ve ayetlerin nüzul sırasına göre düzenlenme yöntemini, Kur'an'ın vahyedilişi, kitabete geçirilmesi, Mushaf haline getirilmesini, cemedilmesini ve farklı kıraatleri ele almaktadır. Son olarak Avrupa dillerine yapılan tercüme hakkında bilgi vermektedir.

Daha önce yapılan tercümelelerden farklı olarak, Kur'an dili ve edebiyatı ile tarihi süreçlere de büyük önem veren Blachère geleneksel Mushaf sırasına göre değil, kronolojik/nüzul sırasına göre ayetleri düzenlemiştir. Kronolojik okuma Kur'an'ı ve peygamberi doğru anlamının birinci yöntemidir. Bu düzenlemede başta G. Weil, Th. Nöldeke ve V. Schwally'nin tasnifleri ve kronolojilerinden yola çıkmıştır. Bu oryantalistlerin kronolojileri büyük ölçüde Hz. Osman Mushaf'ına uymaktadır.⁴⁸ Ancak Blachère Kur'an'ın daha dakik bir kronolojisini ortaya koymak için seleflerine nispetle Hz. Muhammed'in hayatından ve hadislerden hareketle değil, Kur'an'ın kendi lafız ve semantiğinden hareketle Kur'an'ın nüzul sırasını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu anlamda Blachère'e göre sadece Kur'an güvenli bir rehber olabilir. Peygamberin kişiliği ancak Kur'an'ın kronolojik ayetlerine dayanarak ortaya konulabilir. Bununla beraber bu işin ne kadar zor ve aslını hiçbir zaman birebir yansıtamayacağını şu sözleriyle ifade etmektedir: "İdeal bir Kur'an çevirisi [...] hem bu Kitab'ın edebi üslubuna saygı göstermeli hem de ifade ettiği veya ima ettiği tüm manaları aktarmalıdır. Ne yazık ki bu çifte görevi başarmak mümkün değildir."⁴⁹

Blachère, bazı oryantalistler ve Jacqueline Chabbi tarafından Müslümanların kitaplarını okuma ve anlama biçimlerini dikkate almayan, yalnızca dilbilimsel kanıtlara dayanan 'filolojik' bir çeviri yaptığı için eleştirilmektedir. Elbette ki Kur'an'ın hitap ettiği toplum ve çevrenin şartlarını göz ardı ederek yapılan tercüme

⁴⁶ Régis Blachère, *Le Coran* (Paris, France: Presses universitaires de France, 1973).

⁴⁷ Régis Blachère, *Introduction au Coran* (Paris, France: G.-P. Maisonneuve et Larose, 1977).

⁴⁸ Gabriel Said Reynolds, "Le Problème de la Chronologie du Coran", *Arabica* 58/6 (2011), 487-489.

⁴⁹ Reynolds, "Le Problème de la Chronologie du Coran", 484.

eksik olacaktır. Buna rağmen bir oryantalistin Kur'an ayetini tercüme ederken, Blachère'in ayeti nasıl anladığına ve tercüme ettiğine bakması neredeyse bir gelenek haline gelmiştir. Nitekim Jacqueline Chabbi eserlerinde bir ayetin farklı tercümelerini mukayese ederken Blachère'in tercümelerine çokça yer vermektedir.⁵⁰ Subhi es-Salih'in Blachère gibi oryantalistlerin hadisleri yok sayarak ayetleri kronolojik olarak sıralama yöntemini şu soruyla sorgulamaktadır: “Oryantalistler, kronolojik sınıflandırmaya işaret eden hadisleri inkâr ederken Kur'an ayetlerini nasıl kronolojik olarak yeniden düzenleyebilirler?”⁵¹

Blachère on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında sosyal bilimlerin mantığı pozitivist yöntem ile revaçta olduğu döneme denk gelmiştir. Bu dönemde toplum ve insanı ele alan sosyal bilimlere bilimsellik katan akım, pozitivism akımı olmuştur. Bu anlayışa göre sadece deney ve gözlem yoluyla kanıtlanmış önermeler bilimsel bilgi değerindedir. Metafizik, dini ve etik yargılar doğrulanabilir olmadığından bilimsel bilgi kapsamında değildir.⁵² Blachère'in Kur'an ayetlerini kronolojik olarak düzenlerken hadisleri yönteminin kapsamına almayıp sadece Kur'an'ın semantik tahlili ile yetinmesinde pozitivism akımının etkisi olduğu ifade edilebilir.

Denise Masson (1901-1994) Tercümesi: “Marakeş'in Kadını/Leydi'si” lakaplı Fransız Oryantalist Denise Masson Kur'an'ı Arapça aslından Fransızca'ya tercüme eden ilk kadındır. 1901 yılında Paris'te doğmuş, 1994 yılında ise Marakeş'te vefat etmiştir. Avukat ve sanat koleksiyoncusu bir babanın ve piyanist bir annenin kızı olarak dindar ve muhafazakâr bir Katolik'tir. 1911'de sağlık nedenlerinden ailesiyle beraber Cezayir'e yerleşmiştir. Çocukluğunun bir bölümünü burada geçirerek Mağrip ve Müslüman kültürüyle yakından tanışmıştır.

Tunis, Rabat ve Marrakech'te hemşirelik yapmıştır. 1932 yılında hemşirelik işini bırakıp Yüksek İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde Fas lehçesi ve klasik Arapça eğitimi almıştır. 1938'de ailesinin yardımıyla Marakeş'te büyük bir bahçe olan Riad

⁵⁰ Jacqueline Chabbi, *Le Seigneur des Tribus: l'İslam de Mahomet* (Paris, France: CNRS éditions, 2013), 243.

⁵¹ Reynolds, “Le Problème de la Chronologie du Coran”, 502.

⁵² Cemalettin Güvenç, “Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivism Bakış Açısı”, *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), 110.

El-Hafdi'yi satın almıştır. Denise Masson bu “riadda” (bahçe) İslamoloji ve tarih alanındaki genç araştırmacıları ağırladığı bir İslam Araştırmaları Merkezi kurdu. Burada başta Kur'an tercümesini ve birçok önemli çalışmalarını kaleme aldı.⁵³

İslam ve Hıristiyanlık arasındaki diyalog üzerine çeşitli eserler yayınlamış; ayrıca 1958 yılında "The Koran and the Judeo-Christian Revelation" başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. 1967 yılında Kuran'ı Arapça'dan Fransızca'ya tercüme etmiştir.⁵⁴

Masson, vefatına kadar uzun yıllar Marakech'de Müslümanların arasında, Müslümanlarla diyalog ve hoşgörü içinde yaşamıştır. Bu durum ona Kur'an'a hem bilimsel hem manevi bir bakış açısıyla bakabilmeyi sağlamıştır. Diğer oryantalistlere nispeten belki kadın olması ve çocukluğundan vefatına kadar Müslümanlarla iç içe olması, yaşadığı bölgenin ve medeniyetin ruhuna nüfuz etmeyi ve manevi iklimine dalmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim Kur'an tercümesini, Fransız kültürü, medeniyeti ve dili gölgesinde değil, birtakım siyasi ve politik gayelerden uzak, tamamen saf bilimsel bir amaç ile kaleme aldığı görülmektedir.

Masson'un tercümesi⁵⁵, akademisyenler için bilimsel araştırmalarda büyük kolaylık sunarak rehber niteliği taşımaktadır. Nitekim kapsamlı bir girişin ardından İslam'ın dünyadaki yayılışını, İslam ülkelerinin coğrafi ve kültürel özelliklerini gösteren haritalar vardır. Bu çalışmada transkripsiyon sistemini gösteren tablolar ve okumayı kolaylaştırıcı notlar mevcuttur. Önsöz/ giriş niteliğindeki bu çalışma yaklaşık yüz sayfadan oluşmaktadır. Toplam yedi yüz yetmiş iki sayfadan oluşan tercümenin akabinde iki yüz sayfadan fazla not ve referanslar yer almaktadır. Bu çalışma kapsamlı bir kaynakça, ilahi isimler ve sıfatlar, sure başlıklarının alfabetik dizini, Kur'an'ın ana konuları ve Kur'an'da geçen özel isimler ve içindekiler bölümü ile son bulmaktadır.⁵⁶

⁵³ Babelio, “Denise Masson”, <https://www.babelio.com/auteur/Denise-Masson/101797> (Erişim 14 Mart 2023).

⁵⁴ Denise Masson, *Le Coran* (Paris, France: Gallimard, 1967).

⁵⁵ Masson, *Le Coran*.

⁵⁶ Félix Arin, “Le Coran, Traduction de Denise Masson”, *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée* 3 (1967), 199.

Masson Katolik olmasına rağmen, bazı oryantalistler tarafından İslam ve Arap dünyasına büyük sempati beslemekle eleştirilmiştir.⁵⁷ Masson çalışmalarını siyasî mekanizmanın malzemesi yapmamıştır. Oryantalistimiz Chabbi ise eserlerinde ayetlerin tercümelerini kıyaslarken Denise Masson'un tercümesinden örnek vermeyi esirgememiştir.

Jacques Berque (1910-1995) Tercümesi: Sosyolog, antropolog ve oryantalist olan Berque, Fransız sömürgeciliği (1830-1962) döneminde Cezayir hükümetine bağlı yerel halktan sorumlu güney bölgesi müdürlüğü (Administrateur des Affaires Indigenes) görevinde bulunan Augustin-Eugene Berque'in oğludur. Katolik bir aileye mensup olarak Cezayir'de doğup Fransa'da vefat etmiştir. İlk ve orta öğretimini Cezayir'de tamamlar. Daha sonra Paris Sorbonne üniversitesinde eğitimine devam ederken Cezayir'e geri dönme kararı alır. Sömürgeciliğe karşı duyarlı ve hassas olduğu söylenmektedir. Nitekim Fas'ta yerel mahkemelerde sivil denetleyicilik, belediye meclis üyeliği, Arap asıllı Faslılar ile Berberi asıllı Faslılar arasında sulh projeleri üretmiştir. Bu dönemde Mağriplilerin kültür ve medeniyetine, dil ve lehçelerine hâkim olmuştur. Gahrb bölgesinde, Rabat'ta sosyal, siyasal ve ticarî hizmetler sunmuştur. Berque'in 1946 yılında Fas Fransız Protektorasına (Fransa'nın himâye yönetimi) karşı eleştirel bir raporu sonucunda kendisi Yukarı Atlas Bölgesi denilen Fas'ın güney ve kuzeyini birbirinden ayıran yüksek sıra dağların bulunduğu bölgeye (sürgün edilircesine) tayin edilmiştir.⁵⁸

1953 yıllarında UNESCO bünyesinde Arap Ülkeleri Toplum Kalkınma Temel Eğitim Merkezi'nde eğitim uzmanı, 1956 yılında Kahire Arap Dil Kurultayı üyeliği, College de France'ta 1956-1981 yılları arasında Çağdaş İslam Sosyoloji Tarihi Kürsü Başkanlığı, 1980 yılında Ürdün Arap Dil Kurumu Üyeliği ve 1989 yılından itibaren Kahire Arap Dili Akademisi üyeliği yapmıştır.⁵⁹ 1981 yılında ise emekliliğe ayrılmış ve akademik çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Sosyoloji, hukuk, antropoloji, tarih, dilbilim alanlarında birçok eser kaleme alan Berque'in en önemli

⁵⁷ Arin, "Le Coran, Traduction de Denise Masson", 200.

⁵⁸ Davut Nefes, *Jacques Berque'nin Kur'an Algısı ve Çevirisi* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 39-42.

⁵⁹ Nefes, *Jacques Berque'nin Kur'an Algısı ve Çevirisi*, 59.

eseri 1989 yılında yayınlanan “Le Coran”⁶⁰ adlı eseri Kur’an’ın Arapça aslından Fransızca tercümesidir. Başta Ezher âlimleri ve birçok ulemâ tarafından yöneltilen eleştirileri değerlendirerek çalışmasını geliştirmiş ve düzenlemelerle yeniden 1995 yılında yayınlamıştır. Selefleri Blachère ve Masson’un tercümelerini Arap dilinin inceliklerini ortaya koyması bakımından geride bırakmaktadır. İslam öncesi ve sonrası klasik Arap kaynaklarından hareketle yaptığı bu tercümesi oryantalist olmasına rağmen İslam dünyasında en çok beğenilen ve kabul gören çalışmalardandır.⁶¹ Jacqueline Chabbi’nin, eserlerinde Kur’an ayetlerini yorumlamak için yapılmış tercümelemleri mukayeseli bir şekilde ele alırken Jacques Berque’in tercümesine ekseriyetle yer verdiğini görmekteyiz.⁶²

Batı ve Kuzey Afrika’yı kastederek “iki yakanın adamı” lakaplı Berque’in, sosyolog ve antropolog olarak sömürgeciliğe karşı dik duruşu, Fransa hükümetine karşı eleştirel tavrı ve tutumu, yerel halkın hizmetinde bulunması, uzun yıllar bölgede muhtelif proje ve hizmetlerle aktif olması, Arap geleneği içerisinde yetişmiş olması ve Arapların dil, din, kültür ve medeniyetine hâkim ve saygılı olması onu diğer oryantalistlerden ayıran vasıflarıdır.⁶³ Katolik aileye mensup olmasına ve Fransız sömürgeciliğinin içinde doğmasına rağmen doğduğu toprakların dilini, dinini, tarihini ve medeniyetini araştırırken dönemin hakim önyargularından pek az etkilendiğini söyleyebiliriz.

Muhammed Hamidullah (1908-2002) Tercümesi: Arap müfessir ve mutasavvıf Maḥdûm Mehâimî’nin (ö. 835/1432) torunu Muhammed Hamidullah 1908 yılında Haydarabad/Hindistan’da doğmuştur. Babası Ebû Muhammed Halîlullah, Haydarabad baş müftülerinden olup başta annesi olmak üzere ailesi tarafından Sünnî geleneğe göre yetiştirilmiştir. İlk dinî eğitimini Câmî’a Nizâmîyye’de tamamladı. Yüksek öğreniminde Osmaniye Üniversitesi’nde biri Dîniyât biri Hukuk Fakültesi olmak üzere aynı anda iki fakülteden mezun olmuştur.

⁶⁰ Jacques Berque, *Le Coran* (Paris, France: Albin Michel, 1995).

⁶¹ Abdessamad Belhaj, “Le Coran et ses traductions en français”, *Dossiers documentaires du CISMODOC*, (2016), 6.

⁶² Chabbi, *Le Seigneur des tribus*, 244.

⁶³ Nefes, *Jacques Berque’nin Kur’an Algısı ve Çevirisi*, 43.

Doktora tezi ve ilmî araştırmalar yapmak üzere Mekke, Medine, Sanâ, Şam, Kudüs, Kahire, İstanbul, Bonn (Almanya) şehirlerinde bulunmuştur. İkinci doktorasını Paris Sorbonne Üniversitesi'nde Dr. ÉS-Lettre unvanı ile elde etmiştir.⁶⁴ Urduca, Sanskritçe, Arapça, Farsça, İngilizce ve Fransızca dillerine ders verecek ve eserler telif edecek şekilde hâkim olmuştur.⁶⁵

Hamidullah, 1932-1977 yılları arasında başta Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde sözleşmeli profesör olarak ders ve konferanslar vermek üzere Ankara, İstanbul, Konya, Bursa ve İzmir olmak üzere muhtelif şehirlerde bulunmuştur.⁶⁶

Paris'te yakalandığı ağır hastalık sonrasında Pennsylvania ve Jacksonville/Florida'da yaşayan yeğenlerinin yanına yerleşmiştir. 17 Aralık 2002 tarihinde namazda kıyam halinde iken dar-ı bekâ'ya irtihal etmiştir. Jacksonville/Florida Müslüman mezarlığına defnedilmiştir.⁶⁷

Siyer, fıkıh, tarih alanlarında bizzat telif ettiği eserler, makaleler ve neşirleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Kur'an'ı Kerim'in "Le Saint-Coran"⁶⁸ adlı Arapça aslından yapılmış olan Fransızca tercümesidir. Müslüman bir âlim tarafından Fransızcaya tercüme edilen ilk eserdir. Eserin 15. baskısı 1989 yılında Hamidullah'ın düzenlemeleriyle yeniden basılmıştır. Eserin yüz yirmi bir sayfalık önsözü oryantalist Louis Massignon (1883-1962)'a aittir. Massignon Hamidullah'ın tercümesini eksiksiz, tarafsız ve öznel olarak nitelemektedir.⁶⁹ Metne sadık kalması, anlamı okuyucuya yalın, kolay fakat aslını yansıtan bir üslup ile ulaştırması ve okunabilir olması, eseri neredeyse kusursuz kılmaktadır. Batı dillerine ve ilmî kaynaklarına, oryantalistlerin görüş, iddia, metot ve tekniklerine hâkim olmasıyla beraber dinler tarihine, klasik kaynaklarımıza da hâkim olması ve İslam dünyası ile

⁶⁴ Muḥammad Hamidullah- Maurice Préfacier Gaudefroy-Demombynes, "Documents sur la diplomatie musulmane: à l'époque du Prophète et des Khalifes orthodoxes" (Paris, France: G.-P. Maisonneuve, 1935).

⁶⁵ Mehmet Selim Ayday, *Muhammed Hamidullah'ın Kur'an'a Yaklaşımı ve Kur'an Eksenli Çalışmaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2006), 6.

⁶⁶ Ayday, *Muhammed Hamidullah'ın Kur'an'a Yaklaşımı ve Kur'an Eksenli Çalışmaları*, 7.

⁶⁷ Ayday, *Muhammed Hamidullah'ın Kur'an'a Yaklaşımı ve Kur'an Eksenli Çalışmaları*, 8.

⁶⁸ *Le Saint Coran*, çev. Muḥammad Ḥamîdullâh (Paris, France: Club Français du Livre, 1963).

⁶⁹ Maurice Borrmans, "Louis Massignon, Muhammad Hamidullah et sa traduction française du Coran", *Islamochristiana*, 35 (Rome 2009), 31-49.

yakın temas halinde olması eserlerini büyük titizlikle kaleme almasını sağlamıştır. Türkçeye “Aziz Kur’an”⁷⁰ olarak Abdülaziz Hatip ve merhum Mahmut Kanık (1951-2020) tarafından tercüme edilmiştir.

Şüphesiz Kur’an gibi lafız, mana ve belagat yönünden mû’ciz ve kutsal bir kitabın tercümesi beraberinde semantik, dilbilimsel ve metodolojik zorluklar getirmektedir. Kur’an’ı tercüme işi İslam öncesi ve sonrası Arap diline ve edebiyatına, Arap ve İslam medeniyetine, kültürüne ve tarihine, mantık ve fıkıh usulüne hâkim olmayı gerektirir. Bununla beraber mütercimim kendi önyargı ve dogmalarından mümkün mertebe arınmış olması, niyetinin de yalnızca akademik merak ve insanlığa hizmet olması beklenmektedir.

Meşhur Latince ve Fransızca tercümelerinden görüldüğü üzere bazı mütercimlerin Kur’an’ı kendi din algısından, yaşadığı dönemin felsefi akımlarından, siyasal ve jeopolitik şartlarından bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde etkilenerek yorumladığını görmekteyiz. Özellikle kilisenin oluşturduğu komitelerin çalışmaları bizzat sonraki oryantalistler tarafından tarafsız olmadıkları ve kendi dini duygu ve değerlerini metne aktardıkları için tenkit edilmiştir. Yine Aydınlanma Çağı’nda ortaya çıkan felsefi akımlardan etkilenen mütercimlerin çalışmaları kayda değer olsa dahi felsefi akımların etkisinde kalmış olmaları sonraki oryantalistlerin gözünden kaçmamıştır.

Bununla beraber her dönemde tercüme hareketinin olumlu yönde geliştiği açıkça görülmektedir. Tercüme faaliyetleri kilisenin ve emperyalist güçlerin siyasî emellerinin etkisinden ayrıldıkça oryantalist mütercimlerin metne sadakati artmış, hatalar en aza indirilmiş, başka oryantalistler tarafından çalışmaları taltif ve takdir edilmiştir. İlk dönem ve son dönem Kur’an tercümelerini kıyasladığımızda aralarında keyfiyet bakımından büyük fark olduğu inkâr edilemez.

İlk dönem ve son dönem Fransızca tercüme arasındaki farkı göstermek için Nisa 4/1 ayeti karşılaştırmalı olarak ele alalım.

⁷⁰ Muhammad Hamidullah, *Aziz Kur’an*, çev. Abdülaziz Hatip - Mahmut Kanık (Beyan, 2017).

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا.

André du Ryer'ün Fransızca tercümesi:

*“O peuple! Craignez Dieu votre Seigneur qui vous a créé d’une seule personne et a créé son épouse de la côte, dont sont issus plusieurs hommes et femmes. Craignez Dieu par lequel vous jurez, et par le ventre de vos femmes”.*⁷¹

André du Ryer Fransızca tercümesinin Türkçe tercümesi:

“Ey kavim! Efendiniz olan Tanrı’dan korkun. Öyle Tanrı ki sizi tek bir kişiden yarattı. Onun eşini de kaburgadan yarattı. Birçok erkek ve kadın o kaburgadan veya o kişiden üremiştir. O’nun adına yemin ettiğiniz Tanrı’dan korkun ve kadınlarınızın karnından (?)”

Denise Massignon’nun tercümesi:

“Ô vous les hommes!

Craignez votre Seigneur

Qui vous a créés d’un seul être,

Puis, de celui ci, il a créé son épouse

Et il a fait naître de ce couple

Un grand nombre d’hommes et de femmes

Craignez Dieu!

-vous vous interrogez a son sujet-

Et respectez les entrailles qui vous ont portés

*-Dieu vous observe-”*⁷²

Denise Massignon’nun Fransızca tercümesinin Türkçe tercümesi:

“Ey siz erkekler!

Efendinizden korkun

⁷¹ L’Alcoran de Mahomet. Traduit de l’arabe par André Du Ryer, 1775, 72.

⁷² Masson, Le Coran, 91-92.

*Sizi tek bir varlıktan yaratan,
Ve, o varlıktan, onun eşini yaratan
Ve o çiftten ortaya çıkardı
Çok sayıda erkek ve kadın
Tanrı'dan korkun!
-O'nun hakkında birbirinize soruyorsunuz (merak ediyorsunuz)-
Ve sizi doğuran rahme saygı duyun
-Tanrı sizi gözetiyor- “*

Her iki tercümede birtakım yanlışlar görülmektedir. Ayette muhatap “insanlar” olması gerekirken Du Ryer’ün tercümesinde muhatap “kavimler” olmuştur. Massignon ise “homme” kelimesini küçük “h” ile yazdığı için ayetteki muhatabı “erkekler” olarak tercüme etmiştir. Nitekim Fransızca’da “homme” kelimesi küçük “h” harfi ile yazıldığında “erkek” anlamında büyük “H” ile yazıldığında ise “İnsanlar” anlamındadır. Tercümesinde büyük “H” ile yazmış olsaydı insanların tamamını muhatap almış olurdu. Du Ryer tercümesinde “seigneur/rab” kelimesini “Dieu” kelimesi ile değiştirmiştir. “Allah” lafzını kullanması gereken yerde “Dieu” kelimesini kullanmıştır. Bu kelime herhangi bir tanrı anlamındadır. Dolayısıyla özel isim olan “Allah” lafzını karşılamamaktadır.

Massignon ise “seigneur” kelimesini doğru yerde kullanmıştır. Ancak Du Ryer gibi “Allah” lafzını kullanması gereken yerde “Dieu” kelimesini kullanmıştır.

André du Ryer tercümesinde “onun eşini kaburgadan yarattı” kısmında ayete ziyade yapmıştır. Ayette “kaburga” kelimesi geçmemesine rağmen tercümesinde bu kelimeyi kullanmış ve yaratılan tek nefse onun kaburgasından yaratılmış bir eş izafe etmektedir. Massignon’nun tercümesinde böyle bir ziyade yoktur.

André du Ryer Tanrı adına yemin etmekten bahseder ki “تساءلون به” cümlesi böyle bir anlam ifade etmemektedir. “أرحام” kelimesini ise kadın karnı veya rahmi olarak tercüme etmiştir, ancak cümle içerisinde nereye ve ne anlama getirmek istediği müphem kalmıştır. Fransızca’da bu cümle eksik kalmakta ve bağlam içerisinde anlaşılmamaktadır. Massignon’nun tercümesine baktığımızda “تساءلون به” cümlesini “Tanrı’nın mahiyeti hakkında birbirinize soru soruyorsunuz” şeklinde

tercüme etmiştir ki kelimenin kök manasına biraz daha yakın bir tercümedir. Ancak isabetli değildir. Tefâ’ul babının manen binalarından biri müşarektir. André du Ryer’ün aksine Massignon babın manasını tercümesine yansıtmıştır. Harfi cerre bitişik zamiri “Allah” lafzına rücu ettirmiştir. “Rahim” kelimesine gelince André du Ryer gibi kadın rahmi olarak tercüme etmekle birlikte, kelimeyi cümle içinde mübhem bırakmamıştır.

Sonuç olarak André du Ryer ile Massignon tercümelerinin her ikisinde de birtakım hatalar mevcuttur. Ancak Ryer’in tercümesinde ziyade lafızlar ve müphemlik söz konusu iken Massignon, zikrettiğimiz son üç kelimeye farklı anlam yüklemekle beraber kelimelerin özüne sadık kalmış ve tercümesi daha anlaşılır olmuştur. Bununla beraber Massignon’un tercümesinde döneminin akımlarından feminizm’in etkilerini görebiliriz. Nitekim o, ayetle ilgili tercümesinde sadece erkeklerin Tanrı’dan sakınması gerektiğini ve kadınların rahimlerine saygı duyulması gerektiğini ifade etmiştir.

2. Oryantalist Jacqueline Chabbi

Hem yaşadığı dönemin önemli oryantalistlerinden hem de Fransız oryantalizminin karakteristik şahsiyetlerinden birisi olarak Jacqueline Chabbi’nin Kur’an’ı anlama yöntemi, fikirleri, bu fikirlerin arka planındaki etki unsurlarını sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için farklı açılardan Chabbi’yi incelememiz gerekmektedir.

2.1. Jacqueline Chabbi’nin Hayatı

Jacqueline Chabbi, 1943 yılında Fransa’nın Britanya bölgesinin Finistère departmanında doğmuştur. Daha sonra Paris bölgesine taşınmış ve orada daha on dört yaşındayken liseye geçmeden, Fransa’da yaşayan Cezayirli bir arkadaşı ve Mısır asıllı Yahudi dinine mensup başka bir arkadaşının yakını (oryantalist Claude Cahen) aracılığıyla Arapçayla tanıştığını ifade etmiştir. Nitekim lise diploması ve aynı zamanda üniversiteye geçiş sınavı olan “Baccalauréat” sınavında birinci yabancı dil olarak Arapça dilini seçerek liseden mezun olmuştur. Tunus’un milli

şairi ve soylu bir ailenin mensubu olan Ebu'l Kasım el- Chabbi'nin torunu Muhammed Chabbi ile evlenmiştir.⁷³

1968 yılında Paris Nouvelle Sorbonne Üniversitesi'nde (Paris 3) Arap dili öğretim üyesi olarak atanmıştır. Yine Nouvelle Sorbonne Üniversitesi'nde (Paris 3) 1971 yılında Oryantalist Claude Cahen danışmanlığında Arap/İslam araştırmaları alanında “*Abd al Qadir Al Gilani : idées sociales et politiques dans le contexte du Ve/ Xie siècle et du Vie/XIe siècle*” (*Abdu 'l Kadir Geylâni: V / XI. Yy ve VI/XII.yy. Sosyal ve Politik Fikriyat*) adlı tezini sunmuştur. Ardından 1992 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde (Paris 4) Jamel Eddine Bencheikh danışmanlığında “*L'Arabie occidentale au Début du Septième Siècle: Etude des Représentations et des Mentalités*” (“VII. Yy başlarında Batı Arabistan: temsiller ve zihniyetler hakkında araştırma”) adlı doktora tezini tamamlamıştır.

1968'den 1973 yılına kadar liselerde, daha sonra 1973 yılından itibaren ise Paris-VIII Saint-Denis Üniversitesi'nde hocalık yapmış ve oraya 1993 yılında profesör olarak atanmıştır.⁷⁴ 2011 yılında akademik olarak emekli olmuştur.

Jacqueline Chabbi İslam dünyası, özellikle de tasavvuf ve İslam'ın kaynakları alanında uzman bir araştırmacı ve akademisyendir. 1997 yılında *Le Seigneur des Tribus. L'islam de Mahomet (Kabilelerin Efendisi. Muhammed'in İslam'ı)* adıyla ilk kitabını kaleme almıştır. Ayrıca *Jésus et l'İslam (İsa ve İslam)* adında Fransa devlet kanalı olan Arte kanalında 2015 yılında dizi belgesele katılmıştır.⁷⁵

Bunların yanında *Encyclopaedia Universalis* ansiklopedisinde tasavvuf, Hallâc-ı Mansûr ve Hz. Hüseyin'in şehitliği, Muhammed b. Abdulvehhab ve hicret konuları hakkında makaleler yayınlamıştır.⁷⁶ Ayrıca Chabbi, *Arapça ve İslam Araştırmaları Arabica* dergisinde yayınladığı makaleler arasında “*Tarih ve Kutsal*

⁷³ Benoit de Sagazan, “Portrait de Jacqueline Chabbi”, <https://www.mondedelabible.com/portrait-de-jacqueline-chabbi/>, *Monde de la Bible* (blog), 20 Aralık 2012. (Erişim 27 Mayıs 2022)

⁷⁴ Décret du 1er février 1993 Portant Nomination et Titularisation (enseignements supérieurs) (Décret du 1er février 1993 Portant Nomination et Titularisation (enseignements supérieurs). (Erişim 11 Ocak 2023).

⁷⁵ “Jésus et l'İslam”, haz. ARTE, *Jésus et l'İslam, France* (Erişim 11 Ocak 2023).

⁷⁶ Jacqueline Chabbi, “Jacqueline Chabbi - Encyclopædia Universalis”, <https://www.universalis.fr/auteurs/jacqueline-chabbi/>, <https://www.universalis.fr/auteurs/jacqueline-chabbi/> (Erişim 11 Ocak 2023).

Gelenek: Muhammed'in İmkansız Biyografisi" adlı bir makale yayınlamıştır.⁷⁷ Bu makalede Kur'an'ın dışında kalan kaynaklardan istifade ederek Hz. Muhammed'in hayat güzergâhını tarih sınavına tabi tutarak anlatmaktadır. Hz. Muhammed'i aşırı kutsallaştıran geleneği eleştirmekte ne kadar nazik davranıldığını ifade ederek eleştirel bir yorum yapmaktadır.

Jacqueline Chabbi'yi diğer çağdaş oryantalistlerden ayıran farkı kendisine devlet tarafından, Fransa'nın en yüksek dereceli sivil nişanı olan şeref nişanı (Ordre National de la Légion d'Honneur) takılmasıdır.⁷⁸

Jacqueline Chabbi, Paris 8 Vincennes-Saint-Denis Üniversitesi'nde Arapça çalışmalarında fahri profesörlük yapmıştır. Erken İslam'ın en tanınmış ve saygın uzman oryantalistlerinden biridir ve fikirleri herkes tarafından paylaşılmasa da hipotezleri henüz geçersiz kılınmamıştır.⁷⁹

2.2. Chabbi'nin Etkilendiği Oryantalist ve Düşünürler

Oryantalist, oksidentalist veya Müslüman ilahiyatçı olsun, her araştırmacı çevresel ve psiko-sosyal faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler olumlu veya olumsuz bir takım insanî vasıf ve zaafaların etkisi altında kalmayı gerektirir. Araştırmacı çalışmalarında takip ettiği ve dayandığı bilimsel metot ne olursa olsun yaşadığı çevrenin, dönemin, coğrafyanın, akımların, toplumdaki statüsünün, etnik ve siyasi kaygılarının etkisi altındadır. Bu demek değildir ki her zaman isabetsiz karar ve düşünceler içindedir. Ancak bu durum bir araştırmacıyı değerlendirirken yaşadığı çevrenin ve döneminin tarihsel ve sosyolojik boyutunu göz önünde bulundurmaya gerektirir. Bu düsturdan hareketle oryantalist Jacqueline Chabbi'nin etkilendiği ve görüşlerini onlar sayesinde şekillendirdiği eşini, hocalarını ve meslektaşlarını kısaca tanımak gerekir.

⁷⁷ Jacqueline Chabbi, "Histoire et Tradition Sacrée", *Arabica* 43/1 (1996), 189-205.

⁷⁸ Présidence de la République, Ordre National de la Légion d'Honneur, Décret du 30 décembre 2016 portant élévation aux dignités de grand'croix et de grand officier (Présidence de la République, Ordre National de la Légion d'Honneur, Décret du 30 décembre 2016 portant élévation aux dignités de grand'croix et de grand officier), PREX1637720D (Décembre 2016). (Erişim 23 Ekim 2022).

⁷⁹ Benoit de Sagazan, "Portrait de Jacqueline Chabbi". (Erişim 27 Mayıs 2022)

Chabbi, Arap diliyle ilk defa on dört yaşında orta okul öğrencisi iken Cezayirli arkadaşları vesilesiyle tanışmıştır. Daha sonra İngiltere, Fransa ve İsrail'in müdahalesiyle Mısır'da Süveyş Kanalı'nın kamulaştırılmasıyla neticelenen hareket Mısır'dan birtakım insanların sınır dışı edilmesine sebep olmuştur. Bu insanlar arasında Fransız pasaportu bulunan Fas asıllı Yahudiler de vardı. Bunlar arasında Chabbi'nin ailesinin tanıdığı ve Claude Cahen (1909- 1991) ile tanışmasına aracılık eden bir aile de bulunmaktaydı. Bu tanışmanın akabinde Chabbi Arapça yazmayı ve okumayı bilen Cahen ile tanışır ve Arapça öğrenme fırsatını elde eder. Daha sonra Arapça eğitimini lise ve üniversitede devam ettirir.⁸⁰

Chabbi'nin, 2020 senesinde vefat eden eşi Muhammed Chabbi vesilesiyle taşıdığı soy ismi, kökeni on altıncı asra kadar dayanan ünlü şair Tunus'lu Ebu'l-Kasım eş-Şabbi'nin mensup olduğu büyük bir ailenin soy ismidir.⁸¹ Chabbi'nin eşiyle nasıl tanıştığı ve tam olarak eşinin kim olduğu bilinmemektedir. Ancak evlilik münasebetiyle Chabbi'nin Araplara ve kültürlerine zamanla daha da hâkim olduğu söylenebilir.

Chabbi'nin Arapça ve ilk danışman hocası Tarihçi Oryantalist Cahen, 26 Şubat 1901 yılında Paris'te doğmuştur. Erken yaşta orta çağ İslam tarihine ve dolayısıyla Arapçaya ilgi duymuştur. Ecole National des Langues Orientales (Ulusal Doğu Dilleri Yüksekokulu) Türkçe-Arapça bölümünden mezun olmuştur. Uzmanlık alanı İran ve Osmanlı Türkiyesi olmuştur. _ 1940 yılında “*La Syrie du Nord a l'Epoque des Croisade et la Principauté Franque d'Antioche*” (Haçlı Seferleri sırasında Kuzey Suriye ve Frank Antakya Prenslığı)⁸² doktora tezini kaleme almıştır. Başta Anadolu Beylikleri, Suriye, Mısır ve İran hakkında çeşitli çalışmalar ile bilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Orta çağ metinleri ve olguları hakkındaki eşsiz bilgisi, çağdaş zamanlarda kendisini ilgilendiren ülkelerin ve halkların kaderine ilgi duymasını engellememiştir. Onların dönüşümünü anlamaya çalışmayı ve halk arasında, hatta akademisyenler

⁸⁰ Jacqueline Chabbi, “Est-ce que je pratique la langue arabe?”, <https://www.youtube.com/watch?v=F2uCxS-YNks>, (26 Ekim 2020).

⁸¹ Chabbi, “Est-ce que je pratique la langue arabe?”, <https://www.youtube.com/watch?v=F2uCxS-YNks>, (26 Ekim 2020).

⁸² Claude Cahen, “*La Syrie du Nord à l'Epoque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche*” (Paris, France: Librairie orientaliste Paul Geuthner, 1940).

arasında yayılan yanlış kanıların düzeltilmesine katkıda bulunmayı bir görev olarak görmüştür.⁸³

Oryantalist Claude Cahen (1909-1991), tarihçi, orta çağ doğu uzmanı, Sorbonne'da İslam tarihi profesörü (1959-1970), Paris I-Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'nde tarih ve Arapça profesörü ve Fransız Arap Araştırmaları Enstitüsü Komisyonu Üyesi olmuştur (Şam, 1973'ten itibaren).⁸⁴ Ayrıca Fransız şarkiyatçı dergisi olan *Journal Asiatique* ve *Studia Islamica*'da ve Türkoloji dergisi olan *Turcica* dergilerinde önemli sayıda makaleleri vardır.⁸⁵

Cahen, aynı zamanda Chabbi'nin "*Abdulkadir Geylânî: 5./11. Ve 6./12. Yüzyıllar Bağlamında Sosyal ve Siyasi Fikirler*"⁸⁶ adlı tezinin danışmanlığında bulunmuştur. Chabbi hocası Cahen vesilesiyle bu çalışmasından sonra gerçek ve yaşanmış tarih ile daha sonradan Müslüman tarihçiler tarafından yazılmış tarih arasında önemli ölçülerde uyumsuzluk (anakronizm) olabileceğinin farkına varmıştır. Bu çalışmada edindiği deneyim ve açılım çalışmamızın ikinci bölümünde göreceğimiz üzere tarih anlayışını ve yöntemini önemli ölçüde şekillendirmiştir.

Chabbi'nin hocası ve Sami dilleri uzmanı André Caquot, 24 Nisan 1923 yılında, Fransa'nın Epinal şehrinde dünyaya gelmiştir. 1 Eylül 2004 yılında Paris'te seksen iki yaşında iken vefat etmiştir. 1955 yılında "École pratique des hautes études (EPHE)"⁸⁷ müdür olarak atanmıştır. Paris Sorbonne Üniversitesi'nde ve Stasbourg Protestan İlahiyat Fakültesinde profesörlük yapmıştır. 1972 yılından 1994 yılına kadar oryantalist Ernest Renan gibi College de France'da İbranice ve Aramice kürsü başkanlığı yapmıştır. Çalışmaları Kanonik İncillerin yorumlanması ve Sami dillerin epigrafisi ve filolojisi üzerinde yoğunlaşmıştır.⁸⁸

⁸³ Maxime Rodinson, "Claude Cahen (1909-1991)", *CEMOTI, Cahiers d'Études sur la Méditerranée Orientale et Le Monde Turco-Iranien* 13/1 (1992), 193-196.

⁸⁴ "Claude Cahen (1909-1991)", *data.bnf.fr*, https://data.bnf.fr/en/11894777/claude_cahen, (Erişim 06 Haziran 2023).

⁸⁵ Michel Balivet, "Cahen, Claude (1909-1991), Fransız Şarkiyatçı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1993).

⁸⁶ Jacqueline Chabbi, *Abd al Qadir Al Gilani: Idées Sociales et Politiques dans Le Contexte du Ve/XIe siècle et du VIe/XIIe siècle* (Paris, France: Sorbonne, Thèse 3e Cycle).

⁸⁷ Tarih, filoloji ve dini bilimler alanlarında uzmanlaşmış önemli bir Fransız yüksek öğretim kurumudur.

⁸⁸ Eloi Ficquet, "André Caquot", *Annales d'Éthiopie* 20/1 (2004), 265-266.

Caquot, Chabbi'nin "*Le Seigneur Des Tribus. L'İslam De Mahomet*" kitabının önsözünün sahibidir. Chabbi bu ilk kitabını ve "*Le Coran Décrypté: Figures Bibliques En Arabi*" adlı kitabını Cahen ve Caquot'ya ithaf etmiştir. Claude Cahen'in danışmanlığı döneminden beri Chabbi'nin çalışmalarını takip etmiş ve doktora tezinde jüriler arasında yer almıştır.

Kendisi Chabbi hakkında önsözünde şöyle yazmıştır:

"Jacqueline Chabbi, ne dogmatik ne de saygıda kusur etmeden, sağlam bir metodoloji ile dinler tarihi alanında örnek bir kitap yazmıştır. Öznel deneme türünden büyük bir sağduyu ile kaçınmıştır. Metinlere ve kelimelere son derece sadık kalmıştır. Bir yandan Müslüman geleneği, diğer yandan İslami olmayan Arap edebiyatı ve Yarımada'nın antik eserleri hakkındaki bilgisi sayesinde, yedinci yüzyılda ortaya çıkmış Kur'an ve o dönemde yaşamış Araplara ışık tutmuştur. Bu "ilk" Kur'an'ın keşfi, günümüz Batılısının İslam hakkında sahip olabileceği, çoğu zaman yüzeysel ve aşığılayıcı bakış açısını zenginleştirmeyi amaçlamaktadır".⁸⁹

Chabbi, oldukça aktif paylaşımlarda bulunduğu Youtube kanalında iki hocası hakkında şu ifadelere yer vermiştir:

"İlk iki kitabımı her ikisine de ithaf ettim. Onların himayesini, bir konuda onları takip ettiğim ya da bana bir yöntem dayattıkları için değil, bana düşünme ve yeni alanları keşfetme özgürlüğü verdikleri için talep ettim."⁹⁰

Görüldüğü üzere, Chabbi Kur'an'ı anlama yönteminde kullandığı tarihsel antropoloji ve özellikle dilbilimsel yöntemi hususunda Sami dilleri uzmanı, tarihçi ve filolog André Caquot'dan istifade etmiştir.

Chabbi'nin meslektaşı ve arkadaşı olan Jamel Eddine Bencheikh (جمال الدين بن شيخ) 27 Şubat 1930 yılında Fas'ın Kazablanka şehrinde dünyaya gelmiştir. Ancak Cezayir uyrukludur. Fransa'da 8 Ağustos 2005 yılında Tours şehrinde vefat etmiştir. Bencheikh "*Binbir Gece Masalları*"nı Fransızca çevirisiyle meşhurdur. Bir yazar ve Arap şiirbilimi uzmanıdır.⁹¹

⁸⁹ Chabbi, *Le Seigneur des tribus*, 15.

⁹⁰ Jacqueline Chabbi, *Quand Les Idéologies se font Face, Il n'y a plus de Place pour l'Histoire*, <https://www.youtube.com/watch?v=nRmKgFzbOyE> (Erişim 21 Mayıs 2023)

⁹¹ "Jamel-Eddine Bencheikh", <https://www.babelio.com/auteur/Jamel-Eddine-Bencheikh/105080>, *Babelio* (Erişim 21 Mayıs 2023).

Bencheikh önce liseyi Fransa’da okumuştur. Daha sonra Lyon şehrinde tıp fakültesine devam etmiştir. İki sene sonra eğitimini tamamlamadan Cezayir’e dönmüş ve orada Arapça ve hukuk eğitimi almıştır. Cezayir Edebiyat Fakültesi’nde Ortaçağ Arap Edebiyatı alanında asistanlık yapmış ve öğretim görevlisi olmuştur. Daha sonra “*Diwan Algérien: La Poésie Algérienne d’Expression Française, 1945-1965*”⁹² adlı antolojiyi yayımladı ve bu antoloji dönemin şiiri üzerine başlıca referanslardan biri olmaya devam etmektedir. 1969-1972 yılları arasında C.N.R.S.’de⁹³ araştırma görevlisi, ardından Paris VIII Üniversitesi’nde profesör ve son olarak Haziran 1997’de emekli olana kadar Paris IV Üniversitesi’nde profesör olarak görev yapmıştır.⁹⁴

Bencheikh, özellikle Cezayir’in bağımsızlık sürecinde köktendinciliğe, yani şeriata karşı tavır almış ve “İslam adına konuşarak Müslümanlar ile Batı arasındaki yanlış anlamayı derinleştiren bir avuç insanı” kınamıştır.⁹⁵

Chabbi’nin danışman hocası Claude Cahen’in vefatından sonra, Jamel Eddine Bencheikh Chabbi’nin meslektaşı ve arkadaşı olarak “*L’arabie Occidentale au Début du Septieme Siecle: Étude des Représentation et des Mentalités*”⁹⁶ adlı doktora tezinin yeni danışman hocası olmuştur. Hocasının Arap asıllı olması Chabbi’nin çalışmalarında kendisine kolaylık sağlamış olabilir. Eşi, Claude Cahen ve André Caquot ile Arapçaya ve Arap kültürüne, Bencheikh ile Arap edebiyatına ve İslam öncesi ve sonrası Arap şiirlerine hakimiyet sağlamış olabilir.

Ülkemizde bilimsel akademik araştırmalara konu olmuş ve yakın zamanda vefat eden Mouhammed Arkoun (1928-2010), Chabbi’nin beraber çalıştığı ve etkilendiği İslam düşünürlerinden biridir. Yakın zamanda Chabbi oldukça aktif paylaşımlarda bulunduğu Youtube kanalında onun anısına bir video paylaştı.⁹⁷ Bu

⁹² Jamel-Eddine Bencheikh, *Diwan Algérien: La Poésie Algérienne d’Expression Française de 1945 à 1965, Etude Critique et Choix de Textes* (S. I, Algérie: Centre pédagogique maghribin, 1967).

⁹³ Centre National de la Recherche Scientifique (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi).

⁹⁴“Jamel-Eddine Bencheikh”, *Babelio*, <https://www.babelio.com/auteur/Jamel-Eddine-Bencheikh/105080>, (Erişim 21 Mayıs 2023).

⁹⁵“Jamel-Eddine Bencheikh”, *Babelio*, <https://www.babelio.com/auteur/Jamel-Eddine-Bencheikh/105080>, (Erişim 21 Mayıs 2023).

⁹⁶ “Yedinci Yüzyıl Başlarında Batı Arabistan: Temsil ve Zihniyetler Üzerine Bir İnceleme”

⁹⁷Chabbi, “Un Hommage a Mohamed Arkoun”, <https://www.youtube.com/watch?v=HvJtfAE0uU0> (Erişim 22 Mayıs 2023)

videoda Chabbi 1963 yılında Régis Blachere'in müdür olduğu Paris-Sorbonne Üniversitesi İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde Arapça bölümü birinci sınıf öğrencisi iken, Arkoun 1961 yılında filozof ve tarihçi İbn Miskeveyh hakkında doktora tezini savunmuş idi. Arkoun daha sonra o dönemde büyük oryantalist ve Arap Dili ve Medeniyeti uzmanlarının bulunduğu bu enstitüde asistan olarak atanmıştır. Bu uzmanlar arasında Régis Blachere, Charles Pellat, Robert Brunschvig ve Claude Cahen vardı. Bu dönemde Arkoun, Chabbi ve sınıf arkadaşlarına klasik Arapça metinleri okutmanı olarak _ hocalık yapmıştır. Bununla beraber onlara İslam'ın tarihsel antropolojisi hakkında konuşmalar yapmış ve yeni açılımlar sağlamıştır. Daha sonra 1968 yılında Arkoun Paris Vincennes Üniversitesi'nde (Paris VIII) profesör olarak atanmıştır. 1972 yılında ise Arkoun'un kendisini, ders vermek üzere üniversite bünyesine aldığını ve orada meslektaş olarak beraber uzun yıllar paylaştıklarını ifade etmektedir.

Chabbi *‘Les Trois Piliers de l’Islam: Lecture anthropologique du Coran’*⁹⁸ (İslam'ın Üç Şartı: Kur'an'ın Antropolojik Açıdan Okunması) adlı kitabını Mohamed Arkoun'a ithaf etmiştir. Zira Mohamed Arkoun, Chabbi'nin ve birçok araştırmacının Müslüman dünyası ve özellikle de bu dünyanın ortaya çıktığı dönemle ilgili araştırmalarının tarihsel antropolojik yönüne dikkatlerini çeken kişiydi. Chabbi'nin Kitabını Arkoun'a ithaf etmesinden ve aralarındaki yakın ilişkiden Kur'an'ı anlamada temel aldığı tarihsel antropoloji yönteminin Mohamed Arkoun tarafından şekillendiğini söyleyebiliriz.

Chabbi'nin tercümeleleri ve dilbilimci olması hasebiyle istifade ettiği bir başka hocası Régis Blachere'dir. Onun hakkında ülkemizde pek çok bilimsel makale ve biyografi yayınlanmıştır. Kendisini çalışmamızın “Meşhur Latince ve Fransızca Kur'an Tercümeleleri” başlığı altında ele aldık. Chabbi, Kur'an'ı anlama yönteminde kendisinden sadece dilbilimsel yöntemi hususunda istifade ettiğini ancak tarih alanında üzerinde pek az etkisi bulunduğunu Youtube kanalındaki bir videosunda şöyle ifade etmiştir:

⁹⁸ Jacqueline Chabbi, *Les Trois Piliers de l’Islam: Lecture Anthropologique du Coran* (Paris, France: Éditions Points, 2018).

*“Daha önce başka bir öğretmenim olan Régis Blachère’in bana önerdiği küçük bir konu üzerinde çalışmayı reddetmişim, çünkü onun büyük bir filolog olduğunu ama tarihçi olmadığını biliyordum”.*⁹⁹

2.3.Chabbi'nin Kur'an'ı Anlama Yönteminin Felsefi Arka Planı

Elde ettiğimiz bilgiler ışığında Chabbi'nin hayatına, etkilendiği oryantalistlere, yaşadığı döneme ve şartlarına baktığımızda yirminci yüzyıl Avrupası'nın yüksek okul ve enstitülerinde ders aldığını ve fikirlerini şekillendirdiğini görmekteyiz. Chabbi yönteminin ve düşünce yapısının oluşmasında başta tarih, antropoloji ve filoloji olmak üzere sosyal bilimlerden faydalanmıştır. Bu açıdan Chabbi'nin etkilendiği oryantalist ve düşünürlerin yaşadıkları dönemdeki sosyal bilimlerin konumunu ve tarihçesini incelemek gerekmektedir. Chabbi'nin içinde yetiştiği sosyal bilimlerin etkilendiği felsefi akımların olup olmadığı bu başlığımızın konusudur.

Sosyal bilimi şu şekilde tanımlayabiliriz: “Bilginin nesilden nesile aktarılmasıyla modern dünyaya ait insan ve toplum bilimidir. Ekonomik, siyasi, fiziksel, kültürel ve sosyal olarak bir bütünlük sağlaması bakımından insan ve doğaya ait çözümler yapar, insanın doğasına ve toplum yapısına geniş bir alandan yaklaşır.”¹⁰⁰ Sosyal bilimler, antropoloji, arkeoloji, tarih, iktisat, coğrafya, filoloji, siyaset, psikoloji, sosyoloji gibi alt bilim dalları içermektedir. Sosyal bilimler metodolojisini pozitivism akımından aldığı için pozitivismın kısa tarihi ve arka planını bilmek gerekir.¹⁰¹

On sekizinci yüzyıl, orta çağı kapatarak Rönesans dönemini ve ardından Fransız Devrimini getiren aydınlanma çağıdır. Aydınlanma çağı Batı'nın orta çağ ve öncesinde meydana gelmiş tüm din, kültür ve oluşumları aklın imkanları çerçevesinde açıklamayı ve yeniden düzenlemeyi hedeflemektedir. Bu dönem aynı zamanda Hristiyanlık ve Kiliseye karşı önce savunmacı sonra saldırgan bir tepki dönemi olmuştur. Söz konusu dönem düşünürlerinin ortak hedefi sosyal bilimleri

⁹⁹Chabbi, Quand Les Idéologies se font Face, Il n'y a plus de Place pour l'Histoire, <https://www.youtube.com/watch?v=nRmKgFzbOyE> (Erişim 21 Mayıs 2023)

¹⁰⁰ Güvenç, “Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivism Bakış Açısı”, 110.

¹⁰¹ Güvenç, “Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivism Bakış Açısı”, 111.

doğurmuştur. Dolayısıyla metodolojik olarak sosyal bilimler aydınlanma çağının ürünüdür.¹⁰²

Sosyal bilim kavramı, muhtevası on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılın düşünce atmosferinde şekillenerek birtakım metodolojik tartışmalarla beraber günümüze kadar gelmiştir. Bu bilimin şekillenmesinde aydınlanma çağı, reformlar, rönesans ve Fransız devrimi etkili olmuştur. Monarşinin yıkılması ve kurulacak yeni siyasi yapı beraberinde birtakım sosyolojik problemler getirmiştir. Sosyolojinin kurucusu Fransız Auguste Comte (1798-1857) metodolojik olarak doğa bilimlerinin yöntemini kullanmıştır. Yani evrensel yasaları ve tümdengelim metodunu (nomotetik yöntem) benimsemiştir. Comte'un sosyal bilimlere en büyük katkısı sosyal bilimlerle moral ve metafizik olan her şeyin arasını pozitivist bir yaklaşımla ayırmış olmasıdır.¹⁰³ Dolayısıyla Kiliseye tepki olarak Hümanizm söylemleri ile ortaya çıkan sosyal bilimlerin birinci ve temel ürünü Pozitivizm akımı olmuştur. Pozitivist akıma göre bilgi kesin değer ifade etmektedir. Buna göre din ve metafizik olan her şey yerini bilime, gözlem ve deneye bırakmıştır. Gerçek bilgi ancak duyu organlarıyla elde edilen bilgidir. Dolayısıyla sezgiler ve ilhamlar bilgi kapsamına alınmamıştır ve bir değer ifade etmemektedir. Aynı zamanda bu dönemde Kartezyen düşünce ile ruh ve beden bütünlüğü de zedelenmiş ve Pozitivizmin -kendince- temel özelliği olan maddecilik sosyal bilimlerde yerini almıştır. Pozitivizmin bilimsel değer ifade eden bilgiye verdiği bir başka özellik ise bilginin evrensel olmasıdır.¹⁰⁴

Pozitivizm dışında sosyal bilimlerin metodolojisine yapılan eleştiriler arasında sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemlerini kendisine mal etmiş olması sayılmaktadır. Klasik ve modern mantıkla birlikte bilimsel yöntem adı altında tüm doğa bilimleri ve sosyal bilimler, aynı yöntemi önermiştir. Pozitivist metodoloji nesnel/objektif bilgiye değer atfetmektedir. Yirminci yüzyılda sosyal bilimlerde öznel/sübjektif bilgiyi bilimsel veri değerinde kabul etmeye yönelik eleştiriler çıkmış olsa da pozitivizmin gücü daha ağır basmıştır. Doğa bilimlerinin

¹⁰² Doğan Özlem, "Batılı Bilgi, Pozitivizm ve Felsefe Çerçevesinde Avrupamerkezci Tarih Anlayışının Temelleri", *İnsan ve Toplum Dergisi (The Journal of Human & Society)* 3/6 (15 Aralık 2013), 13-15.

¹⁰³ İsmail Hira, "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2000), 83-84.

¹⁰⁴ Hira, "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma", 85.

yöntemlerinden ilham alarak gelişen modern sosyal bilimler, elde edilen bilgilerin bağımsız ve evrensel gerçekler olduğunu kabul etmişlerdir. Oysa postmodernistler sosyal bilimlerdeki bilginin kişisel, sezgisel ve kendi ihtiyaçları bağlamında bir metodoloji olmasını öngörmüştür.¹⁰⁵

Bu bağlamda Chabbi'nin hümanizm, pozitivizm, modernite akımlarından etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim onun ortaya koyduğu eserlerinde Kur'an'ı anlamada tarihsel yöntemini evrensel ve kesin bilgi olarak sunmaktadır. Ayrıca kendisini tarihçi olduğu ve bu yöntemi titizlikle kullandığı için objektif olarak nitelemektedir. Bu yöntemi kullanmayan, Kur'an ve hadislerin lafız ve manalarına iman etmiş Müslüman düşünürlerin inançları gereği benimsedikleri bilgiden şüphe etmeme, deney ve gözleme tabi tutmama ve bilginin varlığını sorgulamama düsturunu sübjektif ve bilimsellikten uzak olarak değerlendirmektedir. Ayrıca o dönemde şifahi yoldan aktarılan hadislerin bilgi değerini tamamen yok sayıp sadece var olan maddi (yazılı) kaynak üzerinden yedinci yüzyılı anlamaya çalışması pozitivizmin maddeci yönünü göstermektedir. Ayrıca tarihi verileri, kendi dönemlerine hapsetmesi, günümüze kadar bütünlüğünü koruyan Kur'an'ın ve ondan neşet eden İslam medeniyetinin belli bir coğrafyaya ve döneme ait olması gerektiğini savunması Chabbi'nin tarih anlayışının pozitivizm etkisiyle oluşan tarihsel yöntemden etkilendiğini gösterir. Kendisine dolaylı olarak Karl Popper cevap vermiştir. Karl Popper'e göre tarihselci görüşten yoksun bir pozitivist sosyolojinin bir olgu koleksiyonculuğundan öteye geçemeyeceğini, "gerçek sosyoloji"nin esasında bir "eleştirel tarih bilimi" olabileceğini belirtir. Olgunun ve olayların ötesine geçilmesini kendisine yasaklayan pozitivizm, tarihe ve topluma yön veren "gerçek" neden ve etkenleri ortaya koyamaz. Tersine onları örter. Bir eleştirel tarih bilimi, bu nedenle pozitivist yöntemlerle değil, çözümleyici ve hermenötik yöntemlerle çalışabilir ve "pozitivist aklın hâkimiyeti" ancak bu yolla kırılabilir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Hira, "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma", 91-92.

¹⁰⁶ Özlem, "Batılı Bilgi, Pozitivizm ve Felsefe Çerçevesinde Avrupa merkezci Tarih Anlayışının Temelleri", 19-20.

2.4.Jacqueline Chabbi'nin eserleri

Jacqueline Chabbi'nin ilk çalışması İslam tasavvuf ve tarihi alanında Oryantalist Claude Cahen danışmanlığında Abdulkadir Geylânî üzerine yaptığı tezdır.¹⁰⁷ Chabbi'nin bu şahsiyet ve etrafında toplanan insanlar hakkında gözüne çarpan en önemli husus, Azerbaycan asıllı İslam Hukukçusu olan Geylânî'nin hayatı ile vefatından sonra ona atfedilenler arasındaki büyük farklılık olmuştur. Bu çalışmasından sonra gerçek ve yaşanmış tarih ile daha sonradan Müslüman tarihçiler tarafından yazılmış tarih arasında önemli ölçülerde uyumsuzluk olabileceğinin farkına varmıştır.

Tasavvuf alanında bir başka çalışması ise “*Maître et Disciples dans Les Traditions Religieuses*” (Paris, Le Cerf, 1990) adlı sempozyumda tebliğ etmek üzere kaleme aldığı “*La Figure du Maître dans l’Islam Médiéval*” adlı konudur.¹⁰⁸ Dinî geleneklerde şeyh ile müritleri başlıklı bu çalışması ile Abdulkadir Geylânî şahsiyeti üzerine yürüttüğü tezi Chabbi'nin aynı zamanda çalışma metodunu da oluşturmuştur. Buna göre Chabbi araştırılan konuya en yakın kaynakların tercümelerini değil, onları orijinal dilinden okumayı kendisine prensip edinmiştir. Bir başka prensibi de hiçbir zaman var olan bir teoriden hareketle çalışma yürütmemektir. Aksi taktirde dokunulmaz sayılan birçok yanlış teori gözden kaçmış olur.¹⁰⁹

1973 yılından 1985 yılına kadar Chabbi, İslam tasavvufunun tarihsel kökenleri hakkında birkaç makale yayınlamıştır. 1989 yılından itibaren ise odak noktası Kur'an, hitap ettiği toplum ve coğrafyası olmuştur. Chabbi yaşadığı farkındalıktan sonra Tasavvuf bölümünden özellikle ilk dönemini çalışacağı İslam Tarihi alanına geçti ve bu alanda kaleme aldığı ilk çalışması “*L’Arabie Occidentale au Début du Septième Siècle: Étude des Représentations et des Mentalités*” (Lille, A.R.N.T, 1992) adlı Jamel-Eddine Bencheikh danışmanlığındaki doktora tezi

¹⁰⁷ Chabbi, *Abd al Qadir Al Gilani: Idées Sociales et Politiques dans Le Contexte du Ve/XIe siècle et du VIe/XIIe siècle*.

¹⁰⁸ *Maître et Disciples dans Les Traditions Religieuses*: thk. Michel Meslin (Paris, France: Les Éditions du Cerf, 1990).

¹⁰⁹ Jacqueline Chabbi, “Une approche historico-critique de l’islam des origines”, *Clio*, 2016, 2.

olmuştur. Bu tezinde Chabbi, yedinci yüzyılda Batı Arabistan bölgesinde Kur'an'ın yazılışını ve okunuşunu tarih ve sosyal bağlam çerçevesinde incelemektedir. Tasavvuf alanından tarih alanına geçmesinin en önemli motivasyonu Chabbi'ye göre, Müslüman alimlerin İslam'ın başlangıcından çok sonra yazılmış eserlere koşulsuz şartsız rağbet etmeleri olmuştur. Yedinci yüzyıldaki Hz. Muhammed'in hayatı ile sonraki dönemlerde kaleme alınmış siyer ve tarih kitapları arasında sonrakiler Hz. Muhammed'i idealize ettikleri için bir tarih uyumsuzluğu olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber belli bir dönemde yazılan bir eserin, başka dönemlerde, o döneme özgü olan kültürel, sosyolojik, zihni yapı vb. şartların etkisiyle farklı yorumlandığını savunmaktadır.¹¹⁰

Chabbi daha sonra "*Le Seigneur des Tribus. L'İslam de Mahomet*"¹¹¹ adlı eserini kaleme aldı. Nasir b. Receb tarafından Arapça "*Rabbu'l-Kabâil*" olarak tercüme edilmiştir. Chabbi, bu eserinde görüşlerini daha net ve keskin bir şekilde savunmaktadır. "*Kabilelerin Efendisi-Muhammed'in İslam'ı*" şeklinde tercüme edebileceğimiz bu eserde yazar özetle beş kıtaya yayılmış ve geçmişiyle övünen modern İslam'ın aslında başlangıcı nasıl olmuştur? Kur'an nasıl ve hangi ortamda ortaya çıkmıştır? Kimlere hitap etmiştir? Sorularına antropolojik, lengüistik, tarihi ve sosyolojik bir metotla cevap vermektedir.¹¹²

Kitabın başlığında yer alan "Mahomet" kelimesinin "Muhammed" veya "Mohammed" şeklinde yazılmadığını görmekteyiz. Muhammed/Mohammed isminin "çok methedilen, övgüye çok layık olan" anlamında olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda "Mahomet" (ما حمد) kelimesinin "övlmeyen" anlamında olduğu da bilinmektedir. Bu iki kelime arasındaki farkı Paris Nouvelle Sorbonne Üniversitesi'nde (Paris 3) Arap dili profesörü olan Chabbi'nin bilmiyor olması düşünülemez. Acaba burada oryantalistlerde çok görülen önyargı ve düşmanca tavır söz konusu olabilir mi?

¹¹⁰ Esmâ Hind Tengour - Mehdi Azaiez, "The Qur'an and Historical Anthropology: Reading Jacqueline Chabbi", *International Qur'anic Studies Association*, 1.

¹¹¹ Chabbi, *Le Seigneur des tribus*.

¹¹² Chabbi, *Le Seigneur des tribus*, 10.

Bu kitabında Chabbi, Muhammed'in hayatı bağlamında bir tarihçinin vizyon ve misyonunu ortaya koymaktadır. Tarihçi hakikati ancak onu sorgulayarak elde edebilir. Amacı herhangi bir dine saldırmak veya nasıl inanılması gerektiğini söylemek değil, sadece geçmişte insanların ait oldukları toplumda ve kendi dönemlerinde inançlarını ve dinlerini nasıl yaşadıklarını, karşılaştıkları zorluklara nasıl tepki verdiklerini anlatmaya çalışmaktır. Bunun için zihinlerde yerleşmiş görüş ve genel kabulleri sorgulamaya, zayıflatmaya ve istikrarsızlaştırmaya çalışır. Özetle tarihçinin araştırma konusu dinin kendisi değil, bir kronoloji tablosunda görüldükleri şekliyle inanan insanlar ve inanan toplumlardır.¹¹³

Chabbi'nin ilk dönem İslam tarihçisi olarak en temel amacı insanlara geçmişteki insanların belli bir din üzere yaşadığını ve şimdiki insanların tarihi doğru anlayarak kendi zamanlarında yaşamaları gerektiğini anlatmaktır. Nitekim bu kitabında "Muhammed'in İslam'ı" ile bundan sonra bin beş yüz yıl boyunca inşa edilecek olan Müslümanların karmaşık ve çok biçimli dünyası arasındaki sınırı net bir şekilde belirlemeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla en erken dönemlere gitmek için kullanılacak tek kaynak olan Halifeler dönemine ait orta çağ metinlerini aşılması gereken bir engel olarak görmektedir. Zira bu metinlerin objektiflikten ve hakiki tarihi yansıtmaktan uzak oldukları, kavramların orijinal bağlamlarından koparıldıkları görüşündedir.¹¹⁴

Sıklıkla bir geçmişe sahip olduğunu iddia eden ve beş kıtada varlığını sürdüren bir dünya dini olan çağdaş İslam'ın başlangıcı neydi? Kur'an nasıl ve hangi dünyada ortaya çıktı? İlk olarak kime hitap etti? Jacqueline Chabbi eserinde bu soruları ilk defa antropolojik, dilbilimsel, tarihsel ve toplumsal bir araştırmayla yanıtlamaktadır.

Kısaca Chabbi'nin asıl amacı bir tarihçi, sosyolog ve dilbilimci olarak İslam'ı iki ayrı döneme ayırıp, bu iki dönemin birbirinden çok farklı olduğunu ispatlamaktır. İkinci İslam dönemi alimlerinin, birinci dönemin bazı verilerini kendi lehlerine

¹¹³ Chabbi, "Quelle sorte d'İslam ont pratiqué les premiers musulmans?" <https://www.youtube.com/watch?v=5CDj9mWJGsU&t=6s>, (Erişim 22 Nisan 2023).

¹¹⁴ Chabbi, "Quelle sorte d'İslam ont pratiqué les premiers musulmans?" <https://www.youtube.com/watch?v=5CDj9mWJGsU&t=6s>, (Erişim 22 Nisan 2023).

gizlediklerini veya başka yöne çekip yorumladıklarını iddia etmektedir. Bu iddialarının aksinin de bugüne kadar hiç ispatlanmadığını savunmaktadır.¹¹⁵

Chabbi'nin görüşlerini ortaya koyup savunduğu bir başka eseri de “*Le Coran Décrypté: Figures Bibliques en Arabie*” (*Kur'an'ın Kodu Çözüldü: Arabistan'da İncil Unsurları*).¹¹⁶ Bu eserinde Chabbi Kur'an'ın kaynaklarını antropolojik ve tarihsel bir bakış açısıyla okumaktadır. Özellikle kendi tarih anlayışını, kanonik İnciller ve apokrif metinlerin İslam'ın ilk yüzyılında Kur'an'a nasıl uyarlandığını, İncillerdeki Nuh, Musa, İbrahim figürlerinin Muhammed'in lehine olacak şekilde nasıl biçimlendirildiğini ele almaktadır. İslam dünyasını kreasyonizme¹¹⁷ ve anakronizme düşmekle eleştirmektedir. Nitekim kendisi İslam'ın başlangıcından itibaren çeşitli kaynaklarda aktarılan bilgileri bir tarihçi olarak doğru bir şekilde yorumlamak için bağlamı yeniden inşa ettiğini savunmaktadır. Chabbi bu kitabında okuyucularına geçmişi gelecekle değil geçmişle yani kendi bağlamında anlatmak ve sonraki Müslüman geleneğin kutsallaştırılmış tarih anlayışından sıyrılarak Kur'an'ı kendi lafız ve bağlamında değerlendirmeyi teklif etmektedir.

Chabbi'nin başka bir eseri de “*Les Trois Piliers de l'İslam: Lecture Anthropologique du Coran*” (*İslam'ın Üç Şartı: Kur'an'ın Antropolojik Açından Okunması*)¹¹⁸ adlı kitabıdır. Bu kitabında Chabbi'nin savunduğu görüş şu şekildedir: Birinci İslam olarak adlandırdığı Peygamberin vefatına kadar olan dönemin tek şahidi Kur'an'dır. Bu İslam, Orta Arabistan'da doğmuş ve Muhammed tarafından vazedilmiştir. Daha sonra İslam kılıçlar ve propagandalar sayesinde yakın doğuya yayılmıştır. Bu yayılmayla beraber İslam'ın bünyesine farklı kültürler ve ideolojiler almasıyla ikinci İslam doğmuştur. İkinci İslam'ın, ilk ortaya çıkan İslam'la bir

¹¹⁵ Hames Constant, “Chabbi (Jacqueline). Le Seigneur des Tribus. L'İslam de Mahomet.”, *Archives de Sciences Sociales des Religions* 108 (1999), 61-62.

¹¹⁶ Jacqueline Chabbi, *Le Coran Décrypté: Figures Bibliques en Arabie* (Paris, France: Les Éditions du Cerf, 2014).

¹¹⁷ Bu inanç, Evren'in yaratılışına dair dini metinlerde yer alan açıklamaların Evren'in kökenine dair tam anlamıyla ve bilimsel olarak doğru bir açıklama sunduğunu varsaymaktadır.

¹¹⁸ Chabbi, *Les trois piliers de l'islam*.

alakası kalmamış, yeni dönem Müslümanları belli kültür ve dinî mirasa sahip olsalar bile Kur'an'ı ilk dönemde taşıdığı anlamlarla anlamakta güçlük çekmişlerdir. Nitekim Chabbi'ye göre İslam'ın beş şartı olarak bilinen formül sonraki dönemlerin yorumundan ibarettir. Araştırmacı, İslam'ın beş şartına mukabil İslam'ın üç şartı formülünün birinci İslam'ın ruhuna daha uygun olduğunu antropolojik delilleriyle sunmaktadır. Ona göre İslam alimleri Kur'an'ı tarihsel ve antropolojik olarak değil de kendi kültür ve geleneklerinin etkisinde okudukları için Kur'an'ın ve asıl olan Birinci İslam'ın ruhuna aykırı formül, fıkıh ve yorumlar ortaya koymuşlardır. Bundan dolayı Chabbi, Kur'an'ın ve İslam'ın mesajını anlayabilmek için onu, o dönemin coğrafyasıyla, sosyo-kültürel yapısıyla, tarihsel, antropolojik ve dilbilimsel bir metotla okumaktadır. Bununla beraber Kur'an'ın evrenselliğinin sonraki dönemlerin bir yorumundan ibaret olduğunu, Kur'an'ın sadece o dönemin bedevî insanlarına hitap ettiğini savunmaktadır.¹¹⁹

Chabbi'nin bir başka eseri 2019 yılında yayımlanan “*On a Perdu Adam: La Création dans le Coran*” (*Adem'i kaybettik: Kur'an'da yaratılış*)¹²⁰ adlı kitabıdır. Kitapta anlatıldığına göre Monoteist bir din olarak İslam, kendisinden önce gelmiş dinler ile ortak özellikler taşır. Bunlar arasında insanların amelleri konusunda hesap verecekleri ahiret, cennet ve cehennem inancı vardır. Bununla beraber üç dinde de Allah'ın yerlerin ve göklerin yaratıcısı olduğuna inanılır. Ancak her din ortaya çıktığı toplum ve bölgenin imgelerine, ihtiyaçlarına sosyo-ekonomik yapılarına göre şekil almıştır. Dolayısıyla monoteist dinlerin kendi aralarında ortak inançları olmakla beraber bu inançların içeriği, dinin ortaya çıktığı zaman, mekân ve toplumun yapısı ile alakalı büyük farklılıklar gösterir. Chabbi'ye göre Kur'an yaratılış konusunu önceki dinlerden almıştır ve kendi toplum ve zamanına göre uyarlayarak ortaya kanonik İncillerden çok farklı olarak yeni bir dünya ve yaratılış tasviri koymuştur. Chabbi, bu işlemi “kur'an'laşma” (coranisation) olarak tanımlamaktadır.

¹¹⁹ Mohammed-Hocine Benkheira, “Jacqueline Chabbi, Les Trois Piliers de l'İslam. Lecture Anthropologique du Coran”, *Archives de sciences sociales des religions*, 180 (01 Aralık 2017), 309-312.

¹²⁰ Jacqueline Chabbi, *On A Perdu Adam: La Création dans Le Coran* (Paris, France: Editions du Seuil, 2019).

Chabbi'nin son kitabı dünyaca tanınan Eski Ahit Uzmanı Thomas Römer ile birlikte yazdığı “*Dieu de la Bible, Dieu du Coran*” (*Kitabı Mukaddes'in Tanrısı, Kur'an'ın Tanrısı*)¹²¹ adlı eseridir. Bu eserinde Chabbi, Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların iman ettiği ve üç dinin ortak noktası olan Tanrı'nın bilindiğinin aksine aynı Tanrı olamayacağını savunmaktadır. Çünkü bu üç toplumdaki “Tanrı'nın doğuşu” birbirinden çok farklı ve hatta birbirinden zıt antropolojik ve sosyo-politik bağlamda meydana gelmiştir. Aralarındaki farklı tarihsel koşullar, her birinin kültürüne göre Tanrıların kimliğini belirlemiştir. Chabbi'ye göre, bu üç din arasındaki diyalog bu farkları göz ardı etmeye yetmeyecektir.

Chabbi bu eserlerinin yanında *Encyclopaedia Universalis* ansiklopedisinde tasavvuf, Hallâc-ı Mansûr ve Hz. Hüseyin'in şehitliği, Muhammed b. Abdulvehhab ve hicret konuları hakkında makaleler yayınlamıştır.¹²² Ayrıca Chabbi, *Arapça ve İslam Araştırmaları Arabica* dergisinde yayınladığı makaleler arasında “*Tarih ve Kutsal Gelenek: Muhammed'in İmkansız Biyografisi*” adlı bir makale kaleme almıştır.¹²³ Bu makalede Kur'an'ın dışında kalan kaynaklardan istifade ederek Hz. Muhammed'in hayat güzergâhını tarih sınavına tabi tutarak anlatmaktadır. Hz. Muhammed'i aşırı kutsallaştıran geleneği eleştirmekte ve bu konuda ne kadar nazik davranıldığını ifade ederek eleştirel bir yorum yapmaktadır.

Son zamanlarda Chabbi, “*Les Mots du Coran*” (*Kur'an'ın Lafızları*)¹²⁴ adlı Youtube kanalında düzenli ve sık bir şekilde ortalama on dakikalık metodoloji ve belli başlı kavramlar hakkında videolar paylaşmaktadır. Yirmi bir bin abonesi olup yorumlarda gelen soruları ara ara cevaplamaktadır.

¹²¹ Jacqueline Auteur Chabbi - Thomas C. Auteur Römer, *Dieu de La Bible, Dieu du Coran: Entretiens avec Jean-Louis Schlegel* (Paris, France: Éditions du Seuil, 2020).

¹²² Chabbi, “Jacqueline Chabbi - Encyclopædia Universalis”.

¹²³ Chabbi, “Histoire et Tradition Sacrée”.

¹²⁴ Jacqueline Chabbi, “*Jacqueline Chabbi Raconte: Les Mots du Coran*” <https://www.youtube.com/@jacqueline-chabbi>, (Erişim 6 Haziran 2023).

İKİNCİ BÖLÜM

CHABBI'NİN KUR'AN'I ANLAMADA TARİHSEL YÖNTEMİ VE ELEŞTİRİLERİ

Çalışmanın ikinci bölümünde Chabbi'nin başvurduğu kaynaklar ve antropoloji ve filoloji bilimleri çerçevesinde tarihsel yöntemi tespit edilip klasik İslam kaynaklarına göre değerlendirilecektir. Ayrıca Chabbi'nin Müslüman düşünürlere ve oryantalist çalışmalara yönelttiği eleştirilere yer verilecektir.

Bu bölümde Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yönteminin tutarlı olup olmadığını, teoride sunduğu yöntemini pratikte ne kadar uyguladığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

1. Chabbi'nin Kur'an'ı Anlamada Tarihsel Yöntemi

Tarih (histoire) kelimesi hem geçmişte kalan insanî ve toplumsal olaylar topluluğu için hem de bu yaşanmış geçmişi konu edinen tarih bilimi için kullanılan bir terimdir.¹²⁵ Tarihsel/Tarihî kelimeleri ise “tarihle ilgili, tarihe ait” anlamlarında kullanılan birer sıfattır. Tarihsellik hakkında farklı tanımlar yapılmış olmakla beraber Chabbi tarafından da kabul gören tek bir tanım vermekle ile yetineceğiz. Tarihsellik kelimesi kavram olarak: “Tarihsel olanın varlık biçimi; zamana bağlılık, gelip geçicilik; tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma ve bir şeyin gerçekten tarihsel olarak var olduğu olgusu” şeklinde tanımlanmaktadır.¹²⁶

Tefsir bağlamında tarihselcilik, Kur'an'ı ancak kendi tarihsel bağlamı içinde anlaşılabilir ve değerlendirilebilir kılan görüş ve akımı ifade eder. Bu anlamda Kur'an tarihselciliği, değişmez ve evrensel hakikatler arayan insanların karşısında yer alır.¹²⁷

¹²⁵ İsmail Kılıçoğlu, *Tarih Felsefesi Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, (İstanbul: Risale, 1990, 4), 83.

¹²⁶ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998, 4), 171.

¹²⁷ Recep Demir, “Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 39.

Tarihselcilikten farklı olarak tarihsicilik kavramı ise geçmişte bir tarihsel gelişmenin olduğunu, tarihin düzenli bir şekilde geliştiğini, tekerrür ettiğini, sünnetullah ile yönetildiğini, geçmişi anlamlandırdığını, ders ve ibretler aldığını ifade eder.¹²⁸

Kur'an tarihselciliği Batı'da Rönesans ile ortaya çıkmıştır. Rönesansın getirdiği reform, akabinde _kanonik İncillere karşı Hristiyan ilahiyatçı dünyasında tenkitçi bir hareket olarak başlamıştır. Kanonik İncillerde bulunan birtakım anlaşmazlıkları, kapalılıkları, tearuzları Aydınlanma Çağının getirdiği akılcılık ile yorumlamaya çalışmışlardır. Bunun neticesinde tarihselcilik şekillenmiştir. Batı'da sosyal ve fen bilimlerin sınıflandırılmasında başta tarihe yer verilmemiş olsa da beşerî bilimlerde münferit bir yöntem olarak tarihselcilik kabul edilmiştir.¹²⁹

İslam dünyasında Tarihselcilik Batı dünyasından farklı olarak ilk dönemlerden beri vardır. Ayetlerin Mekkî ve Medenî olarak ayrılması ilmi, sebebi-nüzul ilmi, ahkam ayetlerindeki makasid ve maslahat meselesinde ahkâmın gayeye göre değişmesi tarihsel yöntemler olarak alınabilir.¹³⁰ Ancak ilk dönem İslam dünyasındaki tarihsel yöntemlerin amacının Kur'an ahkâmını geçmiş zamana hapsetmek değil, ahkâmı yenilemek veya güncellemek olduğunu söyleyebiliriz.

Chabbi'ye göre bir tarihçi geçmişi araştırarak, geçmişte yaşamış olan ve bizim dışımızda kalan insanların nasıl davrandıklarını, nasıl bir coğrafyada yaşadıklarını ve karşılaştıkları zorluklara nasıl tepkiler verdiklerini, kısaca yaşamlarının maddi koşullarını anlamaya çalışır. Bir tarihçi nasıl ve neye inanılması gerektiğini söylemez. Ona göre _tarihçi ilahiyatçı veya yargıç değildir. Chabbi'nin bu anlatısından sadece geçmişteki insanların ait oldukları toplum içerisinde ve yaşadıkları zamanda dini nasıl algıladıkları konusunu ele aldığını söyleyebiliriz.¹³¹

Chabbi'ye göre İslam'ın doğduğu yedinci yüzyılın tarihine, coğrafyasına ve antropolojisine hâkim olmak demek, Kur'an'ın asıl manasına ve bıraktığı mesajına hâkim olmak demektir. Dolayısıyla tarihin ve coğrafyanın şartlarını göz ardı eden

¹²⁸ Demir, "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem", 39.

¹²⁹ Cihan Ballıkaya, "Pozitivizm Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015), 92.

¹³⁰ Demir, "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem", 52.

¹³¹ Jacqueline Chabbi, "Lire Le Coran d'un Point de Vue Historique: Lecture et Reconstruction.", <https://www.youtube.com/watch?v=rPm2EiOypzk>, (Erişim 29 Mayıs 2023).

her çalışma, Kur'an'ın aslı üzerinde yapılan yanıtıcı çalışmalar ve yeniden yapılandırılmalardır. Geçmişten gelen dini bir metnin üzerinde yapılan yeni bir anlam arayışı, asıl ve orijinal anlamın kaybolması ve yerine sonraki okurun kendi hayal gücüne ve zamanının imgelerine göre oluşturduğu anlamın getirilmesi anlamına gelmektedir. Ona göre eğer Kur'an'ın asıl anlamına, yani tarihsel bir zemini yansıtan okumasına sadık kalınırsa, o zaman Kur'an kelamı ilk muhataplarının içinde yaşadığı yaşam biçimi açısından düşünülmüş olur.¹³²

Bir tarihçi dini bir metinle ilgilendiğinde, hangi dine ait olursa olsun, her şeyden önce geçmişten ve geçmiş bir toplumdaki gelen bir metin olduğu bilincindedir. Tarihsel titizlik onun, kelimelerin kullanıldığı dönemleri birbirine karıştırmadan, kronolojiyi dikkate alarak metne sadık kalmaya ve asla bir kelimeyi diğerinin yerine koymamaya özen göstermesini gerektirir. Örneğin Mekke ve Medine döneminde kullanılan aynı kelimenin anlamları farklı olabileceği için kronolojiyi esas alarak anlamları birbirine karıştırmadan metni yorumlar.¹³³

Chabbi'nin Kur'an'ı anlamadaki tarihsel yöntemini anlayabilmemiz için kendisinin referans edindiği kaynakları, dilbilimsel yöntemini ve antropoloji yöntemini incelememiz gerekmektedir.

1.1.Chabbi'nin Kur'an'ı Değerlendirmede Referans Edindiği Kaynaklar

Chabbi, yedinci yüzyılda Hicaz bölgesinde ortaya çıkmış İslam dinini araştırmaktadır. Bu araştırma için bir takım yazılı ve yazılı olmayan kaynaklara ihtiyacı olmuştur. Yedinci yüzyılda İslam dinine dair tek yazılı kaynak Kur'an'dır. Dolayısıyla Chabbi, İslam dinini anlama noktasında yazılı kaynak olarak kendini Kur'an lafızları ve bağlamı ile sınırlandırmaktadır. Hadislere itibar etmemesinin temel nedeni kendisine araştırma alanı olarak yedinci yüzyıl toplumunun dini olan İslam'ı seçmesidir. Nitekim Chabbi ve birçok oryantalistte göre hadis ve siyer metinleri iki asır sonra, dokuzuncu ve onuncu asırlarda, Abbasiler döneminde bir imparatorluk çatısı altında ve farklı toplumlar tarafından üretilen bir külliyattır. İki

¹³² Chabbi, "Islam et Lecture Historique: La Nécessité du Terrain". <https://www.youtube.com/watch?v=JlJiK9l2t98> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹³³ Chabbi, "La Méthode de l'Historien". <https://www.youtube.com/watch?v=NswSjdDGkrw> (Erişim 29 Mayıs 2023)

kaynağın (Kur'an ve Hadis/siyer) tarih ve toplumu birbirinden farklı mahiyettedir. Buna ilaveten sahih olarak addedilen hadislerin derlenmesinin Orta Asya bölgesinde bulunan Buhari ve Muslim tarafından yapılmış olması, yedinci yüzyıldaki İslam'ı araştıran bir tarihçinin hadis külliyyatını kaynak olarak kullanamayacağı metinler haline getirmiştir.¹³⁴ Nitekim Chabbi'ye göre tarihçi belirlediği araştırma konusu ve alanını (tarih ve dönemini) başka bir dönem ile anakronizme düşmemek için karıştırmamalıdır.¹³⁵ Zira araştırma konusu, alanı dışına çıkarıldığında farklı toplumların ve kültürlerin karışımı ve anlayışı ile tahrif edilmektedir. Dolayısıyla yedinci yüzyıldaki İslam ile ilgilenen tarihçinin elinde tek bir yazılı kaynak kalmış olur ki, o da Kur'an'dır.

Tarihçinin araştırma konusu için kullanabileceği yazılı olmayan kaynaklar arasında arkeoloji ve antropoloji bilimleri vardır. Tarihçinin kaynak olarak arkeolojiyi kullanabileceği çok fazla bölge bulunmaktadır. Örneğin Yakın ve Ortadoğu'da Kuzeybatı Suriye'deki Ugarit gibi unutulmuş bir şehri bulmak için bir tepenin altını kazmak yeterlidir. Ancak ne yazık ki arkeolojik kazıların çok az veya hiç fayda vermediği bölgeler de vardır. Yemen, Basra Körfezi veya antik ticaret yolu üzerindeki Hicr bölgesi dışında Arabistan'da ve özellikle Hicaz bölgesinde arkeoloji, bir tarihçi için kaynak teşkil edememektedir. İslam'ın doğduğu bölgede tek bir tarihi ve maddi kaynak vardır o da Kâbe'dir.¹³⁶

İlk dönem İslam tarihçisi için bir başka ve en önemli kaynak antropolojidir. Uzak geçmişe uzanan ve yazılı kaydı bulunmayan tarihi durumları incelemek için özel bir tarihsel analiz türü olan antropolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Antropoloji, insanları, çevreleri ve toplumları kendi içinde inceleyen bir bilim dalıdır. Antropoloji, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve siyaset bilimleriyle

¹³⁴ Chabbi, "La Chronologie, Règle Fondamentale en Histoire".

<https://www.youtube.com/watch?v=q888y8grlk0> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹³⁵ Chabbi, "Comment Contextualiser les Mots du Coran?"

<https://www.youtube.com/watch?v=uSQ9KTsJISw> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹³⁶ Chabbi, "Coran et Archéologie"

<https://www.youtube.com/watch?v=Ul6Tm6HW6lA> (Erişim 29 Mayıs 2023)

ilişkilidir.¹³⁷ Bu yöntem “Kur’an’ın İndiği Topluma Yaklaşımı: Antropoloji” başlığı altında daha kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

Chabbi yedinci yüzyıla ait olmasa dahi Arabistan'daki modern Batılı gezginlerin gözlemlerini dikkate aldığı ifade etmektedir. Bunlardan on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Batı ve Orta Arabistan'ın büyük bir bölümünü yaya olarak gezen İngiliz Charles Duty, yirminci yüzyılın başlarında Büyük Güney Transüdü Bedevilerini inceleyen Dominiken Peder rahip Antonin Josse, son olarak, yirminci yüzyılın ortalarında Bedevi rehberleriyle birlikte deve sırtında Güney Arabistan'ın büyük çölünü geçen Will-Fred Thesiger'in gözlemlerini saymaktadır. Chabbi'nin bu oryantalist/misyoner ve seyyahların gözlemlerini kaynak olarak değerlendirmesinin sebebi, Arabistan'daki yaşam koşullarının ancak yakın zamana kadar petrolün keşfiyle değişmiş olmasıdır. Yani yakın zamana kadar, moderniteden önce Arabistan halkı yedinci yüzyılda olduğu gibi yaşamaktaydı. Bu durum tarihçiye yukarıda zikredilen seyyahların gözlemleri sayesinde yedinci yüzyıl ile karşılaştırmalar yapmasını ve antropolojik yöntemi uygulamasını sağlamaktadır.¹³⁸

Chabbi, oryantalist/misyoner ve seyyahların gözlemleri dışında fakih, müfessir, muhaddis ama her şeyden önce tarihçi olarak gördüğü Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin (ö. 310/923) “Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk başta olmak üzere “Câmiu'l-Beyân” adlı eserlerini de kaynakları arasında değerlendirmektedir. Yine dilbilimsel yöntemini kullanırken İbn Manzûr (ö.711/1311)'un “Lisânu'l-Arab” adlı ansiklopedik sözlüğünü kullanmaktadır. Alman şarkiyatçısı Gustav Leberecht Flügel'in “*Concordantiae Corani arabicae*” adlı “concordance” eserini tashih eden ve derleyen Muhammed Fuad Abdulbâkî'nin “*el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*” adlı eserini kaynakları arasında sayabiliriz.¹³⁹

Chabbi seçtiği hadisleri araştırma alanı ve dönemi dışında bir dönemde kitabete geçirilmiş olması gerekçesiyle kaynakları arasında almadığını ifade

¹³⁷ Britta Rupp-Eisenreich, “L’Histoire de l’Anthropologie en France et Ailleurs”, *Journal des Anthropologues* 5/1 (1981), 70-74.

¹³⁸ Chabbi, “La Méthode de l’Historien, de l’Utilisation des Sources”
https://www.youtube.com/watch?v=yY8LaD3_flw (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹³⁹ Chabbi, “La Méthode de l’Historien, de l’Utilisation des Sources”
https://www.youtube.com/watch?v=yY8LaD3_flw (Erişim 29 Mayıs 2023)

etmiştir.¹⁴⁰ Buna mukabil olarak yine onuncu yüzyılda yaşamış Taberî'yi ve on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda misyoner ve seyyahların gözlemlerini kaynakları arasında sayması, kaynak belirleme yönteminde bir tutarsızlık olarak görünmektedir. Ayrıca zikretmiş olduğumuz seyyahların gözlemlerinin, literatüre antropolojik akademik veriler olarak kazandırılmamış olması bu gözlemlerin, bilimsel değerinin tartışılabilir olduğunu ortaya koymaktadır. Zira bu veriler yanlış, sübjektif, yetersiz, akademik olarak hatalı olabilir. Chabbi'nin misyoner ve seyyahların gözlemlerini bu tür bir elemeye tabi tuttuğuna veya oryantalist dünyadaki geçerli akademik verilerle kıyasladığına dair elimizde somut bir bilgi veya delil olmadığı için Chabbi'nin böyle bir antropolojik veri kaynağı benimsemesini eleştirebiliriz. Ayrıca Chabbi'nin biyografisinde ve eserlerinde kendisinin gözlem yapmak üzere Arap ülkelerinde bulunmuş olduğuna dair bir veri bulunamamıştır. Kendisine ait bir gözlem olmaması ve sadece diğer oryantalistlerin gözlemlerine dayanıyor olmasını eleştirebiliriz.

Chabbi'nin hadisleri kaynak olarak kullanmayı reddedip Taberî'nin tarih ve tefsirini kaynak olarak kullanması bir başka çelişkidir. Taberî'nin tarih anlayışını mistik ve efsanevî olarak nitelemek ve aktardığı rivayetleri Kur'an bağlamı dışında değerlendirmekle¹⁴¹ beraber Taberî'de geçen haberler üzerinden İslam tarihi okuması ve eleştirisi yapması tenkit edilebilir. Nitekim eserlerinde Taberî kadar başka bir İslam tarihçisinin ismi geçmemektedir. Tarihçi olarak Taberî onuncu yüzyılda, Bağdat'ta yaşamıştır. Dolayısıyla Chabbi'nin seçtiği araştırma alanından ve tarihinden uzak bir döneme denk gelmiştir. Taberî, "*Târîhu'l-Umem*" adlı eserinde Hz. Âdem'den başlayarak peygamberler, melikler, halifeler tarihine ait haberleri aktarmaktadır, ancak bir değerlendirme yapmamaktadır. Ayrıca Kur'an'la ilgili tarihî olaylara esbab-ı nüzuller ile atıfta bulunarak yer vermektedir. İsrailiyata dair bilgileri Vehb b. Munebbih'in rivayetleriyle aktarmıştır. Taberî bu haberleri hem hadis hem tarih alanlarında uzman İbn İshak, İbn Hişâm ve Vâkidî'yi referans olarak elde etmiştir.¹⁴² Öyle görülüyor ki araştırmalarında bu eseri tercih

¹⁴⁰ Chabbi, "La Chronologie, Règle Fondamentale en Histoire".

<https://www.youtube.com/watch?v=q888y8grlk0> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁴¹ Chabbi, *Le Seigneur des tribus*, 146.

¹⁴² Fatih Kanca, "Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l- Mülûk Adlı Eserinde Esbâb-ı Nüzûl", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018), 425.

etmesindeki temel saik Taberî'nin kendisine israiliyyat ve benzeri haberler noktasında malzeme vermesidir. Nitekim Kur'an'ın ortaya çıktığı dönemin şartlarını ve tarihini araştırırken kendisine kolaylıkla bir olay döngüsü sunan, spekülasyon yapabileceği ve magazinsel bilgilerin bolca bulunduğu Taberî tarihine başvurmaktadır. Bunu yaparken orada bulunan rivayetlerin ve özellikle Vehb b. Munebbih'ten israiliyyat haberlerinin isnat zincirlerini değerlendirdikten sonra Taberî'yi ve İslam tarihini eleştirmektedir.¹⁴³

Taberî'nin rivayet tefsiri olarak sınıflandırılan “*Câmi'ul-Beyân*” adlı tefsirinde en çok rivayette bulunduğu tâbiîn müfessirlerinden Mücahid b. Cebr (ö. 103/721)'dir. Kullandığı tefsir kaynakları arasında Ali b. Ebî Talha (ö. 143/760), Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/725), Atıyye el-Avfî (ö. 111/729-30) ve Süddî (ö. 127/745), Rebî' b. Enes (ö. 90/709), Mukâtil b. Hayyân (ö. 150/767), İbn Cüreyc (ö. 150/ 767), Katâde b. Diâme es-Sedûsî (ö. 118/736), Muhammed b. Sevr (ö.?), Abdurrezâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27), Şû'be b. Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Süfyân b. Üyeyne (ö. 198/804) gibi alimlerin tefsirlerini zikredebiliriz.¹⁴⁴ Taberî'nin referans aldığı lugavî kaynaklar arasında Zeyd b. Ali (ö. 122/740), Ebû Ubeyde (ö. 209/824?), Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830?), Ferrâ (ö. 207/822), Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm (ö. 224/838) ve İbn Kuteybe (ö. 276/889) alimleri zikredebiliriz.¹⁴⁵ Esbab-ı nüzul ve tarih kaynakları açısından İbn İshak'ın (ö. 151/768) “*el-Megâzî*” adlı eserine atıfta bulunmuştur. İbn İshak ise israiliyyat rivayetleri ile meşhur Vehb b. Münebbih'ten rivayetlerde bulunmuştur.¹⁴⁶

Rivayet tefsiri olarak kabul edilen ve rivayetlerin sıhhat derecesine Şeyhayn kadar önem vermeyen Taberî'yi kaynak olarak kullanmasına ve araştırmalarında söz sahibi kılmasına mukabil Buhari ve Müslim hadislerini kaynak olarak toptan reddetmesinin arka planında oryantalist art niyet aranabilir mi? Geniş ve zengin tarih malzemesi veren bu eser birçok oryantalist tarafından rağbet görmüştür. Nitekim oryantalistler için Taberî'nin tefsirinde ve tarihinde, sahih rivayetlerin yanı sıra zayıf

¹⁴³ Chabbi, *Le Seigneur des tribus*, 143.

¹⁴⁴ Mesut Kaya, *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları* (İstanbul: İFAV, 2022), 205-317.

¹⁴⁵ Kaya, *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları*, 361-395.

¹⁴⁶ Kaya, *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları*, 343.

rivayetlere de hatırı sayılır ölçüde yer verilmiş olması İslam'ın lehine yapılacak yorumlar kadar aleyhine de yapılacak yorumlar için geniş bir hareket alanı sağladığını söyleyebiliriz.

Bir başka çelişki noktası ise İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) "*Lisânu'l-'Arab* adlı ansiklopedik sözlük eserini kaynak olarak benimsemesidir.¹⁴⁷ Nitekim Kur'an'ın lafızlarını tarihsel olarak açıklamayı ve Kur'an'ın orijinal mesajını ortaya koymayı amaçlayan Chabbi'den araştırma konusu ve alanına daha yakın bir ansiklopedik sözlük seçmesi beklenebilirdi. İbn Manzûr'un çalışması on dördüncü yüzyıla ait olup kendisinden çok daha önce sözlük çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan sekiz ve dokuzuncu asırlardan itibaren kaleme alınmış, Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) ve Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815) önderliğinde Vücûh ve Nezâir ilmine dair mu'cemleri sayabiliriz. Yine dokuz ve onuncu yüzyıllardan itibaren Kur'an'ın filolojik tahlilini yapan ve eserleri günümüze kadar ulaşan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), Ebû İshak ez-Zeccâc, Ahfeş el-Evsat ve Ebû Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/950) gibi âlimler bizlere Me'âni'l Kur'an türü eserler bırakmışlardır. İbn Manzûr'dan çok daha önce Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) Kur'an'daki garîb kelimelere dair eseri günümüze ulaşmıştır.

Kıymetli bir eser olan İbn Manzûr'un "*Lisânu'l-'Arab*"ndan önce Chabbi'nin araştırma alanı olarak merkeze aldığı yedinci yüzyıla yakın birçok sözlükbilim çalışması yapılmıştır. Yine bu eserde İbn Manzûr Kur'an kelimelerinin anlamlarını sadece ayetlerden değil, Chabbi'nin toptan reddettiği hadislerden ve şiirlerden örnekler getirerek delillendirmiştir.¹⁴⁸ Chabbi hadisleri araştırma alanından çok sonra ve başka bölgelerdeki Müslüman alimler tarafından kitabete geçirildiği gerekçesiyle reddetmektedir. Nitekim "*Müslim ve Buhari, kendi dönemlerinde sadece birkaç Müslüman tarafından tanınan sözde sahih hadis kitaplarını bu uzak diyarlardan derlemişlerdir.*" demektedir.¹⁴⁹ Fakat İbn

¹⁴⁷Chabbi, "*La Méthode de l'Historien: de l'Utilisation des Sources.*"

https://www.youtube.com/watch?v=yY8LaD3_f1w (Erişim 29 Mayıs 2023).

¹⁴⁸Chabbi, "*La Méthode de l'Historien: de l'Usage du Dictionnaire*".

<https://www.youtube.com/watch?v=accPWIWEWcM> (Erişim 29 Mayıs 2023).

¹⁴⁹Chabbi, "*La Chronologie, Règle Fondamentale en Histoire*"

<https://www.youtube.com/watch?v=q888y8grIk0&t=2s> (Erişim 29 Mayıs 2023).

Manzûr'un ön dördüncü yüzyılda yaşamış ve Mısırlı olması Chabbi için bir sorun teşkil etmemiştir.

İfade ettiğimiz gibi Chabbi bir tarihçi olarak hadislerin kullanımını Arap dilbilimi açısından eleştiriler yapmak suretiyle sakıncalı görmüştür. Serdettiği bu görüşle Chabbi'nin İbn Manzûr'un eserini kullanması, onu kendi ile çelişik duruma düşürür. Zira o, Buhari ve Müslim'in Arap olmaması ve hadislerin ileri tarihte yazıya geçirilmesi nedeniyle bu rivayetlerin dilbilimsel değeri olmadığını iddia etmekte, buna rağmen hadislerin dilbilimsel veri olarak kabul edildiği bir sözlüğü esas almaktadır.

Taberî'nin tarihi gibi kendisine çoğunlukla magazinsel veriler sunan eserleri seçmesi, Taberî'de bulunan bazı hadislerin isnadını değerlendirip İbn Manzûr'un eserindeki hadisleri yok sayması, ilk dönemlere ait kaynakları kendisine referans etmemesi tarihten günümüze İslam medeniyetinde kaleme alınmış devasa literatürün sunduğu verilere karşı eşit davranmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak Chabbi'nin Kur'an'ı anlamak için kendisine referans ve kaynak olarak seçtiği eserlerde tutarsız olduğunu ve verilere eşit yaklaşmadığını ifade edebiliriz.

1.2.Kur'an Kelimelerine Yaklaşımı: Dilbilimsel/Lengüistik Yöntem

Dilbilim kavramı çeşitli bilimler ve alt disiplinlerle iç içe olduğu için günümüzde dahi sınırları net bir şekilde tanımlanamamıştır. Modern dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure (ö. 1913) dilbilim disiplininin çeşitli disiplinlerle etkileşimde bulunduğu ve konularının, kapsamının belirlenememiş olmasından dolayı tanımının da açık bir şekilde ortaya konulamadığını ifade etmiştir.¹⁵⁰ Lübnanlı âlim Subhi es-Sâlih (1926-1986) ise dilbilim hakkında hem Doğu'da hem de Batı'daki bir grup ilim adamı nazarında konuların büyük bir kısmı birbirine girift olduğu için dilbilimle filolojinin arasını net olarak ayırmanın güç bir iş olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı (Hicri İlk Üç Asır)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2009), 26-27.

¹⁵¹ Subhî Salih, *Dirâsât fî Fıkhî'l-Lüga*, (Dımaşk: Matbaatu Câmiatü Dımaşk, 1960), 3.

Dilbilim ile filoloji arasındaki farkı kısaca ortaya koymak için her ikisinin tanımını vermek yeterli olacaktır. Dilbilimi, dili araştırma nesnesi olarak ele alan bilim dalıdır. Farklı dillerin yapıları, kullanım özelliklerini, zaman içinde nasıl değiştiklerini, dillerdeki ortak özelliklerin nereden kaynaklandığını bilimsel yöntem ile ortaya koyan bilim dalıdır.¹⁵² Fransızca'da mukabili “linguistique” kelimesidir.

Filoloji ise “dili ve yazılı belgeleri dil ve tarih açısından inceleyen bilim” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵³ Fransızca “philologie” şeklinde yazılmaktadır. Tanımlarda görüldüğü gibi filoloji, dili, araç olarak kullanıp tarihsel analizlerde bulunma amacıyla inceler. Dilbilimin tanımında dil hem araç hem amaçtır.

Klasik dönem Arapça'da ise “Fıkhü'l Luga, İlmü'l Luga, İlmü'l-Lisân, Lisâniyyât” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Günümüz Arapçasında “dilbilimsel” için “İlmü'l-Luğa”, “filoloji” için “Fıkhü'l-Luğa” kelimeleri kullanılmaktadır. Zaman zaman bu kavramlar birbirleri yerine de geçmektedir.¹⁵⁴

Dilbilimin bir parçası olan semantik “bir bilim dalı olarak kelimelerin anlamlarını analiz eder, etimolojik kökten itibaren tarih boyunca kazandığı müştakların ve anlamlarının bir analizini verir. Hangi anlamın sonradan girdiği, hangi anlamın çarpık ve kökten uzak olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.”¹⁵⁵ Semantiğin amacı ise dili kullanan toplumun dünya hakkındaki düşüncelerini, toplumsal imgelerini ortaya koymaktır.¹⁵⁶ Özetle semantik, incelenen dil Kur'an gibi dini bir metnin diliyse o dil ile toplum arasındaki ilişki ve toplumun dünyaya bakış açısını ortaya koymak için kullanılır. Görüldüğü üzere geçmişe dayalı yapılan dilbilim, filoloji ve semantik iç içe ve birbirlerinin yerine kullanılabilen kavramlardır.

Semantik analiz yöntemi on dokuzuncu yüzyılda Alman dilci Karl Christian Reisig (1792- 1829) tarafından kurulmuş, Fransız Michel Bréal (1832-1915)

¹⁵² Gülsün Leylâ Uzun, “Dil Bilimi”, *Dil Bilimi* (Tübitak) (Erişim 24 Mayıs 2023), 1/310.

¹⁵³ D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), 427.

¹⁵⁴ Ramazan Demir, “Arap Dilinde ‘Fıkhü'l-Luga’ ve ‘İlmü'l-Luga’ Terimlerinin Kullanımı, Tanımı, Konusu ve Gayesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23, 184.

¹⁵⁵ İsmail Yakıt, “Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 17.

¹⁵⁶ Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi* (Rağbet, 2018), 5.

tarafından sağlamaştırılmıştır. Bu alandaki önemli isimler arasında Fransız Ferdinand de Saussure (1857-1913), Amerikalı Alfred Korzybski (1897-1950), Japon Toshihiko İzutsu (1914-1993), Arap dünyasında Muhammed Seyyid Alî Belâsî, Türkiye’de önemli isimlerden Prof. Dr. İsmail Yakıt sayılmaktadır.¹⁵⁷

Chabbi, bir tarihçi bakış açısıyla dilbilimsel, filoloji ve semantik yöntemi Kur’an metninin iletği değerleri bulmak için kullanmaktadır. Tarihçi olarak kendisine seçtiği araştırma konusu ve alanının tek yazılı kaynağı olan Kur’an’ın ilk döneminde neyi temsil ettiğini anlamaya çalışır. Dilbilimsel yöntem ile Kur’an’ın derin söylemini kendi tarihsel bakış açısına göre ortaya koyar.

Kur’an’da geçen bir kelimeyi araştırmak isteyen Chabbi, ilk önce söz konusu kelimenin kökünü/etimolojisini inceler. Bu kök kelimelerin Sami dillerinden, İbranice’den, Süryanice’den veya Aramice’den Arapçaya geçmiş olabildiğinin farkındadır. Ancak Kur’an’ı tarihsel olarak ele alan Chabbi, söz konusu kelime hakkında geçmiş dönemlere ait bir etimolojisinin olması, kelimenin yedinci yüzyıl Arabistan’ın Hicaz bölgesinde ne anlama gelmiş olabileceği hakkında pek bir şey söylenemeyeceği görüşündedir.¹⁵⁸ Dolayısıyla yedinci yüzyıldan önceye ait olup bize ulaşan Arap şiirleri ve benzeri kaynaklar Chabbi için mutlak bir değer ifade etmemektedir.

Chabbi, sonraki dönemlere ait kaynaklar (özellikle hadisler) için aynı yöntemi uygulamaktadır. Örneğin Kur’an’da geçen bir kelimenin manasını araştırmak için on ikinci yüzyıla ait olan İbn Manzûr’un “*Lisânu’l-Arap*” sözlüğü kullanıldığı takdirde sadece yedinci yüzyıl Arabistan’ın Hicaz bölgesinde kullanılan en somut örneklerin dikkate alınması gerekmektedir. Kök sözcüğün anlamı ele alınan dönem ve coğrafyaya taşınmadığı vakit önceki veya sonraki toplumların imgelerine göre o kelimeye yükledikleri anlamlar ile Kur’an’ın asıl anlamı arasında farklılık olacaktır.¹⁵⁹ Özetle Chabbi’ye göre tarihçi sözlükler üzerinde çalıştığı vakit sadece seçtiği araştırma döneminin kullanımları üzerinde çalışmak zorundadır.

¹⁵⁷ Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur’ân’da “Kavm” Kelimesinin Semantik Analizi*, 9-10.

¹⁵⁸ Chabbi, “Commençons l’année avec un point de méthode: de l’Usage du Dictionnaire”.

<https://www.youtube.com/watch?v=Sji7yIb3sO8> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁵⁹ Chabbi, “La Méthode de l’Historien, de l’Utilisation des Sources”

https://www.youtube.com/watch?v=yY8LaD3_flw (Erişim 29 Mayıs 2023)

Şunu belirtmemiz gerekir ki, Chabbi, eleştirdiği birçok oryantalistin aksine hiçbir zaman Kur'an kelimelerini yapılmış tercümelemler üzerinden araştırmamaktadır. Mutlaka Arapça aslından, klasik sözlüklerden yararlanmaktadır. Bu anlamda Arapça'nın inceliklerine hâkim olmanın önemini her fırsatta vurgulamaktadır.¹⁶⁰

Tarihçinin, kelimenin etimolojisini/kökünü ortaya koyduktan sonra -Chabbi için araştırmamızın en kolay kısmıdır- kelimenin bağlamını ortaya koyması gerekir. Chabbi bunu metinsel bağlam olarak adlandırmaktadır. Kelimeyi ilk önce geçtiği ayet bağlamında, daha sonra surenin Mekkî veya Medenî olması açısından kronolojik bağlamında ve en nihayetinde Kur'an bütününde değerlendirdiğini ifade etmektedir.¹⁶¹ Kısacası kelimenin Kur'an'ın tamamında mevcut olan aynı kökün türevlerini, yakın ve zıt anlamlarını tespit etmek gerekir. Bunun için Chabbi Kur'an Concordance'ını kullanmaktadır. Mısırlı alim Muhammed Fuad Abdülbaki tarafından önemli ölçüde tashih edilen ve ilk olarak 1945 yılında yayınlanan ve o zamandan beri sürekli olarak yeniden yayınlanan "*el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*" (Kahire-Beyrut, 1364/1945, 1378; İstanbul 19829) eserini referans olarak kullanmaktadır.¹⁶² Bu sayede tarihçi ilgili kelimelerin ve türevlerinin geçtiği tüm ayetleri karşılaştırarak, Kur'an'da kelimeye verilen anlamlar hakkında bilgi edinir. Bu şekilde ilerlemek anakronizme düşmekten korumakta ve Kur'an'ı ilk ortaya çıktığı dönemdeki Kur'an ve İslam anlayışına göre anlamamızı sağlamaktadır.

Chabbi'ye göre kelimenin etimolojisini ortaya koymak ve Kur'an bütünlüğü içerisinde değerlendirmek sadece o kelime ve kelimedeki sadır olan manayı anlayabilmenin ilk merhalesidir. İkinci ve en önemli merhale o kelimenin kullanıldığı toplumda ne anlama geldiğini tespit etmektir. Kelimeler, insanlar tarafından belirli bir zamanda ve belirli bir yerde telaffuz edilirler. Tarihçinin, bunları telaffuz eden insanların kimliklerini, hangi ortamda yaşadıklarını, hangi koşullarda bu kelimeleri kullandıklarını tespit etmesi gerekir. Kısacası Kur'an

¹⁶⁰ Chabbi, "La Méthode de l'Historien, de l'Utilisation des Sources"

https://www.youtube.com/watch?v=yY8LaD3_f1w (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁶¹ Chabbi, "Comment contextualiser les mots du Coran?"

<https://www.youtube.com/watch?v=uSQ9KTsJISw&t=2s> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁶² Chabbi, "Comment contextualiser les mots du Coran?"

<https://www.youtube.com/watch?v=uSQ9KTsJISw&t=2s> (Erişim 29 Mayıs 2023)

lafızlarının iki bağlamı vardır. Birincisi metinsel bağlamdır ki lafızları Kur'an bütünlüğü içerisinde değerlendirmeye götürmektedir. İkincisi toplumsal bağlamdır ki tarihçiyi, yedinci yüzyıl Arabistan'ının Hicaz bölgesinde yaşayan toplumu incelemeye sevk etmektedir. Toplumun yaşadığı bölge ve bölgenin zenginlikleri ve zorlukları, coğrafya ve özellikleri, insanların varoluş ve geçim araçları, ulaşım biçimleri, ekonomik hayatı, sosyal düzenlemeleri, siyaseti, çatışmaları başlatma ve çözme biçimleri, inançları, ritüelleri ve ayinleri, doğaüstü olaylara karşı tutumları, doğa ile olan iletişimleri tarihçinin bu merhalede ele aldığı ve dikkate değer gördüğü meselelerdir.¹⁶³ İkinci merhale "Kur'an'ın İndiği Topluma Yaklaşımı: Antropoloji" başlığı altında daha kapsamlı ele aldığımız antropoloji bilimi ile ilgilidir.

Chabbi'ye göre kelimelere yüklenen anlamlar kelimeleri kullanan insanların yaşadıkları zaman ve mekâna göre değişiklik arz etmektedir.¹⁶⁴ Zira kelimeler genellikle somut imgelere ve kullanıldıkları bölgenin fiziksel gerçeklerine atıfta bulunur. Zaman ve mekân değiştiğinde kelimelere yüklenen anlamlar da değişmektedir. Nitekim günümüzde Arabistan'ın koşullarında yaşamadığımız için, Kur'an'ın ifadelerinin o zamanın insanları üzerinde yarattığı etkiyi anlayamayabiliyoruz. Bu kelimeler bir dinin söylemleri haline geldiğinde, dinin yayılmasıyla tüm toplumlar tarafından bir inanca dönüşür. Zaman ve mekân olarak "seyahat" eden bu kelimeler (Kur'an) orijinal ortamıyla çelişmeye başlar. Çünkü bu kelimeleri kullanan insanların yaşadıkları bölge ve zaman değişmiştir. Dolayısıyla sonraki toplumların Kur'an'ın lafızlarına verdikleri anlam ancak kendi zamanlarının şartlarında ve yeni toplumun imgelerinde yazılı olan anlama evrilmiştir. Tarihçi olarak Chabbi, Kur'an'ın mesajını doğru anlamaya, günümüz insanlarını geçmişi olduğu gibi dikkate almaya, Müslümanları dinlerinin kurucu metni olan Kur'an'ın kendi dönemlerine nasıl yansıdığını doğru bir şekilde araştırmaya davet etmektedir.¹⁶⁵

¹⁶³ Chabbi, "Comment Contextualiser Les Mots du Coran?"

<https://www.youtube.com/watch?v=uSQ9KTsJlSw&t=2s> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁶⁴ Chabbi, Le Coran et l'Evolution de son Imaginaire.

https://www.youtube.com/watch?v=ol_-9nzh0rc (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁶⁵ Chabbi, Le Coran et l'Evolution de son Imaginaire.

https://www.youtube.com/watch?v=ol_-9nzh0rc (Erişim 29 Mayıs 2023)

Özetle Chabbi'ye göre Kur'an lafızlarının bağlamını anlamak tek düze bir okumayla yapılamaz. Tarihçi, dilbilimsel metodu antropoloji bilimi ile mezcederek Kur'an'ın mesajını en doğru şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu merhalede tarihçinin dikkat etmesi gereken husus kendi yaşadığı dönemin bakış açısıyla değil, o dönemde yaşayan insanların bakış açısıyla hareket etmesidir.

Semantiğin kabul edilen temel yöntemi kelimeleri bir araya getirme, kıyaslama, benzer, zıt ve eş anlamlı bütün kelimeleri birbirleri ile olan ilişkileri içinde anlamaya çalışma ve son olarak bağlamı çerçevesinde değerlendirmektir.¹⁶⁶ Chabbi, eserlerinde ve ders videolarında yöntemini ve kaynaklarını açıkça belirtmemekle beraber kendisinin verdiği örneklerde ve vardığı sonuçlarda semantik tahlil yaptığı görülmektedir. Nitekim önce kelimenin kökünü çıkartmakta daha sonra kaynak olarak kullandığını belirttiği “Lisânu’l- Arab” ansiklopedik sözlüğünden edindiği lugavî manaların en meşhurlarını söylemekte ve tarihi süreç içerisinde kelimenin anlamının değiştiğini ifade etmektedir. Her defasında kelimenin orijinal ortamından koptuğunu, önce anlam genişlemesine sonra anlam değişimine uğradığını ifade ederek, Müslüman toplumların dilsel anlamda anakronizme düştüğünü hatırlatmaktadır.¹⁶⁷

Chabbi'nin yönteminin daha iyi anlaşılabilmesi için “Müslim”, “Mü'min” ve “Münafık” kavramlarını nasıl açıkladığını örnek olarak ele alıp değerlendireceğiz.

Chabbi “سلم” fiilinin lugavi manasını “bir şeyden kurtulmuş olmak, güvende ve selamette olmak” şeklinde vermektedir. Ona göre Kur'an'da genel anlamda kendisi ve kabilesinin saldırıya uğramaması için koruma isteyen kişi anlamında “müslim” kelimesi kullanılır. Bu koruma Allah'ın korumasıdır. Ancak tüm bunlara rağmen “müslim”, Peygamber'in Medine'de başlattığı savaşlara pek gönüllü katılmayandır. Çünkü bedevilerin, kabilelerinden birinin hayatını tehlikeye atabilecek en ufak bir risk karşısında geri adım atma gibi kuralları vardır. Müslimlere mukabil olarak “Mü'minler” fetihlerde peygambere katılmaktan

¹⁶⁶ Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, 15.

¹⁶⁷ Chabbi, “Kafir”

<https://www.youtube.com/watch?v=z5GRcpR5k0A&t=148s> (Erişim 29 Mayıs 2023)

korkmayanlardır. Bundan dolayı Muhammed'in varislerine “emiru’l-müslimin” değil “emiru’l-muminin” denir.¹⁶⁸

Chabbi, tıpkı “müslim” kelimesinde olduğu gibi “mü'min” kelimesinin özünde de inanç fikrinin olmadığını ifade eder. Ona göre "أمن" fiili “kendini güvende hissetmek”, “birine güvenmek, birini korumak” ya da “kendisini koruyabilecek birine sığınmak” anlamlarını vermektedir. Bu kelimedeki güvenlik ve güven fikrini buluyoruz. Chabbi'ye göre, Kur'an'da geçen ve Arap kabilelerin temel değeri olan “güvenmek” anlam kökünden “mümin” kelimesi okuyucuyu peygamberin dönemine götürmektedir. Nitekim o dönemde devlet yapısı yoktu, her şey koruma ve güven duyma/verme anlayışına dayanıyordu. “Mü'min” kişi kendisini güven verenlerin en yücesi ve en güvenilir olan Allah'ın koruması altına koyan kişidir. Medine döneminden itibaren, Muhammed davasını herkese ulaştırmak için savaşlar başlattığında, “mü'min” kendini onun tarafına emanet eden kişi anlamındaydı. Chabbi, yedinci yüzyıl Arap toplumunda, özellikle bedeviler arasında kabile mensuplarının hayatta kalmasının her şeyden önemli olduğunu, taahhütlerin geçici olduğunu ve çıkarlarına tabi olduğunu ifade eder. Ancak toplum değiştiğinde kelimelerin anlamı da değişir Chabbi, mümin ve müslim kelimesini, Hucurat 49/14-15. ayet bağlamında ele almıştır.¹⁶⁹

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ.

“Bedeviler, “İman ettik” dediler. Şunu söyle: “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”

¹⁶⁸ Chabbi, “Muslim”

<https://www.youtube.com/watch?v=l4NoO0Pw-Pg&t=60s> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁶⁹ Chabbi, “Mu'min”

<https://www.youtube.com/watch?v=6LqyJzn1v-E> (Erişim 29 Mayıs 2023)

“Müminler ancak, Allah’a ve resulüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olanlar işte bunlardır.

Chabbi’ye göre Abbasi Devleti ile değişen toplumun sosyal yapısı kelimelerin anlamlarının da değişmesine sebep olmuştur. Devletleşme ile beraber oluşan düzenli ordu ve savaş sistemi, kabile döneminde savaşan gönüllü bireylerin yerini almıştır. Devletin, kabile reisinin veya peygamberin insanları savaşmaya teşvik etme veya savaşmama halinde tehdit etme yöntemine ihtiyaç duyulmamıştır. Bu nedenle savaşa gönüllü katılan "mü'min" ve savaşa isteksiz katılan "müslim" kelimelerinin anlamı siyasi bir boyuttan soyutlanıp dini bir boyuta evrilmiştir.¹⁷⁰

Chabbi, Kur’an lafızlarına anlam verme noktasında yukarıda zikrettiğimiz yöntemi uygulayarak “müslim” ve “mü'min” kelimelerini bu şekilde anlamlandırmaktadır. Chabbi’nin uyguladığı yöntemden hareketle kavramları değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda elde ettiğimiz sonuçların hakikatten farklı olduğunu söylemek mümkündür.

İbn Manzûr’un “*Lisânu'l-Arap*” adlı ansiklopedik sözlüğüne göre “سلم” fiili “afiyet, beraat, emin olmak, güvenlik” anlamlarına gelmektedir. “Müslim” kelimesi ise sözlükte “iman etmemekten sakınarak İslam’ını izhar eden kişi” anlamına gelmektedir.¹⁷¹ Chabbi’nin verdiği “kendisi ve kabilesinin saldırıya uğramaması için koruma isteyen kişi” anlamı¹⁷² “*Lisânu'l-Arap*” sözlüğünde geçmemektedir. Kur’an bütünlüğüne bakıldığında ise 139 yerde “سلم” ve türevleri geçmektedir.¹⁷³ Hiçbir ayette Chabbi’nin verdiği anlam çıkmamaktadır. Ancak Hucurat suresi 49/14-15 ayetlerin manasından Chabbi’nin verdiği anlam düşünülebilir. Bunula beraber 138 ayete karşı tek bir ayetten çıkarılmış anlam bir kavramın genel manasını içermez. Dolayısıyla Chabbi’nin iddia ettiği gibi Kur’an bütünlüğü içerisinde kavramları ele

¹⁷⁰ Chabbi, “Mu'min”

<https://www.youtube.com/watch?v=6LqyJzn1v-E> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap* (Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1997), 6/342.

¹⁷² Chabbi, “Mu'min”

<https://www.youtube.com/watch?v=6LqyJzn1v-E> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁷³ Muhammed Fuad Abdalbâki, *Mu'cemu'l-Mufehres Li Elfâzi'l-Kur'an* (Mısır: Daru'l Kutubu'l Mısriyye, 1899), 1/355-358.

almadığı ve “müslim” kelimesini de bu bütünlüğünün dışında bıraktığını görmekteyiz.

Hicri sekizinci senesinde vefat eden şair Umeyye b. Ebî Salt “selam” kelimesini şiirinde¹⁷⁴ “ayıplardan berî olmak” anlamında kullanmıştır.¹⁷⁵ Dolayısıyla buradaki “selamet” kavramı erken dönemde sadece maddî değil aynı zamanda manevî “selamet” anlamında kullanıldığını göstermektedir. Öyleyse bir kelimenin erken dönemde kavramsal olarak maddi olan dışında manevi selameti de ifade ediyor olduğu İbn Manzûr tarafından delillendirilmiştir. Hal böyleyken Chabbi’nin yanlış seçimi onun önyargısını yansıtmaktadır.

“Mü’min” kelimesine gelince “*Lisanu’l-Arap*” sözlüğünde “أمن” fiili “korkunun zıddı”; “الإيمان” mastarı “tasdik manasında, yalanlamanın zıddı”, “مؤمن” ism-i faili “şeksiz ve şüphesiz iman eden Müslüman, hakkıyla tastamam Müslüman olan, farzları yerine getirmenin kendisine farz olduğuna inanan ve bunda şüphe duymayan kişi” anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁶ Kur’an bütünlüğüne bakıldığında “أمن” fiili ve türevleri 800 yerde geçmektedir.¹⁷⁷ Hucurat 49/14-15. ayet dışında hiçbir ayette “savaşa gönüllü ve istekli katılan” anlamında kullanılmamıştır. Chabbi 800 ayet karşılığında tek bir ayeti “mü’min” kelimesinin asıl ve orijinal anlamı olarak değerlendirmiştir. Ancak bu değerlendirmenin kendisinin filolojik yöntemine sadık kalmadığı görülmektedir.

Chabbi “münafık” kelimesinin sözlük anlamı için “bir deliğe saklanan fare” anlamını kaynak belirtmeden vermiştir. Ardından Kur’an bütünlüğüne bakarak “münafık” kelimesinin sadece Medine döneminde nazil olmuş ayetlerde geçtiğini ifade etmektedir. Nitekim Chabbi’nin ifade ettiğine göre bu kelime Medine döneminde Muhammed’in siyasi muhalifleriyle savaşacağı vakit, savaşı çok tehlikeli buldukları, can ve mal kaybı yaşamak istemedikleri için kendisini takip etmeyen insanlara hakaret olarak söylediği bir kelimedir. Sadece hakaret olarak söylenmesinin

¹⁷⁴ Umeyye b. Ebî Salt (ö. 8/630)’ın şiiri: “سَلَامَكَ رَبَّنَا فِي كُلِّ فَجْرٍ... بَرِيئًا مَا تَعَنَّكَ الدُّمُومُ”

¹⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arap*, 1997, 6/342.

¹⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arap* (Beyrut: Daru İhyâi Turâsi’l-Arabî, 1997), 1/223-224.

¹⁷⁷ Abdalbâki, *Mu’cemu’l-Mufehres Li Elfâzi’l-Kur’an*, 1/80-92.

sebebi o dönemdeki sosyal toplumun kendi aralarında (kabile anlayışı) kendilerine sadece laf veya incitici söz söylenebilen ama harekete geçilemeyen ve yaptırım uygulanamayan bir dönemde yaşadığını ifade etmektedir. Chabbi, sonraki yüzyıllarda toplumun değişmesiyle kelimenin anlamının değiştiğini ve “münafık” kelimesinin sadece siyasi anlamda kullanılmadığını savunmaktadır. Ona göre yedinci yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ve siyer kitapları yazılmaya başlandığında siyasi muhalifler sadece dini muhalifler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda “münafık” kelimesinin “kötü Müslüman” ve “mürted” kelimesine yakın bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁸

İbn Manzûr’un “Lisânu’l Arap” sözlüğünde “منافق” kelimesi “Arap tavşanı gibi yerin altına tünel kazın” anlamındadır. Bu Arap tavşanı, “نافقاء” ve “قاصعاء” adlı iki oyuk yeri vardır. Arap tavşanı “نافقاء” deliğini kazıp “قاصعاء” deliğinden çıkar veya “قاصعاء” deliğini kazıp “نافقاء” deliğinden çıkar. Yine Arap tavşanı kazdığı oyuklardan birini gizleyip sadece birini izhar eder. Böyle yapana “منافق” denmiştir. Nitekim münafık kimse İslam’a girer ve girdiği şeklin ve yerin dışında başka bir şekilde ve yerde İslam’dan çıkar.¹⁷⁹ “Münafık” kelimesi ve türevleri Kur’an bütünlüğü içerisinde 37 yerde geçmektedir.¹⁸⁰ Chabbi’nin “münafık” kelimesine verdiği sözlük anlamı “müslim” ve “mü’min” kelimelerinin aksine doğrudur. Ancak o, ifade ettiği yöntemine göre semantik tahlilden sonra kelimenin kökü ile bağlamı arasında kurduğu bağ (antropoloji) hakkında kaynak belirtmemiştir. Arap toplumunun “münafık” kelimesinin “kendilerine sadece laf veya incitici söz söylenebilen ama harekete geçilemeyen ve yaptırım uygulanamayan bir münafık toplum” olduğu anlamında kullanıldığı sonucuna nereden ve nasıl vardığına dair bir veri sunmamaktadır. Kur’an’da ve Medine döneminde münafıklara yaptırım

¹⁷⁸ Chabbi, “Munafık”

<https://www.youtube.com/watch?v=AZ4JDtNlfs8> (Erişim 29 Mayıs 2023)

¹⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arap* (Beyrut: Daru İhyâi Turâsi’l-Arabî, 1997), 14/243-246.

¹⁸⁰ Abdalbâki, *Mu’cemu’l-Mufehres Li Elfâzi’l-Kur’an*, 1/716.

uygulanamadığı, Allah'ın azabı ve adaleti ile sözlü olarak tehdit edildikleri iddiası kabul edilebilir. Ancak o dönemdeki kabile toplumu anlayışının, kendilerine sadece laf veya incitici söz söylenebilen ama harekete geçilemeyen ve yaptırım uygulanamayan bir toplum anlayışının hâkim olduğu tartışmaya açıktır.

“Münafık” kavramının Abbasi devleti döneminde “kötü Müslüman” veya “mürted” anlamında kullanıldığı iddiası geçersizdir. Nitekim Chabbi'nin referans aldığı sözlükbilimci İbn Manzûr, Abbâsi döneminde yaşamış bir alimdir. Kendisi eserinde “münafık” kelimesi hakkında “kötü Müslüman” veya “mürted” gibi tanımlamalar kullanmamıştır. Ayrıca İbn Manzûr bu üç kelimenin kök manalarını verirken muhtelif ayet ve hadisleri dilbilimsel veri açısından kullanarak delil getirmiştir. Chabbi, Buhari ve Müslim'in Arap olmaması ve hadislerin ileri tarihte yazıya geçirilmesi nedeniyle bu rivayetlerin dilbilimsel değeri olmadığını iddia etmesine rağmen, Kur'an'ı anlama yönteminde İbn Manzûr'un sözlüğünü kullanmaktadır. Yine bu sözlüğü kullanırken sadece yedinci yüzyıla ait anlamları seçtiğini, sonraki dönemlerde oluşabilecek anlamları kullanmadığını iddia ettiğini ifade etmiştir.¹⁸¹ Ancak İbn Manzûr'un sözlüğünde kelimelerin anlamları kronolojik olarak kullanıldıkları anlamlarına göre verildiğine dair açık bir işaret veya tarih bilgisi bulunmamaktadır. Bununla beraber İbn Manzûr sözlüğünde ilk dönemlerden başlayarak kendi dönemine kadar kelimelerin tüm anlamlarını verdiği bilinmektedir. Ancak araştırmacının hangi anlamın kesin olarak yedinci yüzyıla ait olduğunu tespit etmek için ilk dönemlere ait mukayeseli sözlük çalışması yapması gerekmektedir. Oysa Chabbi'nin eserlerinde ve ders kayıtlarında kendisinin böyle bir çalışma yapıp yapmadığı bilinmemektedir.

Zikrettiğimiz “müslim”, “mü'min” ve “münafık” örneklerinden hareketle Chabbi'nin filoloji yönteminin tutarsız sonuçlar ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Nitekim yer yer yanlış lugavî anlam verdiğini, yer yer referans belirtmeksizin bağlamından uzak antropolojik analizlerde bulunduğunu görmekteyiz. Dillerin kendi tabiatlarında mevcut olan eş anlamlılık, eş seslilik çok seslilik, edebi ifadeler, hakikat mecaz gibi durumları, yani dilin canlı bir organizma olduğu

¹⁸¹ Chabbi, “La Méthode de l'Historien, de l'Utilisation des Sources”
https://www.youtube.com/watch?v=yY8LaD3_flw (Erişim 29 Mayıs 2023)

hakikatini göz ardı etmiştir. Zira vasat düzeyde bir şair bile kullandığı dilden almış olduğu kelime ve kavramları kendi şiirlerinde, edebiyatın verdiği güçle farklı anlamlarda kullanabilmektedir. Dolayısıyla ister Kur'an vahiydir ister edebi metindir diyelim bir edebiyat şah eseri olan Kur'an'ın kendi hazinesine aldığı kelimeleri anlam genişlemesi ve daralması gibi şekillerde kullanması doğal bir sürecin sonucudur. Dolayısıyla bu en temel dilbilim gerçeğini göz ardı etmiş olmasını sağlıklı bir akademik yaklaşım olarak değerlendirmemekteyiz.

Teorik olarak ortaya koymaya çalıştığı sisteminin uygulama aşamasına gelindiğinde ise Chabbi'nin sübjektivitesi daha net gözükmemektedir. Kendisi seçtiği kelimelerin anlamlarını incelerken taraflı davranmakta ve ulaşmak istediği sonuca hizmet edecek anlamları tercih etmekte, İbn Manzûr sözlüğünde zikredilen diğer anlamları görmezden gelmekte, hadislerin dilbilimsel katkısını büsbütün reddetmeyi göze alarak yedinci yüzyıl dışındaki dilsel verileri yok saymakta ve ulaşmak istediği sonucu engelleyecek diğer görüşlerin üstünü örtmektedir.

1.3.Chabbi'nin Kur'an'ın İndiği Topluma Yaklaşımı: Antropoloji

Antropoloji kelimesi etimolojik olarak Yunanca “insan” anlamına gelen “anthropos” kelimesinden ve “doktrin, kuram, bilim” anlamında “logos” kelimesinden oluşmaktadır. Türkçede mukabili “insanbilim” olarak sözlüğe geçmiştir.¹⁸²

Sözlükte ve tanım olarak antropoloji/insanbilim “insanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen insan bilimidir”.¹⁸³

Antropoloji kelimesi ilk defa on altıncı yüzyılda, Latince “anthopologium” olarak insanın anatomisini kapsamına alacak şekilde kullanılmıştır. On yedi ve on sekizinci yüzyıllarda ise Avrupa'da ilahiyat alanında “tanrının insani özelliklerine atıfta bulunan bir kavram” olarak günümüz anlamının dışında kullanılmıştır. Yine

¹⁸² La Langue Française, “Antropoloji”, <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/anthropologie>, *Antropoloji* (Erişim 25 Mayıs 2023).

¹⁸³ Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, 64.

on sekizinci yüzyılda Rusya ve Avustralya’da “farklı etnik grupların kültürel özellikleri hakkında bilgi vermek için” kullanılmıştır.¹⁸⁴

On sekizinci yüzyıl Avrupası’nda antropoloji, “évolutionnisme”¹⁸⁵ okulunun ortaya çıkmasıyla doğmuştur. Evolutionnisme ve etnoloji gibi yakın kavramların şekillenmesiyle beraber ancak yirminci yüzyıla gelindiğinde akademik bilimsel ve münferit bir disiplin olarak yüksek eğitim kurumlarında yerini almıştır. İlk olarak 1879 yılında Amerika’da Rochester Üniversitesi’nde, birkaç sene sonra 1906 yılında İngiltere’de Oxford Üniversitesi’nde bir disiplin olarak okutulmaya başlanmıştır. Antropoloji biliminin Fransa’da yayılması daha yavaş ve geç dönemlere tekabül etmektedir. Bu bilimin şekillenmesi ve gelişmesinin temel saiki Batılıların sömürge ülkelerindeki halkları tanımak ve buraları daha iyi yönetebilmektir. Bilimin başlıca kurucuları arasında Emmanuel Kant, Lewis Henry Morgan, Franz Boas ve Marcel Mauss gibi düşünürler sayılmaktadır.¹⁸⁶

Antropoloji dört ana alt disipline sahiptir: arkeolojik antropoloji, lengüistik antropoloji, biyolojik antropoloji ve kültürel antropoloji disiplinleridir.¹⁸⁷ Kur’an’ı ve yedinci yüzyıl İslam’ını anlama bakımından Chabbi’nin başvurduğu antropoloji çeşidinin, lengüistik ve kültürel antropoloji olduğunu görmekteyiz. O, Arkeolojik antropolojiyi Hicaz bölgesinin yapısından ötürü kullanamamaktadır.¹⁸⁸

Biyolojik/Fiziki antropolojiden ise tarihsel antropoloji yöntemini kullandığı için faydalanamamaktadır. Kültürel antropoloji, geçmiş kültürlerden kalma maddi nesnelere inceleyerek insan davranışını açıklamaya çalışır.¹⁸⁹ Chabbi nazarında geçmiş kültür, yedinci yüzyıl Arap yarımadasında ve özellikle Hicaz bölgesinde yaşayan Araplardır. Maddi nesne ise yedinci yüzyıldan günümüze kadar eksiksiz ulaşan Kur’an’dır. Lengüistik/Dilbilimsel antropoloji ise dillerin yapısal

¹⁸⁴ Mehmet Cem Şahin, “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2016), 455.

¹⁸⁵ Toplumların evrimini açıklamak için yasalar üretmenin mümkün olduğunu öne süren bir sosyal teoridir. Alain Testart, “La question de l’évolutionnisme dans l’anthropologie sociale”, *Revue française de sociologie* 33/2 (1992), 155.

¹⁸⁶ Şahin, “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller”, 455.

¹⁸⁷ Şahin, “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller”, 455.

¹⁸⁸ Chabbi, “Coran et Archéologie”

<https://www.youtube.com/watch?v=U16Tm6HW6lA&t=3s> (Erişim 30 Mayıs 2023).

¹⁸⁹ Şahin, “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller”, 456.

özelliklerinin insan davranışları üzerinde yarattığı etkileri inceler.¹⁹⁰ Yine Chabbi özelinde, incelenen şey, Kur'an'ın dili ve lafızlarının Müslüman üzerindeki etkisidir.

Chabbi'ye göre, uzak geçmişe uzanan ve yazılı kaydı bulunmayan tarihi durumlar vardır. Yedinci yüzyıl Arabistan Hicaz bölgesine atıfta bulunan tek yazılı kayıt Kur'an'dır. Kur'an dışında Hicaz bölgesinde arkeoloji dahil hiçbir yazılı kayıt İslam'ın doğduğu topraklara ve ilk muhatap kitlesine dair bilgi vermemektedir. Tarihçi arkeolojiyi kullanmadığı durumlarda tarihsel antropolojiyi kullanır. Dolayısıyla yedinci yüzyılda ortaya çıkan İslam ile ilgilenen tarihçi, Kur'an'ın iletmiş mesajları ve toplumun bu mesajları anlama biçimlerini incelemek için tarihsel antropoloji adı verilen özel tarihsel analiz türüne ihtiyaç duyar. Antropoloji, bir bilim dalıdır. Tarihsel antropoloji ise geçmişteki insanları çevreleri ve toplumları içinde inceler. İnsanların yaşam koşullarını anlamaya çalışır. Tarihsel antropoloji bu anlamda Kur'an'ın lafızlarını referans almaktadır.¹⁹¹

Görüldüğü üzere Chabbi, tarihsel bir yöntemle Kur'an'ı anlamaya çalışırken antropolojiye destek olarak başta coğrafya ve dilbilim/filoloji olmak üzere sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve siyaset bilimlerinden destek almaktadır. Ona göre, yedinci yüzyıl Arabistan'ı hakkında antropolojiyi kullanma konusunda tarihçiye yardımcı olan bir diğer mesele, yakın zamana kadar, petrolün keşfiyle Arabistan'da modernitenin gelmesinden önce, Arabistan halkının yedinci yüzyılda olduğu gibi yaşamış olmalarıdır. Örneğin yirminci yüzyılın başlarına kadar Araplar hareket ettiklerinde develer üzerinde hareket ediyorlardı. Bu durum, tarihçiye yaşam biçimleri arasında karşılaştırmalar yapmasında ve insanların kendi toplumlarındaki yaşam koşullarından hareketle yedinci yüzyıl insanını analiz etmesinde birtakım kolaylıklar sağlar.¹⁹² On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılda yaşamış oryantalist/misyoner ve seyyahların sahadaki gözlemlerinin kaynak olarak

¹⁹⁰ Şahin, "Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller", 456.

¹⁹¹ Chabbi, "Les Trois Piliers de l'İslam : des Fonctions Anthropologiques".
<https://www.youtube.com/watch?v=REEEpG2qWeg&t=213s> (Erişim 30 Mayıs 2023).

¹⁹² Chabbi, "Les Trois Piliers de l'İslam : des Fonctions Anthropologiques".
<https://www.youtube.com/watch?v=REEEpG2qWeg&t=213s> (Erişim 30 Mayıs 2023).

kullanılmasını mümkün kılan şey bu yaşam koşullarının ve zihinsel reflekslerin yedinci yüzyıl insanlarına göre değişmemiş olmasıdır.¹⁹³

Yaşam alanı ve koşulları ile bunlara bağlı kolektif temsiller ve inançlar birbirleriyle bağlantılıdır. Chabbi'ye Kur'an'ı anlama hususunda antropolojik bağlantıyı kurma imkânı sağlayan şey, kullanmış olduğu dilbilimsel yöntemin, Kur'an'ın lafızlarından hareketle ortaya çıkarmış olduğu manadır. O, tarihsel antropoloji sayesinde Kur'an'ın mesajını ortaya koymaktadır. Tarihçi olarak Chabbi'nin, dilbilimsel metodu ve tarihsel antropolojiyi birbiri yerine ve birbirine yardımcı olarak, ortak amaçları olan Kur'an'ın orijinal mesajını ortaya koymak için kullandığını görmekteyiz. Dolayısıyla Chabbi'nin antropoloji hakkında yazdığı eserlerinde Arabistan Hicaz bölgesinin coğrafyası ve tarihsel antropolojisi sayesinde elde edilen bilgileri yedinci yüzyılın yazılı temel kaynağı olan Kur'an'ın sunduğu bilgilerle karşılaştırmakta olduğunu, tarihçiye ideolojilerden, dogmalardan, tarihi tutarsızlık ve efsanelerden uzak, doğru ve isabetli bir anlayış kazandırmayı amaçladığını görmekteyiz.

Chabbi'nin antropolojik bakış açısını daha iyi kavramak için "*İslam'ın Üç Şartı: Kur'an'ın Antropolojik Okuması*"¹⁹⁴ adlı kitabı ışığında İslam'ın üç şartının neler olduğunu açıklamak gerekmektedir. Ona göre günümüzde İslam'ın beş şartı olarak bilinip iman edilen esaslar Kur'an'ın ortaya çıktığı ve tamamlandığı dönemde oluşmuş değildir. Peygamberin vefatından sonra, bedevî toplum yapısının değişmesiyle insanlar Kur'an'ı kendi siyasi ve sosyal ihtiyaçlarına göre yorumlamışlardır. Chabbi, eserlerinin tamamında bunu anakronizm olarak adlandırmaktadır. Zira ona göre toplum Kur'an'ı indığı dönem ve şartları çerçevesinde değil kendi dönemleri çerçevesinde okumuş ve anlamışlardır. Bu da Kur'an'ı asıl manasından uzaklaştırmıştır.¹⁹⁵

Chabbi Kur'an'ın bilimsel ve tarihsel antropolojisini yaparak İslam'ın şartları konusundaki asıl manayı, bu şartları değiştirip üçe indirgemek suretiyle ortaya

¹⁹³ Chabbi, "La méthode de l'historien : de l'utilisation des sources."

https://www.youtube.com/watch?v=yY8LaD3_flw&t=3s (Erişim 30 Mayıs 2023).

¹⁹⁴ Chabbi, *Les trois piliers de l'islam*.

¹⁹⁵ Chabbi, *Les trois piliers de l'islam*, 9-10.

koyduğunu savunmaktadır. Bu üç şart sırayla: “Alliance/Velayet”, “Guidance/Hidayet” ve “Don/Lutuf-Nimet”tir.¹⁹⁶

Chabbi'ye göre yedinci yüzyıl Arabistan Hicaz bölgesinde insanlar günümüzde anladığımız gibi “iman” etmemişlerdi. Onlar sadece sosyal, ekonomik ve siyasal faydalar elde etmek için Tanrı veya Peygamber ile karşılıklı anlaşma hali içerisindeydiler. Yaptıkları anlaşma veya sözleşme gelecek dönemlerde (özellikle Emevî ve Abbasî devleti döneminde) siyasi güç ve iktidarın menfaati doğrultusunda din olarak şekillenmişti.¹⁹⁷

Tanrı insanlara birtakım menfaatler sunması karşılığında insanlardan birtakım sözler alıyordu. Bunlardan ilki İslam'ın ilk şartı, yani Tanrı'nın ilk vaadi olan “Velayet” kavramıdır. Bu kavramdan Chabbi'nin ne anladığını ortaya koyabilmek için Kur'an'da geçen Allah'ın isimlerinden “الولي” isminin kök manasına gitmek gerekir. Chabbi'ye göre, bu kavram “biriyle yaşanabilecek en büyük yakınlıktır”. Bedevi kabile toplumunda “veli” kişinin evini veya çadırını paylaştığı, kabilesi veya müttefiği olarak yakınında tuttuğu kişidir. Veli'si, yani müttefiği, koruyucusu, sağlam ve güçlü kabilesi olmayan bedevinin hayat güvenliği her an tehdit altındadır. Dolayısıyla Chabbi'ye göre bu toplumda yetişen Peygamber, insanların bu ihtiyacını göz önünde bulundurarak bir Tanrı tasavvuru geliştirmiştir. Tanrı ise bedevinin ihtiyacı olan yegâne velî/koruyucu olmuştur.¹⁹⁸

Chabbi'ye göre İslam'ın ikinci şartı “Hidayet” kavramıdır. Bu kavram Kur'an'da çokça yer almaktadır. Kelimenin lugavî manasını kaynak belirtmeksizin “Yolun sonunda varış noktasına güvenli bir şekilde ulaşımı sağlamak için iyi bir şekilde yönlendirilmek” şeklinde vermektedir.¹⁹⁹ Kavramın doğduğu coğrafyayı antropolojik analizlerine dayanarak açıklamaktadır.

¹⁹⁶ Chabbi - Römer, *Dieu de la Bible, dieu du Coran*, 147-152.

¹⁹⁷ Chabbi, “*Les "Trois piliers de l'islam", "choquant? Ce que nous faisons et voulons sur cette chaine.*”

<https://www.youtube.com/watch?v=B7-Q5bAFDgs&t=392s> (Erişim 30 Mayıs 2023).

¹⁹⁸ Chabbi, “*Wali*”.

<https://www.youtube.com/watch?v=RJCymcead9U> (Erişim 30 Mayıs 2023).

¹⁹⁹ Chabbi, “*Al-Huda*”.

<https://www.youtube.com/watch?v=PjDuRP8tiPo> (Erişim 30 Mayıs 2023)

Arap insanının yedinci yüzyılın başlarında yaşadığı topraklarda Mekkeliler ve bedeviler bölgelerinde hayatta kalabilmek için aslî ihtiyaçlarını giderebilecekleri yeterli malzeme olmadığından sürekli seyahat etmek zorundaydılar. Yaşadıkları coğrafyada ancak önceden belirlenmiş bir yolun dışında hiçbir şekilde çölde seyahat edilemezdi. Nitekim Kasas 28/50²⁰⁰. ayette de geçtiği gibi çölde iz ve rehber olmadan maceraya atılmak ölüme koşmak demektir.²⁰¹

Hidayet kelimesinin zıttı olan “ضلال” kelimesi Chabbi'ye göre “Ölüme götürecek şekilde yoldan çıkmak” anlamına gelmektedir. Peygamber ve Mekkeliler yaşadıkları yerleşik bölgelerinden sağ salim çıkmak ve geri dönebilmek için bir rehber ihtiyacı duyduklarını çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle Peygamber Necm 53/23. ayetinde²⁰² onlara Tanrı'nın ikinci vaadi olan “hidayet etme” garantisini vermektedir. Bu ayete göre Kur'an onlara en yüce rehberin yaratıcı tanrı olduğunu söylemektedir. Onlara Yine Taha 20/123. ayetinde²⁰³ İslam'ın ikinci şartını ve vaadini sunmaktadır. Kur'an, tüm bu mesajların ve peygamberlerin bu şekilde yol gösterdiğini garanti eder.²⁰⁴

Kurak Arabistan'da insanlar, hayatta kalmaları gibi temel ihtiyacı için bir rehber edinme ve psikolojik olarak ona sığınma ihtiyacı hissetmekteydi. Bunun farkında olan Peygamber onların bu ihtiyacını “Tanrı en yüce rehber ve hidayet edendir” fikri ile karşılamaktadır. Peygamberin bu çağrısını kabul etmeyenler Zuhuf 43/22. ayetinde mealen: *"Dediler ki, biz atalarımızı iyi bir yol üzerinde bulduk. Onların ayak izlerini takip etmeliyiz ki iyi bir şekilde yönlendirilelim"* şeklinde “hidayet” edilmeye ihtiyaçları olmadığını ifade ederek İslam'ın ikinci

²⁰⁰ “Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar sırf kendi bencil arzularına uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın, sırf kendi bencil arzularına uyandan daha sapkını kim olabilir! Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.”

²⁰¹ Chabbi, “*Al-Huda*”.

<https://www.youtube.com/watch?v=PjDuRP8tiPo> (Erişim 30 Mayıs 2023)

²⁰² “Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır.”

²⁰³ “Dedi ki: Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan (cennetten) inin! Artık benden size hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz.”

²⁰⁴ Chabbi, “*Al-Huda*”.

<https://www.youtube.com/watch?v=PjDuRP8tiPo> (Erişim 30 Mayıs 2023)

şartını reddetmişlerdir. Chabbi, bu kavramdan, Kur'an'ın bir kez daha ortaya çıktığı toprakların kısıtlamalarını ve sorunlarını nasıl yansıttığını göstermektedir.²⁰⁵

Chabbi'ye göre İslam'ın üçüncü ve son şartı/vaadi ise Tanrı'nın "lütuf ve nimet" vermesidir. Kitabında Chabbi bu kısımda özellikle cennet ve nimetlerini antropolojik açıdan ele almaktadır.

Üçüncü vaadi anlayabilmek için Kur'an'da geçen "Cennet" kelimesinin peygamber dönemindeki insanlar için ne anlama geldiğini ortaya koymak yeterlidir. Önce "cennet" kelimesinin lugavî manasını "karanlığa gömülmek, güneşin parlamasına izin vermeyecek kadar derin bir gölge tarafından korunmak" şeklinde verdikten sonra bu mana ile kelimenin kullanıldığı toplumun antropolojisini ortaya koymaktadır. Şöyle ifade etmektedir: *"Kendinizi gölgesiz bir çölde, yakıcı bir güneşin altında otlarken hayal edin. Gölgeyi bir yer bulmak için hayal kurarsınız. Kur'an'ın cenneti çöllerden nasıl kaçılacağıdır. Bu yüzden cennetteki her şey o bölgedeki zorlukların karşıtıdır. Cennette güneşin ışınlarından koruyan bol bol ağaçlar vardır. Gecenin çölü sardığı gibi ağaçların gölgeleri insanları sarar. Çölün seyrek, acı, içilmez sularının tersine, her an taze, saf su vardır. En önemlisi, cennet ehli yiyecek bulmak için sürekli hareket etmek zorunda değildir, hareket etmeden gölgede yiyip içebilir. Peki bugünkü mutluluk anlayışımız bu mudur?"*²⁰⁶

Bu örnekten anlaşıldığı gibi Peygamber'in Kur'an'da Allah'ın cenneti ve tüm nimetleri vaat etmesi insanlar için bir alışveriş mahiyetindedir. Nitekim Peygamber insanları savaşa çağırmakta, birtakım sosyal düzenlemeler getirmekte ve insanları kendi safına davet etmektedir. Buna mukabil olarak o coğrafyanın zor şartlarının tam aksi olacak şekilde bir cennet tasavvuru oluşturmuştur.

Bedevi toplum için ilk İslam günümüzde anlaşılacağı gibi bir dini inanç olmamıştır. Bu durum ise Tanrı ile aralarında oluşan ve her şeyden önce kendileri için yararlı ve karlı olan bir ittifaktır. Bu ittifakın unsurları beş değil üçtür. Güvenilir ve koruyucu müttefik (alliance/velayet), can ve mal güvenliğini sağlayan rehber

²⁰⁵ Chabbi, "Al-Huda".

<https://www.youtube.com/watch?v=PjDuRP8tiPo> (Erişim 30 Mayıs 2023)

²⁰⁶ Chabbi, "Djanna, Le Paradis".

https://www.youtube.com/watch?v=DLjoE_TSlaw&t=126s (Erişim 30 Mayıs 2023).

(guidance/hidayet) ve mükafat olarak ümitle beklenen vaad edilmiş Nimet ve Lutuflardır (don).²⁰⁷

Chabbi'nin, verdikleri kavramların anlamlarını kaynak göstermeden aktarmış olsa da doğru mana verdiğini ve sözlükte geçtiği gibi aktardığını söyleyebiliriz. Onun “alliance” olarak adlandırdığı “الولي” kelimesi “kendisiyle muhabbet edilen, dost, destekçi” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁸ Arap bedevi toplumunun yapısında çölde yalnız yaşayan bedevinin can ve mal güvenliği için mutlaka bir müttefik ve destekçi bulması gerektiği fikri dönemin sosyo-kültürel yapısıyla uyumaktadır. Yine “guidance” olarak adlandırdığı “الهدى” kavramı “rehberlik, doğru yol, delalet, kanıt, gündüz, birine doğru yolun gösterilmesinin ardından kişinin doğru yolda bulunması” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁹ Chabbi'nin bu kelimelerin sözlük anlamlarını çarpıtmadan veya eksik vermeden aktardığını söyleyebiliriz. Bununla beraber Hicaz bölgesinde yaşayan bedevî ve kabile toplumunun örf ve kültürüne hâkim olduğu görülmektedir.

Chabbi'nin oryantalist ve tarihçi olarak vahiy mefhumunu göz ardı etmesi kabul edilebilir. Nitekim vahye iman etmenin Kur'an'ın derin mesajını doğru anlamının şartı olmadığı görüşündeyiz. Chabbi'nin, Allah'ın insanlara olan vaatlerini üçe indirgemesinin sebebi bilinmemektedir. Nitekim Allah sadece insanlara velî olan, insanların işlerini yürüten, koruyan, destekleyen, hidayet veren, rehber olan, doğru yolu ilham eden, mükafat veren, lütfeden, nimetlendiren (akıl nimeti, sağlık nimeti vb.) değildir. Bunlarla beraber İslam'da ve bedevî toplum içinde en az velayet, hidayet ve lütuf kavramları kadar adalet, insan haklarının korunması, hürriyet, insanlar arası birlik ve yardımlaşma, barış ve emniyetli ortam, ilmî gelişmelere verilen önem ve İslam'ın kucaklayıcı yapısı da bedevî ve kabile toplumu için hayatî önem taşıdığı su götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla Chabbi'nin bedevî toplumunun antropolojisini yaparken bu kavramları üçe indirgemesi eleştirilebilir bir tutumdur. Antropolog ve tarihçi olarak Chabbi'nin, Hicaz

²⁰⁷ Chabbi, “*Djanna, Le Paradis*”.

https://www.youtube.com/watch?v=DLjoE_TSlaw&t=126s (Erişim 30 Mayıs 2023).

²⁰⁸ Mecdüddin Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2005), 1/1344.

²⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1/345.

bölgesinde yaşayan bedevî ve hadarî kabile toplumun dinini sadece üç perspektiften okuması çok dar bir bakış açısının göstergesidir. Dolayısıyla Kur'an'ın mesajını anlamaya çalışırken tarihsel antropolojiyi kullandığını iddia eden Chabbi'nin Arapların toplumsal kimliğin özünü yansıtmadığını veya yansıtamadığını söyleyebiliriz. İslam dininin temel taşlarını üçe indirgemek, yaşanmışları, toplumsal imgeyi ve tarihi yok saymak ve kavramların içini boşaltmak demektir. Sonuç olarak Chabbi'nin Kur'an'ı anlamada kullandığı filoloji yönteminde ortaya koyduğumuz gibi antropoloji yönteminde de Kur'an'a ve ortaya çıktığı topluma bütüncül, objektif ve geniş bir perspektiften yaklaşmadığı söylenebilir.

Yedinci yüzyıl Hicaz bölgesinde yaşayan bedevî ve kabile toplumunun Allah'ın velayetine, hidayetine ve lütfuna ihtiyaçları olduğu doğru bir yaklaşımdır. Peki yedinci yüzyıldan önce ve sonra, Hicaz bölgesinin dışında yaşayan toplumların Allah'ın velayetine, hidayetine ve lütfuna ihtiyaçları yok muydu? Gerek semavî din olan Hristiyanlık ve Yahudilikte olsun gerek İslam'da olsun her din günümüze kadar bünyesinde bu kavramları taşımıştır. Bu durum, bu kavramlara belli bir toplumun antropolojisinden ziyade tüm insanlığın zaman ve mekân söz konusu olmaksızın ihtiyacı olduğunu ve evrensel bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Chabbi'nin Kur'an'daki cennet tasavvurunun “Hicaz bölgesindeki zorlukların karşıtı” olarak özetlemesi eleştirilebilir bir diğer husustur. Allah Teâlâ ilk muhatapların zihnini ve gönül dünyasını oluşturabilmeleri ve sonraki nesillere Kur'an'ın mesajını aktarabilmeleri için onlara kendi somut dünyalarından Kur'an'da cennet tasvirleri sunulmuştur. Kur'an'ın ilk muhatapları başka coğrafi özelliklere sahip bir toplum olsaydı cennet o toplumun imgelerinden hareketle tasvir edilirdi. Kur'an belîğ bir kitap olması hasebiyle mukteza-i hale uygun bir şekilde muhataplarına seslenmiştir. Bu durum cennetin bunlardan ibaret olduğunu göstermez. Nitekim Nahl 16/31. ayette mealen: *“İçinden nehirler akan Adn cennetlerine gireceklerdir. Kendileri için orada diledikleri her şey vardır. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları böyle mükâfatlandırır.”* ve Zuhuf 43/71. ayetinde mealen: *“Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız”* buyurulmaktadır. Özellikle bu iki ayette cennetin evrenselliğine vurgu yapılmıştır. Ayette “diledikleri her şey vardır” ibaresi cennet tasavvurunun evrensel

olduğunu, bu tasavvurun o bölgenin coğrafi ve sosyal yapısıyla sınırlı kalamayacağını göstermektedir.

Chabbi'nin antropolojiyi dilbilimsel yöntemle beraber mezcederek kullandığını iddia ettiğini ifade etmiştik. Ancak İslam'ın üçüncü şartı/vaadini antropolojik ve tarihsel olarak yorumlayan Chabbi'nin dilbilimsel yöntemi hiç kullanmadığını görmekteyiz. Lisanu'l-Arab'da "cennet" kelimesi "yüksek hurma ağaçları ve dalları ile kaplı (örtülü), büyük gölgelere sahip bahçe" anlamındadır. Diğer ağaçlar ile kaplı olması durumunda Arapların örfünde "cennet" kelimesi değil "bahçe" kelimesi kullanılır.²¹⁰ Görüldüğü üzere Chabbi'nin de isabet ettiği gibi kelimenin sözlük manası ile Hicaz toplumunun örfü ve coğrafyası arasında kuvvetli bir bağ vardır. Ancak Chabbi'nin yönteminde ifade ettiği gibi bu kelimeyi Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde değerlendirmeyi ihmal etmemek gerekir. Nitekim Kur'an'da cennet kelimesi 147 yerde geçmektedir.²¹¹ Bunlardan maddî ve manevî tüm güzellikleri ifade eden "Cennetu'n-Naîm", çoğunlukla Mekkî surelerde geçen²¹² ve "ebedî ikamet edilen yer" anlamında "Adn cenneti"²¹³, Kehf 18/107 ve Mu'minun 23/11. ayetlerinde geçen ve "içerisinde çeşitli bitkilerin yetiştiği vadi" anlamında "Firdevs cenneti"²¹⁴, En'am 6/ 127 ve Yunus 10/ 25. ayetlerinde geçen "selamet, beraat, afiyet, çeşitli bela ve musibetlerden korunmuş yer" anlamında "Daru's-Selâm"²¹⁵, "asıl durulacak yer, ebedî ikamet edilecek yurt" anlamında "Daru'l-Mukâme"²¹⁶ ve "Daru'l-Huld"²¹⁷ kelimeleri cennetin Kur'an'daki evrenselliğine işaret etmektedir. Kur'an'daki cennet tasviri sadece Hicaz bölgesinin coğrafi yapısının karşıtını değil aynı zamanda ebedîlik, mutluluk, selamet, gibi birtakım evrensel vaatleri içermektedir. Nitekim bu vaatler kıyamete kadar her insanın isteyeceği mükafatlar olup tüm insanlığın beklentilerine hitap etmektedir.

²¹⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arap* (Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1997), 13/100.

²¹¹ Abdalbâki, *Mu'cemu'l-Mufehres Li Elfâzi'l-Kur'an*, 1/180.

²¹² Tevbe 9/72; Ra'd 13/23; Nahl 16/31; Kehf 18/31; Meryem 19/61; Taha 20/76...

²¹³ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arap*, 1997, 13/279.

²¹⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1/562.

²¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, 1997, 6/342.

²¹⁶ Fâtır 35/35.

²¹⁷ Fussilet 41/28.

Dolayısıyla Kur'an'ın sunduğu cennet tasavvurunun Hicaz bölgesindeki zorlukların karşıtı bir yapıda olduğu doğru olmakla beraber cennetin bununla sınırlı olmadığı, çok sayıda ayet ve aklî delillerle ispatlanmıştır. İslam'ın üçüncü vaadi olan nimet ve lütuf şartını Cennet vaadiyle örneklendiren Chabbi, ulaşmak istediği sonuca engel olabileceği için bu kelimenin kısa kavramsal analizinden kaçınmış ve Kur'an bütünlüğü içerisinde değerlendirmemiş olabilir mi? Antropoloji ve dilbilimsel yöntemin beraber kullanılması gerektiğini savunan Chabbi'nin yöntemini uygularken tutarsız olduğunu, bilimsel verilere ve yöntemlere eşit yaklaşmadığını, bunları yaparken oryantalist art niyetin var olabileceğini söyleyebiliriz.

1.4.Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes Arasındaki İlişki

Yayıncı ve dinler sosyoloğu Jean-Louis Schlegel, Chabbi ve İsviçreli filolog ve İncil uzmanı Thomas Römer'in soru-cevap/röportaj şeklinde kaleme aldıkları "*Dieu de la Bible, Dieu du Coran*"²¹⁸ adlı kitap karşılaştırmalı dinler tarihi çalışması mahiyetindedir.²¹⁹

Bu kitabın önsözünde Schlegel, Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes'in günümüzde yapılan tarihsel, antropolojik ve filolojik gibi bilime dayalı yorumlarının Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler tarafından hoş karşılanmadığını ifade eder.²²⁰ Bu açıdan onun, üç semavi dinin bilginlerini ve müntesiplerini aynı kefeye koyup bilime karşı gelmekle ve bağnazlıkla suçladığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda onları, tarihlerini kutsama ve dini metinlerini dogmalastırıp tahrif ve tebdil etme konusunda aynı seviyede değerlendirmektedir. Schlegel, Römer ve Chabbi'ye göre Kur'an'ın diğer kitaplardan tek farkı lafızlarının tahrif edilmediğini kabul etmeleridir.

Chabbi'ye göre Kur'an'ın tamamında olmamakla beraber Kitâb-ı Mukaddes kökenli unsurlar vardır. Bunlardan bir kısmı kıyamet ve yaratılış gibi temel meseleler olup bir kısmı ise Musa, İbrahim ya da Nuh gibi peygamber kıssalarıdır.²²¹

²¹⁸ "İncilin Tanrısı, Kur'an'ın Tanrısı"

²¹⁹ Bu kitap, "Jacqueline Chabbi'nin eserleri" başlığı altında kısaca tanıtılmıştır.

²²⁰ Chabbi - Römer, *Dieu de la Bible, Dieu du Coran*, 9-10.

²²¹ Chabbi - Römer, *Dieu de la Bible, Dieu du Coran*, 174.

Schlegel'in Kur'an'daki "İthal" dediğiniz Kitâb-ı Mukaddes figürleri nereden geliyor?" sorusunu Chabbi iki bölümde cevaplamaktadır. Biri Mekke dönemi Kitâb-ı Mukaddes unsurları, diğeri ise Medine dönemi Kitâb-ı Mukaddes unsurlarıdır.²²²

Mekke dönemi Kitâb-ı Mukaddes unsurları hakkında şunları ifade etmektedir: *"Mekke döneminde neredeyse tamamen Kitab-ı Mukaddes alanından gelen yeni fikirler ve anlatılarla karşı karşıyayız. Ancak o dönemin Kuran'ı, Yahudilik ve Hıristiyanlık arasında hiçbir ayırım yapmaz. Sadece "İsrailoğulları'ndan söz eder. (...) Mekke'de hiç İncili bilen uzman yoktu. Tam da bu nedenle Kur'an'ın "ithal ettiği" Kitâb-ı Mukaddes kökenli unsurlar, ister kıyamet ya da yaratılış gibi temel meseleler olsun, ister Musa, İbrahim ya da Nuh'un kıssaları olsun, Mekkelilere son derece yabancı görünmektedir. Sahada bulunan bir Kitâb-ı Mukaddes külliyatına doğrudan erişimleri yoktu. Dolayısıyla bu sorunun cevabı bana göre Mekke şehrini Yemen'in kuzeyinden ayıran hatırı sayılır mesafeye rağmen güneyde yatmaktadır. Büyük olasılıkla, İsrailoğullarının hikâyeleri iki yüzyıldan fazla bir süredir tek tanrılı olan Yemen diyarından gelmektedir."*²²³

*Diğer olası kaynak ise Arabistan'ın kuzeyindeki Yakın Doğu olabilir. Ancak kuzey yarımadanın Hıristiyanlaştırılmış topraklarından doğrudan bir etki hipotezi pek olası değildir. Mesafeler daha da büyüktür. Ve hepsinden önemlisi, Arap Yarımadası'nın sınırlarını terk ettiğinizde, Batı Arabistan'ın kabile toplumuyla hiçbir ilgisi olmayan kentsel yapılanmalarla sosyal olarak çok farklı bir dünyaya girersiniz. Ancak bu yorum, aynı zamanda kabileleşmiş bir toplum olan Yemen için geçerli değildir. (...) Her halükârda, Kutsal Kitap metinlerinin Mekke'de mevcut olduğuna inanmak hata olur. Eğer durum böyle olsaydı, kullanımları daha rasyonel ve her şeyden önce daha eksiksiz olurdu."*²²⁴

Medine dönemindeki İncil unsurlarının kaynağı hakkında ise Chabbi şunları ifade etmiştir: *"Medine'de ise durum çok farklıdır. Binlerce yıllık bir iletişim yolu üzerinde bulunan bu büyük vaha, elbette her zaman güneyden gelen ama aynı*

²²² Chabbi - Römer, *Dieu de la Bible, Dieu du Coran*, 178-179.

²²³ Chabbi - Römer, *Dieu de la Bible, dieu du Coran*, 180-181.

²²⁴ Chabbi - Römer, *Dieu de la Bible, dieu du Coran*, 178-180.

zamanda Mekke'den farklı olarak kuzeyden, dolayısıyla Yakın Doğu'dan gelen çeşitli etkilere çok daha açıktır.”²²⁵

Chabbi, Kur'an'da bulunan Kitâb-ı Mukaddes unsurlarını nasıl değerlendirdiğini şöyle ifade etmektedir: “Kuran'ı anlamak için Kutsal Kitap metinlerinden değil, Kur'an'dan ve onun coğrafyasından başlamalısınız. Kur'an aslına sadık kalmamış, ödünç aldığı unsurları tamamen yerel meselelere cevap verecek şekilde yeniden yapılandırmıştır. Metodolojik bir bakış açısıyla, eylem ve davranışları, temsil ve inançları, toplumsal imgeleri, kendimizi ve çevremizi temsil etme biçimimizi şekillendiren toplumsal bağlama bakarak işe başlamalıyız. Eğer bir kavram üç dinde de benzerlik gösteriyorsa, her bir dinin toplumsal imgelerinin, muhataplarının ve şartlarının nelerden oluştuğuna bakmamız gerekir. Kavramlar, müşterek dahi olsalar belirli bir tarihin ve antropolojinin parçasıdır. İncillerden alınan meseleler, -bazı araştırmacıların yaptığı gibi- hayali bir güzergâh üzerinden sahneye çıkmış olan sözde Süryanice bir kökene indirgenmeden, kendi zeminiyle ilişkili olarak görülmelidir.”²²⁶

Chabbi Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an'da geçen Musa figürünü örnek vermiştir: “Kuran'daki Musa'nın İncil'deki Musa'nın bir kopyası olmasını beklememeliyiz. Eski Ahit'te "Yanan Çalı" olarak bilinen bölümün yeniden yapılandırılması şu şekilde olmuştur: Birkaç Kur'an ayeti, “Çıkış 3, 1-12”deki Kitâb-ı Mukaddes bölümünü ele almaktadır. En eski referanslar ilahi ateşten bahsetmez, sadece Musa'nın kutsal bir vadideki varlığından ve Firavun'la yüzleşme görevinden bahseder (79/16). Sadece üç ayette çalıdan bahsedilir (28/29; 27/7; 20/10). Ancak Kuran'ın imgeleri ve antropolojisi üzerine pek az çalışma yapılmasından dolayı, "ateşle yanan çalı"²²⁷ hikayesinin Kuran'a aktarılmadığı pek fark edilmemiştir. Aslında, İncil'deki senaryo derinden dönüştürülmüştür. Kur'an'da geçen kıssa şu şekildedir: Musa, halkıyla birlikte bir kamp ateşi görür. Yerel ve

²²⁵ Chabbi - Römer, *Dieu de la Bible, dieu du Coran*, 192.

²²⁶ Chabbi- Römer, *Dieu de la Bible, dieu du Coran*, 147-149.

²²⁷ “Musa kayınbabası Midyanlı Kâhin Yitro'nun sürüsünü güdüyordu. Sürüyü çölün batısına sürdü ve Tanrı Dağı'na, Horev'e vardı. RAB'bin meleği bir çalıdan yükselen alevlerin içinde ona göründü. Musa baktı, çalı yanıyor, ama tükenmiyor. “Çok garip” diye düşündü, “Gidip bir bakayım, çalı neden tükenmiyor!” RAB Tanrı Musa'nın yaklaştığını görünce, çalının içinden, “Musa, Musa!” diye seslendi. Musa, “Buyur!” diye yanıtladı”. İncil: Mısır'dan Çıkış 3. (Erişim 26 Mayıs 2023).

toplumsal imgede gündüz ateşinden yakıcı güneş ya da kumlu rüzgâr kadar korkulmaktadır, her ikisi de kendinizi onlardan koruyamazsanız ölümcüldür, ancak gece kamp ateşi de aynı derecede değerlidir. Arap toplumunda eğer gece ateşi uzaktan görülebiliyorsa bunda korkulacak bir şey yoktur. Musa ilahi sesi duymak için yaklaştırmaya davet edildiğinde, bu ses bazen yanmayan bir ağaçtan gelir, bazen de herhangi bir ağaçtan bahsedilmeden ateşten gelir. Bu tür ayrıntılar önemsiz olmaktan uzaktır ve not edilmelidir. Kabilelerin toplumsal imgelerinin tipik bir örneğidir.”²²⁸

Tarihçi ve antropolog olarak Chabbi'nin vahiy mefhumunu kavrayamaması kabul edilebilir. Kanonik İnciller ile Kur'an arasındaki benzerliklerin sebebinin iki kitabın Allah tarafından vahyedilmiş olmasına ve hakiki bilginin evrensel olmasına dayandığını öngöremiyor olması da kabul edilebilir. Nitekim Chabbi'nin vahye iman etmemesi kendi metodolojisi içerisinde ve düşünce yöntemi hususunda kendisini tutarsız kılmaz. Ancak iki kutsal kitap arasındaki benzerlikleri “sonrakinin öncekinden ödünç alması” şeklinde spekülasyon bir yaklaşımla yorumlamasına akademik olarak değer atfedilemez. Nitekim Peygamber'in yaratılışı, kıyamet, önceki kavimlerin kıssaları ve peygamber kıssaları hakkında aktardıklarının Yemen ve çeşitli beldelerden almış olabileceği haberler olduğunu somut bir delil ile ispatlamamaktadır.

Mekke ve Medine'nin ticaret yolu üzerinde bulunması, önemli ölçüde ticari sermayeye sahip olduğu ve Kureyş kabilesinin bilhassa Şam ve Yemen bölgesine birçok kervan yolculuğu düzenlediği doğrudur.²²⁹ Ancak Peygamber döneminde yapılmış Yemen yolculukları diğer beldelere yapılmış yolculuklara nazaran daha az olmuştur.²³⁰

Hicaz'ın merkezî şehri olan Mekke'nin geçim kaynağı tarım ve hayvancılıkla beraber ticarettir. Nitekim Yemen'den Akdeniz'e, Basra Körfezi'ne ve Doğu Arabistan'daki bölgelere ve Cidde'ye ulaşan ticaret yollarının kavşak noktasında bulunduğu coğrafî açıdan doğrudur.

²²⁸ Chabbi- Römer, *Dieu de la Bible, dieu du Coran*, 198-199.

²²⁹ Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer, 2018), 85.

²³⁰ Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, 86.

Kur'an, Chabbi'nin kullandığı "ödünç alma/ithal etme" gibi ifadeler kullanmaksızın İncil ve Tevrat'ı tasdik ettiğini söylemektedir. Kur'an, Kanonik İncilleri hangi konularda tasdik ettiğini açıkça söylemese de birtakım ortak ve benzer özellikler taşıdığına, İncil ve Tevrat'ta bulunan birtakım haberleri doğruladığına dair ayetler içerir.²³¹ Dolayısıyla Mekke döneminden itibaren peygamber Kitâb-ı Mukaddes'e atıfta bulunduğu farkındaydı. Ancak Kur'an'ın Kitâb-ı Mukaddes benzerlik göstermesi, bunların onun kaynağını oluşturduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim yeryüzünde birbirine çok benzer veya aynı meseleler ve bu meseleleri çözme şekilleri farklı kıtalarda birbirinden etkilenmeden aynı olabilir. Kavramların, düşünme biçimlerinin, mefhumların, tasavvurların veya çözümlerin aynı yahut benzer olması bir etki sebebiyle olmak zorunda değildir.

Kur'an'ın ve önceki kitapların kaynağı Allah'a iman etmiş biri için vahiydir. Dolayısıyla kaynağı bir olanın hakikati ve haberleri de birdir ve birbirini tasdik eder. Ancak vahye iman etmeyen bir araştırmacının Kur'an'ın Kitâb-ı Mukaddes etkilendiğini iddia etmesi halinde bu iddiasını sağlam ve bilimsel delillerle ispat etmesi gerekmektedir. Mekke şehrinin önemli ticaret yollarının kavşak noktasında olması Peygamber'in İncil ve Tevrat hakkında şifahi yoldan bilgi almasını gerektirmez. Kaldı ki bunu gösteren hiçbir somut delil yoktur. Ayrıca önemli ticaret yolu üzerinde bulunan Mekke ve Medine'de İncil ve Tevrat haberlerinin aktarılması durumunda sadece peygamberin değil, ticaretle peygamberden daha sık ilgilenen diğer Kureyş kabilesi mensuplarının haberi olması gerekirdi. Ancak günümüze böyle bir veri ulaşmamıştır.

Peygamber'in, insanları yaşadıkları dönem ve şartları göz önünde bulundurarak İslam'a davet ederken önceki ümmetlerin haberlerine dayandığını ve o haberleri tasdik ettiğini açıkça söylemesi davasına ve peygamberliğine zarar vermezdi ve vermemiştir. Eğer bir vahiy söz konusu olmasaydı ve aktardığı haberlerin kaynağının açıkça İncil ve Tevrat olduğunu ifade etseydi, bu durum onun peygamberlik davasına ne kadar etki ederdi?

²³¹ Hakan Uğur, *Kur'an'ın Tasdik Ettiği Tevrat'taki Konular* (Konya: Selçuk, Yayımlanmış Doktora Tezi, 2008), 15.

Sonuç olarak Chabbi'nin somut ve bilimsel bir veri üzerinden değil spekülasyon ve kurgu ile birtakım tarihsel olayları yorumladığını görmekteyiz. Nitekim tarihçi ve antropolog olarak Chabbi'nin bu iddiasının bilimsel akademik veri olarak kabul edilebilmesi için Peygamber'in ticaret için Yemen'e doğru yolculuğa çıktığını ve orada birtakım insanlar tarafından İncil ve Tevrat hakkında yüklü bir şekilde bilgi veya ders aldığını somut tarihi delil veya belgelerle ispat etmesi gerekir. Aksi takdirde kendisini bilimsel ve tarihsel antropoloji yapmakla değil, "kurgusal" tarih yapmakla değerlendirebiliriz.

2. Chabbi'nin Kur'an'ı Anlama Biçimlerine Yönelik Eleştirileri

Bu bölümde Chabbi'nin eserlerinden ve ders videolarından yararlanarak, Müslüman alimlere yönelik Kur'an'ı anlama ve İslam'ı yaşama hususunda belli başlı eleştirileri ortaya koyulmuştur. Bu eleştiriler, kendi yöntemi içerisinde tutarlı olup olmaması ve bilimsel akademik değer taşıyıp taşıyamaması bakımından değerlendirilmiştir. Ayrıca oryantalist çalışmalarında bulunan eksiklikler ve sorunlar hakkındaki eleştirilerine yer verilmiştir.

2.1. Anakronizm: İdeolojiler ve Kutsallaştırma

Etimolojik olarak "anakronizm" kelimesi "ana", "chroni" ve "isme" köklerinden oluşmaktadır. "Ana" ön eki "tersine, zıddına" anlamında, "chroni" kök kelimesi ise "kronoloji" anlamında, "izm" son eki bir ideolojiye gönderme olarak kullanılmaktadır. Sözlükte "kronolojinin zıddına giden, kronolojiye karşı işlenen hata" anlamlarına gelmektedir.²³²

Terim olarak "bir olayın tarihi ve çağı üzerinde yanılma, tarih ve çağları birbirine karıştırma" anlamındadır. Aynı zamanda bir olayın gerçekleşikten sonraki bir zamana izafe edilmesine "parakronizm" de denilmektedir. Ancak günümüzde

²³² La Langue Française, "Définition de Anachronisme", <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/anachronisme>, (Erişim 06 Haziran 2023).

parakronizm ve anakronizm arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Dolayısıyla bu iki kelime kronolojiye karşı herhangi bir hata için ayırım gözetmeksizin kullanılır.²³³

Konrad Lorenz (1903-1989) anakronizmi olgu, dil ve yaklaşım olarak üç şekilde tasnif etmiştir. Olgu anakronizmi bir olgunun olmadığı tarihsel dönemde varmış gibi düşünülmesi ve yansıtılmasıdır.²³⁴ Anakronizmin bu şekli bu başlıkta göreceğimiz üzere Chabbi ve genel olarak tarihçiler arasında büyük bir hata ve yanlıgı olarak değerlendirilmiş ve şiddetle tenkit edilmiştir. Dilsel ve yaklaşımsal anakronizm ise tarihi verinin yanlıgı yorumlanması ve değerlendirilmesiyle alakalı olup Chabbi'nin ve birçok tarihçinin tenkitlerine konu olmuştur.

Chabbi'nin tarifine göre anakronizm, çağların karıştırılması, geleceğin değerlerinin bizim olmayan bir toplumdaki geçmişle karıştırılmasıdır. Başka bir deyişle, geçmişe şimdiki zamanın gözleriyle bakmaktır. Anakronizme düşen tarihçi, bilgisini, dünyayla ilişkisini, arzularını, korkularını, değerlerini geçmişe yansıtır, değer yargılarında bulunur. Oysa tarihçinin çağları birbirine karıştırmadan geçmişteki insanların geçmişte nasıl olduklarını aktarması gerekir. Dolayısıyla tarihçi, araştırırken, şimdiki zamanda kendi değerlerini ve inançlarını bir kenara bırakmalı, insanların geçmişte neye inandıklarını kendi dışında incelemelidir.²³⁵

İdeolojiler, inançlar, dogmalar ve önyargılar Müslüman alimleri ve oryantalistleri anakronizme düşüren saiklerdir. Chabbi, Müslüman alimlerin sadece siyer ve İslam tarihi alanında değil, Kur'an'ın derin mesajını anlama biçimlerinde anakronizme düştüğünü savunmaktadır. Zira Müslümanlar kendi dönemlerinin sorun ve meselelerine, ekseriyetle geçmişte vuku bulan sorun ve meselelere dayanarak, onları kendi dönemlerine taşıyarak çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadırlar. Oysa kendi dönemlerinin meselelerine, dönemlerinin şartlarını, sosyolojisini ve çevresel faktörlerini göz önünde bulundurarak bakmalıdırlar.²³⁶

²³³ İbrahim Hakkı Öz, "Tarih Öğretiminde Anakronizm Sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Kitaplarındaki Kurgusal Metinler Üzerine Bir İnceleme", *Journal of Social Studies Education Research*, 39.

²³⁴ Öz, "Tarih Öğretiminde Anakronizm Sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Kitaplarındaki Kurgusal Metinler Üzerine Bir İnceleme", 39.

²³⁵ Chabbi, "La méthode de l'historien: qu'est-ce qu'un anachronisme?" <https://www.youtube.com/watch?v=uY-l8nQcvJ8&t=14s> (Erişim 31 Mayıs 2023).

²³⁶ Chabbi, "La méthode de l'historien : qu'est-ce qu'un anachronisme?" <https://www.youtube.com/watch?v=uY-l8nQcvJ8> (Erişim 31 Mayıs 2023).

Chabbi Müslüman alimlerin anakronizme düşmelerini birbirlerini takip eden başlıca iki sebebe bağlamaktadır. Birincisi ideoloji ve dogmalar, diğeri ise “sacralisation” olarak adlandırdığı “kutsallaştırma” eğilimleridir.²³⁷

İdeolojiler hakkında şunları söylemektedir: “*Dönemleri birbirine karıştırmak kaçınılmaz olarak ideolojiye düşmek demektir. Günümüz Müslümanlarının orijinal olduğunu iddia ettikleri İslam, tarihin farklı anlarından ödünç alınarak inşa edilen ideolojik bir İslam’dır.*”²³⁸

İdeolojik İslam’dan kastı bedevi Arap kabilelerinden sonra İslam’ın devletleşmesi, kurumsallaşması ve fetihlerle toprakların genişlemesiyle beraber, insanların Arap kültür ve medeniyetinden uzak olmaları sebebiyle Kur’an’ı kendi ihtiyaçları zaviyesinden yorumlamalarıdır. Kısmen Emevî devleti, çoğunlukla Abbasî devleti, Türk beylikleri ve Osmanlı imparatorluğu tebaalarını daha iyi yönetebilmek, fetihler gerçekleştirebilmek gibi maksatlarla İslam’ı kendi ihtiyaç ve menfaatlerine göre yaymışlardır. Başlangıçta Arap yarımadasına hitap eden ve orada kalması gereken Kur’an ve mesajı, devletler eliyle tahrif edilerek ve değiştirilerek yayılmıştır. Devletler ve alimler davalarına hizmet edeceğini düşündükleri ayetleri bağlamlarından ve köklerinden koparıp ödünç almaktalar. Bunu yaparken Müslüman “ideologların” niyeti ister tinsel ve barışçıl olsun isterse de tam tersine şiddet için meşrulaştırıcı bir mazeret aramak olsun, metodolojik kusur tarihsel açıdan aynıdır.²³⁹ Oysa Chabbi, kendi metodu hakkında şöyle söylemektedir: “*Günümüzün egemen ideolojilerinden hiçbirine bağlı kalmamaya ve geçmişi tarihsel rayına oturtmak için neredeyse yarım yüzyıl önce araştırmalarımaya başladığımdan bu yana açtığım yolu tam bir özgürlük içinde takip etmeye özen gösteriyorum.*”²⁴⁰

Chabbi “*İslam’ın Üç Şartı, Kur’an’ın Antropolojik Okuması*” adlı kitabını şu son sözleriyle bitirmektedir:

²³⁷ Chabbi, “*Quelle sorte d’islam ont pratiqué les premiers musulmans?*” <https://www.youtube.com/watch?v=5CDj9mWJGsU> (Erişim 31 Mayıs 2023).

²³⁸ Chabbi, *La chronologie, règle fondamentale en histoire.* <https://www.youtube.com/watch?v=q888y8grlk0> (Erişim 31 Mayıs 2023).

²³⁹ Château Mercier, “*Chabbi Coran Anthropologie Historique*” <https://www.youtube.com/watch?v=RjsznNHKPUK> (Erişim 31 Mayıs 2023).

²⁴⁰ Chabbi, “*Quand les Idéologie se font Face, Il n’y a Plus de Place pour l’histoire.*” <https://www.youtube.com/watch?v=nRmKgFzbOyE&t=327s> (Erişim 31 Mayıs 2023).

“Kur'an'ın mesajı, ilk ortaya çıktığı bölgenin dışına çıkmadan ve harici okumalar tarafından devralınmadan önce ilk İslam'la sınırlıdır. Bu harici okumalar, dogmatikleştirici, ruhanileştirici ve hatta efsanevi ve harikulade olanı taşıyan kendi kültürel hafızalarıyla yüklüydü. Tarihçilere, yaşayan bir geçmiş olduğu varsayılabilir olan ile efsanevi bir yeniden inşa ve yeniden birleştirme olduğu varsayılabilir olan arasında ayırım yapmaya çalışmak kalıyor. Tarihçiler, kendi insanlığını hiçe sayarak kendisini zamansız ve ebedi olarak sunmaya çalışan bir inanç söylemini daha iyi meşrulaştırmak için geçmişi kendine mal etmeye çalışan bir edebiyatın hilelerine kanmamalıdır. Bin yıllık bir din, her geçen çağda kendini yeniden icat eder ya da yeniden yaratır. İnananlar, farkında olmadan, hayali ve dogmatik manzarayı kim olduklarına göre yeniden inşa eder ve yeniden oluştururlar. Tanrı, geçmişteki insanların oldukları gibi olmadıklarını ve Muhammed'in her şeyden önce yedinci yüzyıl başlarında Arabistan'da kendi zamanının bir adamı olduğunu ve zannettikleri ile hiçbir ilişkisi olmayan kutsal figür olmadığını nihayet anlamalarını nasip etsin.”²⁴¹

Müslüman alimlerin anakronizme düşmesi mümkün ve doğru bir eleştiri olabilir. Nitekim İslam tarihçiler, insan olmaları hasebiyle bir takım hatalı görüşler ve yorumlar aktarmış olabilirler. Bu durum aynı zamanda oryantalist düşünürler ve tarihçiler için de geçerlidir. Ancak dikkat çeken husus Chabbi'nin anakronizm olarak değerlendirdiği meselelerin Müslümanlar için İslam'ın özünü teşkil eden peygamberin kutsal oluşu, İslam'ın şartları, namaz, hicâb (tesettür) ve diğer farzlar gibi temel meseleler oluşudur.. Bu temel konularda Müslümanların, bu konuları vahyin nüzul dönemindeki bağlamından koparıp, başka bir dönemin ihtiyacına cevap vermek için revize ederek sunmaları durumunda anakronizm söz konusu olur. Ancak bunun için bu konuların veya kelimelerin çıktıkları ilk dönemden farklı bir şekilde anlaşılmış ve uygulanmış olması gerekirdi. Oysa peygamber dönemine en yakın dönemde kaleme alınmış tefsirlere baktığımızda kavramlara verilen anlamlar ile günümüzde yapılan tefsir çalışmalarında kavramlara verilen anlamların aynı olduğunu görebiliriz. Örneğin Mûkatil b. Süleyman (ö. 150/767)' Bakara 2/3. ayette

²⁴¹ Mohammed-Hocine Benkheira, “Jacqueline Chabbi, Les Trois Piliers de l'islam. Lecture anthropologique du Coran”, *Archives des sciences sociales des religions*, (01 Aralık 2017), 436-437.

geçen “الصلاة” kelimesini beş vakit namaz olarak tefsir etmiştir.²⁴² Son dönemlerde kaleme alınmış Elmalılı Hamdi Yazır bu ayeti tefsirinde şöyle ifade etmiştir: “*Ve salâti ikâme ederler, yani mâlum olan namazı dosdoğru kılarlar ve idâme ederler.*”²⁴³ Görüldüğü üzere iki müfessir arasında asırlar geçmiş olmasına rağmen verdikleri mana aynı olmuştur. Ancak Elmalılı “الصلاة” kelimesinin tefsirine devam ederken “*Elbette, “salâti ikâme ederler” demekte “namazı kılarlar” demekten fazla bir mâna vardır ki bu da lâekal doğru dürüst yani ta’dil-i erkân ve huşû u hudû’ ile güzelce kılmak ve hatta kıldırarak mânalarını ifade eder. Ve bunun için namazda ta’dil-i erkân vâcib olduğu gibi bilhassa namaz için emr bi’l-ma’rûf ve nehy ‘ani’l-münker ve levâ-zım-ı salâtın istikmâli için sarf-ı mesâ’î dahi vâcibât-ı islâmiyededir. Ebeveynin evlâdına namaz terbiyesi, ihvân-ı dînin yekdiğerine tavsiye ve tezkîri, ulü’l-emrin izâle-i mevâni ve istikmâl-i esbâb ile terğîb ve teşvîki, cuma ve cemaate ihtimam ve ikdâmı da bu cümledendir.*”²⁴⁴ Görüldüğü üzere Elmalılı, tıpkı Mukâtil b. Süleymân gibi kelimenin tefsirini vermiştir. Daha sonra kendi birikimi ile “salat” kelimesinin te’vilini yapmıştır.

Anakronizm çağların birbirine karışması ise Kur’an tefsirlerinde anakronizm söz konusu değildir. Çünkü tefsirler Kur’an’ın ve ayetlerin hangi olay ve mevzu üzerine nazil olduğunu bilen ve şahit olan sahabeye, dolayısıyla peygambere ait olan tefsirdir. Bu tefsirde Murad-ı İlahi’den haber verildiği için kişi kendi aklı ile ayetleri tefsir addederek yorumlayamaz. Nitekim Rasulullah (sav) “Kur’an’ı şahsî görüşü ile tefsir etmeye kalkışan kimse cehennemdeki yerini şimdiden hazırlasın” buyurmuştur.²⁴⁵ Bir ayetin tefsiri yapılırken peygamber döneminde nasıl anlaşıldıysa günümüzde de aynı şekilde aktarılır. Dolayısıyla tefsirde anakronizm söz konusu olamaz.

Chabbi’nin deyimiyle anakronizm ancak te’vilde söz konusu olabilir. Te’vil İslam’da derin anlayış sahibi olan alimlerin Kur’an ayetlerini kendi dönemine,

²⁴² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Daru İhyâi Turâsi’l-Arabî, 2002), 1/80.

²⁴³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/340.

²⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/304.

²⁴⁵ Ebû Mansur el-Mâturîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’an* (İstanbul: Daru’l Mîzânu’t Turkiyye, 2005), 1/3.

kültürüne ve birikimine bağlı olarak yaptığı yorumlardır. Bu şekildeki yorumlar birer içtihat hükmünde olup kesin ve evrensel nitelikte değildir.²⁴⁶ Yersiz ve isabetsiz bir te'vil anakronizm olarak nitelenebilirken hiçbir tefsir anakronizm olarak nitelenemez.

İslam literatüründe yapılan bir te'vilin sahih olmasının şartları vardır. Bunlar üç maddede özetlenebilir. Birincisi, te'vilin kendisine işaret ettiği mananın lafzın kendisine delalet ettiği manalardan olması gerekir. Dolayısıyla yapılan yorumun dilbilimsel bir dayanağı olmalıdır. İkincisi, yapılan te'vil sarih bir nass ve aklın evrensel ilkeleri ile çelişmemelidir. Dolayısıyla kronoloji, tarih, antropoloji ile çelişmeyen yorumlar bu kapsamda değerlendirilir. Üçüncüsü, yapılan te'vil, bir lafzın ilk anda gelen zahiri anlamından başka bir manada yorumlanmasına imkân tanıyan şer'î veya lugavî (mecaz/kinaye) bir delile dayanmalıdır.²⁴⁷ Batınî, Hurufî yorumlar gibi kurgusal tarih, anakronizm ve spekülasyonlara dayanan yorumlar delil olarak değerlendirilmeyen yorumlar kapsamına girmektedir.

Bu şartları taşıyan her te'vil kesin olmamakla beraber kabul edilebilir ve anakronizmden uzak değerlendirilebilir. Bunların dışında kalan ve alimin kendi döneminin şartları, coğrafyası, kültürü, dini, ilmî gelişmeleri, toplumsal imgesinin getirdiği zihinsel ve düşünce farkları ile yaptığı te'viller Al-i İmrân 3/7. ayette *“Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız aklıselim sahipleri düşünüp anlar”* ayeti gereğince İslam'da bir ictheadî hareket sahası olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla te'vilin şartlarına uygun yapılmış bir te'vil anakronizm olarak değil ancak ilmî bir çalışma olarak nitelenebilir. Bu fikrî özgürlüğün sınırları, saydığımız şartlar ile korunduğu müddetçe te'vil yapan alimin veya oryantalistin anakronizme düşmeyeceğini kesin

²⁴⁶ Ebû Mansur el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/4.

²⁴⁷ Abdulvehhâb Hallâf, *İlmü Usulî'l-Fıkh* (Dimeşk: Mektebetu Daru'l Fecr, 2020), 164.

bir ifadeyle söyleyebiliriz. Nitekim bu şartlar dilbilimsel, tarihsel ve antropoloji yöntemleri gibi sosyal bilimlerin yöntemlerini dikkate almayı ve yapılan te'vili hiçbir ayete ters düşmeyecek şekilde Kur'an bütünlüğü içerisinde değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Sonuç olarak Chabbi'nin anakronizme düşmekle eleştirdiği Müslüman alimler Kur'an'ı anlamada şiar edindikleri tefsir-te'vil farkını ve sahih te'vil yapma şartlarını yüzyıllar boyunca müteşeddit bir şekilde korumuştur. Tefsirin peygamber ve sahabe sözlerine ait olması, bu sözlerin Hicaz toplumunun sosyal yapısı değişmeden çok erken dönemlerde kitabete geçirilmiş olması ve yüzyıllar boyunca hiç değişmeden günümüze kadar ulaşmış olması, yapılan Kur'an tefsirlerinin anakronizmden uzak olduğuna delildir. Tefsirlerden ayrı olarak yapılan sahih Kur'an te'villeri ve şartları ise Batı dünyasında sosyal bilimlerin henüz bir emaresi yokken Kur'an ayetlerini doğru yorumlama yöntemi olarak literatüre ve usul kitaplarına geçmiştir. Bu yöntem müfessir, filolog, tarihçi, sosyolog veya antropolog için Kur'an'ı doğru anlama noktasında rehber edinmesi gereken temel usul kaideleridir. Nitekim Batı dünyasından çok eleştiri alan (özellikle Karl Popper) pozitivist düşüncenin etkisinde şekillenen sosyal bilimlerin bilimsel değeri günümüzde dahi sorgulanabilir bir hüviyete sahiptir. Buna karşı yüzyıllar boyunca usul kitaplarında yer alan tefsir usülüne dair sözü geçen kaideler hiçbir zaman sorgulanmamıştır.

2.2.Evrensellik

Evrenselcilik “temel bilişsel süreçlerin dünyanın her yerinde aynı olduğunu, ama görünüm veya tezahürlerinin kültürden kültüre değişebileceğini öne süren yaklaşımdır.”²⁴⁸

Chabbi, tarihçi ve antropolog olarak, Müslümanların Kur'an'ın ve İslam'ın evrensel olduğuna dair inançlarının, birçok Müslüman alimin anakronizme düşmesini sağladığını savunmaktadır. Müslümanların Kur'an'ın evrensel olmasına

²⁴⁸ Zehra Akkuzu, *Evrensel ve Tarihsel Boyutlarıyla Kur'an'da İnsan Kavramı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 28.

dair inançlarını “geçmişe dönüş yanılması” olarak nitelemekte ve bu dönüşün geleceği kurtaracağına inandıklarını ifade etmektedir.²⁴⁹ Chabbi evrensellik hakkında özetle şu ifadeleri kullanmıştır:

“Değişimlere, gerekli evrimlere ve geleceğimizin kaçınılmaz tehlikelerine karşı bize bir güvenlik yanılması veren bu inanç, hayali bir süreklilik içinde dönemler arasındaki farklılıkları görmezden gelmek ve zamanın önemsizleştirilmesinin peşine düşmek gibi korkunç bir hataya götürmektedir.”²⁵⁰

Chabbi’ye göre Kur’an belli bir dönemde belli faktörlerle ortaya çıkmış ve sadece o topluma hitap etmiştir. Kur’an’ı günümüz meselelerine taşımamanın gereksiz, hata ve anakronizme düşmek olduğu görüşündedir.²⁵¹ Esasında Kur’an’ı anlamada dilbilimsel ve antropolojik yöntemi Kur’an’ın evrensel olmadığını göstermek için kullandığını söyleyebiliriz. Kur’an’a evrensel olduğu inancıyla yaklaşan tüm düşünürleri anakronizme düşmekle eleştirdiğini ve kendi yönteminden hareketle “Kur’an evrenseldir” söylemi ile Kur’an kavramlarının anlamının değiştiğini ve tahrif edildiğini düşündüğünü söyleyebiliriz.

Kur’an’ın evrenselliğine atıfta bulunan birçok ayet vardır. Bunlardan mealen “Ey insanlar!” şeklinde hitap eden ayetler, Enbiya 21/107²⁵² ve Sebe 34/28²⁵³ ayetlerini sayabiliriz. Müslümanlar için Kur’an’ın evrenselliğine iman etmek son elçinin Muhammed (s.a.v) ve son kitabın Kur’an olduğuna iman etmeye dayanmaktadır. Kur’an’ı bütünlüğü içerisinde değerlendiren ve evrensel mantık kurallarına göre düşünen Müslüman için Kur’an’ın evrensel olması tutarlı bir düşünme biçimidir. Yine Batı’nın pozitivist ve modernist düşünce dünyası içinde yetişen tarihselci oryantalistlerin Kur’an’ın evrensel olmadığını savunmaları kendi düşünce dünyalarında tutarlı bir yaklaşım olarak kabul edilebilir.

²⁴⁹ Chabbi, “*Quand les idéologies se font face, il n’y a plus de place pour l’histoire.*” <https://www.youtube.com/watch?v=nRmKgFzbOyE&t=4s> (Erişim 31 Mayıs 2023).

²⁵⁰ Chabbi, “*Quand les idéologies se font face, il n’y a plus de place pour l’histoire.*” <https://www.youtube.com/watch?v=nRmKgFzbOyE&t=4s> (Erişim 31 Mayıs 2023).

²⁵¹ Chabbi, “*Comment contextualiser les mots du Coran?*” <https://www.youtube.com/watch?v=uSQ9KTsJISw> (Erişim 31 Mayıs 2023).

²⁵² “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”.

²⁵³ “Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar.”

Kur'an tarihselliğinden maksat, Kur'an'ın belli bir tarihte, belli bir coğrafyada ve belli insanlara hitap etmesidir. Bunun İslam tefsir geleneğindeki benzeri sebab-i nüzul ilmidir. Sebeb-i nüzul terim olarak: "Hz. Peygamber'in risalet döneminde vuku bulan ve Kur'an'ın bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Rasulullah'a sorulan soru" demektir.²⁵⁴ Kur'an'ın tarihsel açıdan belirli bir topluma hitap etmesi bir gerçektir. Bu toplumun dili, kültürü, örfü, toplumda yaşanan olaylar Kur'an'ın inmesine sebep olmuştur. Ancak sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mâni değildir. Nitekim ayetlerin içerdiği hükümlerin günümüzdeki toplumun refahını ve mutluluğunu sağlaması, psikolojik, sosyal ve siyasal problemlerine çözümler sunabiliyor olması aklî olarak ayetlerin evrenselliğini göstermektedir.

Ayetlerin günümüze hitap ederek evrenselliğini ortaya koyması hakikat ifade ettiklerine de delil teşkil etmektedir. Zira hakikat bir yere, bir devire ve bir topluma has değildir.²⁵⁵ On beş asır boyunca Müslüman toplumlarının Kur'an ayetlerinden ilhamlar ve ibretler alması, kendilerini ve sosyal düzenlerini Kur'an'ın evrensel ilkelerine göre düzenlemiş olmaları halinde refah seviyelerinin artması bize ayetlerin evrensel ve hakikat boyutunu göstermektedir.

Kur'an'ın içerdiği hükümlerin evrensel olması içtihat kapısının kapandığı anlamına gelmemektedir. Aksine tarihte belli bir coğrafyada ortaya çıkan evrensel hükümlerin sonraki dönemlerde belirli toplumların belirli meselelerine uygulanabilir olması bu evrensel hükümlerle içtihat etmeye bağlıdır. Bir hükmün evrensel olması sadece hükmü birebir aktarabilmek değildir. Bazı hükümler (asıl) birtakım illetler içermektedir. Bu illetlerin sonraki dönemlerde başka insanlar tarafından ortaya çıkan hükümlere (fer) uyarlanabilir olması, bu hükümlerin illet bakımından evrensel olduğunu gösterir. Kısacası ayetlerin evrenselliği bazen apaçık bir şekilde ortadadır, bazen de ayetlerin kendisi değil ama illetleri evrenseldir ve delaletü'n nas veya kıyas yöntemleri ile içtihat ederek evrenselliği ortaya konulabilmektedir.²⁵⁶

²⁵⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV, 2012), 210.

²⁵⁵ Fatih Kesler, "Kur'an'ı Kerîm'in Evrenselliği ve Tarihsellik", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 24.

²⁵⁶ Hallâf, *İlmu Usuli'l-Fıkıh*, 144/267/368.

Naklî ve aklî delillerle Kur'an'ın hem tarihsel hem evrensel bir kitap olduğu objektif yaklaşımlar tarafından kolayca anlaşılabilir. Kur'an belli bir tarihte, belli bir bölgede ve belli insanları birinci muhatap alan tarihsel olgunun tüm zamanlara uyarlanabileceği evrensel bir hitap olduğu açıkça ortadadır. Ancak Batı'nın pozitivism akımının oluşturduğu ve geliştirdiği sosyal bilimlerin etkisinde şekillenen tarihselcilik, elde edilen tarihi metinleri yorum yapmadan kendi geçmişine hapsetmeyi gerektirir. Oysa Kur'an ayetlerine temel yaklaşım şöyle olmalıdır: “Tarihsellik gerçeğini kabul ederek bu gerçeği evrensellik mikrofonundan yaymak.”²⁵⁷

Chabbi'nin eleştirdiği gibi evrensellik inancı Müslüman düşünürleri anakronizme düşürmemektedir. Nitekim anakronizm olayların ortaya çıktıkları kendi zaman ve mekanlarından, yani bağlamlarından kopartılıp başka bir bağlama yerleştirilmesidir. Oysa evrensellik düşüncesi olayların ortaya çıkış tarihi olduğunu kabul etmekle beraber bağlamlarını geniş zamana yaymaktan ibarettir.

Chabbi'nin “geriye dönüş yanılması” olarak nitelediği evrensellik düşüncesine gelince şunu söyleyebiliriz: Müslümanların “sıfır nokta” dediğimiz olayın başlangıç tarihine dönme gibi bir amaçları bulunmamaktadır. Ancak “sıfır noktada” bulunan olayı kendi zamanlarına taşımayı ve ilerlemeyi amaçlamaktadırlar. Tarihte vuku bulmuş bir olayın veya tarihte bir toplumu birinci muhatap olarak alıp birtakım mesajlar aktaran bir kitabın mesajını, insanların kendi dönemlerine kendi şartlarını gözeterek aktarmaları ancak ibret almak ve geçmişin yanlışlarına bir defa daha düşmemek için tedbir almaları olarak yorumlamak daha isabetli görünmektedir. Dolayısıyla evrensel yaklaşım, kendi tarihini yaşamayı bırakıp tarihe geri dönmeyi değil tarihten ilham alarak kendi dönemini en iyi şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tarih amaç değil sadece araç konumundadır.²⁵⁸

²⁵⁷ Akkuzu, *Evrensel ve Tarihsel Boyutlarıyla Kur'an'da İnsan Kavramı*, 33.

²⁵⁸ Şevket Kotan, “İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu”, *Bilimname* 6/3 (2004), 129.

2.3.Oryantalist Çalışmalara Eleştirileri

Chabbi, 2017 yılında yayımlanan “*Les trois piliers de l’islam, Lecture anthropologique du Coran*” kitabının son sözünde, günümüz oryantalist çalışmalar ile sosyal bilimlerdeki gelişmeler arasındaki üzücü mesafeye değinmektedir: “(...) Ancak ister Fransız oryantalizminde ister Alman ya da Anglo-Sakson geleneğinde olsun, özellikle dikkat çeken husus, sosyal bilimlerin ortaya çıkışına eşlik eden metodolojik tartışmalara ilgi gösterilmemesidir.(...) 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başındaki ilk oryantalistlerin biriktirdiği muazzam metinsel sermaye, kaçınılmaz olarak 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısındaki haleflerini, 9. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar neredeyse bin yıllık bir dönemi kapsayan bu son derece karmaşık ve çok biçimli belgelere bir düzen getirme girişimine yöneltti. Ancak alanlarının özgüllüğü ve uğraşmak zorunda oldukları belge çokluğu, onları 20. yüzyılda tarihsel analiz yöntemlerinin yenilenmesi olarak yeni disiplinlerin ortaya çıkışının neredeyse tamamen dışında tutmuştur denilebilir. (...) Bugün durum değişti mi? En azından şunu söyleyebiliriz ki, İslam ve özellikle de İslam'ın ortaya çıktığı dönem üzerine yapılan çalışmalar, Müslüman olmayan orta çağ dünyasının tarihini yakalamaktan çok uzaktır. Sosyal bilimler ve tarihsel antropoloji söz konusu olduğunda durum, Orta çağ Avrupa dünyası, Hindistan, Uzak Doğu ya da Amerika'ya ilişkin yenilikçi çalışmaların aksine daha da kötüdür. Mümkün olabilecek metodolojik yenilenme yerine, 1970'lerin sonunda gerileme olarak tanımlanabilecek bir aşamaya girdik.”²⁵⁹

Chabbi'nin bu ifadelerini bir özeleştiri olarak değerlendirmek mümkündür. Batı dünyasının oryantalizm bağlamında sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların metodolojik olarak yetersiz kaldığını itiraf etmiştir. Bu metodolojik gerileme oryantalist akademisyenlerin yeni çalışmalarında birtakım metodolojik hataların oluşabileceği öngörüsüne bizi ulaştırmaktadır. Nitekim kabul görmüş bir gerçektir ki sağlam temellere dayanan metodoloji olmaksızın isabetli sonuçlara ulaşmaları ve akademik dünyada kabul görmeleri mümkün olmayacaktır.

İdeolojik okumaların bir ürünü diyebileceğimiz oryantalist çalışmaların kendi içinde pek çok tutarsızlık içerdiğini söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak

²⁵⁹ Chabbi, *Les trois piliers de l’islam*, 309-312.

metodoloji sorunları zaman içerisinde belirgin bir hal almıştır. Bundan hareketle oryantalist akademisyenlerin sosyal bilimlerdeki metodoloji sorunlarını ve bu metodolojiye dayanarak ulaştıkları sonuçları değerlendirmeye dair ülkemizde yeni çalışma alanları oluşturulabilir.

SONUÇ

İslam Dünyasındaki tanımıyla oryantalizm, sekizinci yüzyıldan günümüze kadar Müslümanların dini, dili ve medeniyeti hakkında yapılmış ilmî, sanatsal, siyasî, ticarî ve akademik tüm çalışmaların ortak adıdır. Tarihten günümüze kadar oryantalistlerin, bilhassa Kur'an çalışmalarına baktığımızda, yer yer şahsî art niyetlerinden, yer yer çalışmalarındaki usul ve yöntem eksikliğinden ve hatalarından kaynaklanan birtakım metodolojik kusurlar görülmüştür. Bununla beraber çalışmalarındaki amaç çeşitliliği ortak ve evrensel bir yöntem belirlemelerine engel olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda pozitivizmin etkisi altında şekillenen sosyal bilimler, günümüz oryantalist çalışmaların usulünü belirlemiştir. Dolayısıyla oryantalistlerin çalışmalarının objektif ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmesi için Batı'da gelişen sosyal bilimlerin çeşitli dallarına ve yöntemine hâkim olmak gerekmektedir.

Bu çalışmada, oryantalizm alanında yapılmış mevcut çok sayıdaki çalışma sebebiyle oryantalizm hakkında genel ve kısa bir bilgi verilmiştir. Ardından yaşayan Fransız oryantalist ve tarihçi Jacqueline Chabbi'nin oryantalist geleneği içerisinde hangi konumda bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızda Chabbi'nin kaleme aldığı eserlerinden, televizyon programlarından ve sosyal medya hesaplarında yayınladığı ders kayıtlarından hareketle Kur'an'ı anlama yöntemini ortaya koyduk. Chabbi, pozitivizmin etkisi altında şekillenen sosyal bilimlerin alt dalları olan tarih, antropoloji ve filoloji bilimlerinin sunduğu yöntemler ile Kur'an'a yaklaşmıştır. Chabbi'nin yönteminde ve görüşlerinde, Batılı filozof ve düşünürler tarafından da çokça eleştirilen pozitivizm akımının etkileri görülmüştür. Nitekim kaleme aldığı eserlerinde Kur'an'ı anlamada tarihsel yöntemini evrensel ve kesin doğru bilgi olarak sunması, kendisini tarihçi olduğu ve bu yöntemi titizlikle kullandığı için objektif olarak nitelemektedir.

Chabbi'ye dair değerlendirmeler yapılırken, kendisinin pozitivizmin etkisinde olduğu göz önünde bulundurulmuştur. Buna bağlı olarak İslam medeniyetinin ilk yıllarından itibaren oluşturulmuş, asırlar boyunca varlığını sürdürmüş, geçerliliğini

ve hüccet oluşunu kanıtlamış, Kur'an'ın ve mantık ilminin evrensel ilkelerine dayanan fıkıh ve tefsir usulünden yararlanılmıştır. Bununla beraber Chabbi'yi değerlendirirken kendisinin de kullandığı dilbilimsel yöntemden, tarih ve antropolojiden yararlanılmıştır.

Çalışmamızda Chabbi'nin eserlerinde ve söylemlerinde ortaya koyduğu yöntemde ve bu yöntemi uygulamasında birtakım çelişkiler ve tutarsızlıklar tespit edilmiştir. Örneğin hadislerin dilbilimsel veri olarak kullanıldığı bir sözlüğü kendisine referans edinmesi çelişkilerinden biridir. Ayrıca referans gösterdiği kaynaklar arasında tarihsel olarak çalışma alanına en yakın kaynağı referans edinmek yerine geç dönem eserlerini tercih etmiştir. Bu durum kendisinin iddia ettiği yöneme ve yönelttiği anakronizm eleştirisine aykırı bir durumdur.

Ulaşılan sonuçlara göre Chabbi'nin hadislerin otantikliğini büsbütün reddetmesine rağmen çokça zayıf ve israiliyyat içerikli rivayetler aktaran Taberî'nin tefsiri ve tarihi üzerinden Kur'an'ı ve İslam tarihini yorumlaması bir başka çelişki noktasıdır. Kendisine kurgu imkânı sunabilecek çokça spekülâtif veri sunan geç dönem bir eseri tercih etmesinde oryantalist art niyet olduğu söylenebilir. İlk dönemlere ait kaynakları kendisine referans etmemesi, tarihten günümüze İslam medeniyetinde kaleme alınmış devasa literatürün sunduğu verilere karşı eşit ve adil davranmadığını göstermektedir.

Chabbi'nin, bazı temel Kur'ân kavramlarına yanlış lugavî anlam verdiği ve referans belirtmeksizin kavramların bağlamından uzak antropolojik analizlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sözlükbilim çalışmalarında bazı bilgileri ön plana çıkarırken bazılarının üzerini örttüğü de anlaşılmıştır. Zaman zaman Kur'an'ın kendi hazinesine aldığı kelimelerin anlam genişlemesi ve daralması gibi en temel dilbilim gerçeklerini göz ardı ettiği ve kelimelerin lugavi anlamlarını kendi varmak istediği sonuca hizmet edecek şekilde seçtiği ortaya koyulmuştur.

Hiçbir araştırmacının mutlak olarak objektif olamayacağını göz önünde bulundurarak Chabbi'nin ifade edilen tutumlarının objektiflikten son derece uzak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tutumları eleştirilebilir olmakla beraber, Chabbi'nin

Kur'an'ı anlamada sunduğu yöntemin tefsir alanına yorum zenginliği getirdiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamızda Chabbi'nin Kur'an'ı anlama yöntemi özelinde eserlerine başvurulmuştur. Konumuzun kapsamının geniş olmasından dolayı Chabbi'nin her görüşü veya her eseri derinlikli bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Ancak Chabbi'nin görüşleri hakkında konu kapsamı daraltılarak çeşitli çalışmalar yapılabilir. Bunlardan Chabbi'nin bazı eserlerini referans olarak İşlam tarihi alanında, antropoloji veya dilbilimsel yöntem özelinde çalışmalar yürütülebilir. Her bir eseri kendi bağlamında değerlendirilebilir. Kendisiyle yaptığımız kısa görüşme neticesinde yeni eserler kaleme aldığını bize ifade etmiştir. Dolayısıyla hakkında yapılacak çalışmalara yeni bir pencere açılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulbâki, Muhammed Fuad. *Mu'cemu'l-Mufehres Li Elfâzi'l-Kur'an*. Mısır: Daru'l Kutubu'l Mısıriyye, 1899. <http://archive.org/details/WAQ140507>
- Akkuzu, Zehra. *Evrensel ve Tarihsel Boyutlarıyla Kur'an'da İnsan Kavramı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Arin, Félix. “Le Coran, Traduction de Denise Masson”. *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée* 3 (1967), 199-202.
- Ayday, Mehmet Selim. *Muhammed Hamidullah'ın Kur'an'a Yaklaşımı ve Kur'an Eksenli Çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2006.
- Babelio. “Denise Masson”. <https://www.babelio.com/auteur/Denise-Masson/101797>. Erişim 14 Mart 2023. <https://www.babelio.com/auteur/Denise-Masson/101797>
- Balivet, Michel. “Cahen, Claude (1909-1991), Fransız Şarkiyatçı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cahen-claude>
- Ballıkaya, Cihan. “Pozitivizm Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015).
- Belhaj, Abdessamad. “Le Coran et ses traductions en français”. *Dossiers documentaires du CISMODOC*, 9.
- Bencheikh, Jamel-Eddine. *Diwan Algérien: La Poésie Algérienne d'Expression Française de 1945 à 1965, Etude Critique et Choix de Textes*. S. 1, Algérie: Centre pédagogique maghribin, 1967.
- Benkheira, Mohammed-Hocine. “Jacqueline Chabbi, Les Trois Piliers de l'İslam. Lecture Anthropologique du Coran”. *Archives de sciences sociales des religions* 180 (01 Aralık 2017), 309-312. <https://doi.org/10.4000/assr.33569>
- Benoit de Sagazan. “Portrait de Jacqueline Chabbi”. <https://www.monedelabible.com/Portrait-De-Jacqueline-Chabbi/>. *Monde de la Bible* (blog), 20 Aralık 2012. <https://www.monedelabible.com/portrait-de-jacqueline-chabbi/>

- Berque, Jacques. *Le Coran*. Paris, France: Albin Michel, 1995.
- Blachère, Régis vd. *Dictionnaire Arabe-Français-Anglais (Langue Classique et Moderne)*. 4 Cilt. Paris, France: G.-P. Maisonneuve et Larose, 1967.
- Blachère, Régis. *Introduction au Coran*. Paris, France: G.-P. Maisonneuve et Larose, 1977.
- Blachère, Régis. *Le Coran*. Paris, France: Presses universitaires de France, 1973.
- Blachère, Régis. *Un poète arabe du IVe siècle de l'Hégire (Xe siècle de J.-C.) : Abou t-Ṭayyib al-Motanabbî (essai d'histoire littéraire)*. Paris : Adrien-Maisonneuve, 1935.
- Borrmans, Maurice. "Louis Massignon, Muhammad Hamidullah et sa traduction française du Coran". *Islamochristiana*, 35 (Rome 2009), 31-49.
- Bruel, Alexandre. "Oeuvres de Gerbert, Pape sous Le Nom de Sylvestre II". *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes* 28 (1867), 476-480.
- Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 9. Basım, 2020.
- Cahen, Claude. "La Syrie du Nord à l'Epoque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche". Paris, France: Librairie orientaliste Paul Geuthner, 1940. 1.
- Ceran, İsmail. "Fransa'da İslâm (9. yüzyıl)". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2017), 24.
- Cerrahoglu, İsmail. "Oryantalizm ve Batıda Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4 (1989), 95-136.
- Chabbi, Jacqueline. *Abd al Qadir Al Gilani: Idées Sociales et Politiques dans Le Contexte du Ve/XIe siècle et du VIe/XIIe siècle*. Paris, France: Sorbonne, Thèse 3e Cycle, ts.
- Chabbi, Jacqueline. "Histoire et Tradition Sacrée". *Arabica* 43/1 (1996), 189-205. <https://doi.org/10.1163/1570058962582930>
- Chabbi, Jacqueline. "Jacqueline Chabbi - Encyclopædia Universalis". <https://www.universalis.fr/auteurs/jacqueline-chabbi/>. Erişim 11 Ocak 2023. <https://www.universalis.fr/auteurs/jacqueline-chabbi/>
- Chabbi, Jacqueline. *Le Coran Décrypté: Figures Bibliques en Arabie*. Paris, France: Les Éditions du Cerf, 2014.

- Chabbi, Jacqueline. *Le Seigneur des Tribus: l'İslam de Mahomet*. Paris, France: CNRS éditions, 2013.
- Chabbi, Jacqueline. *Les Trois Piliers de l'İslam: Lecture Anthropologique du Coran*. Paris, France: Éditions Points, 2018.
- Chabbi, Jacqueline. *On A Perdu Adam: La Création dans Le Coran*. Paris, France: Editions du Seuil, 2019.
- Chabbi, Jacqueline Auteur - Römer, Thomas C. Auteur. *Dieu de La Bible, Dieu du Coran: Entretiens avec Jean-Louis Schlegel*. Paris, France: Éditions du Seuil, 2020.
- Constant, Hames. "Chabbi (Jacqueline). Le Seigneur des Tribus. L'İslam de Mahomet." *Archives de Sciences Sociales des Religions* 108 (1999).
- Çetinkaya, Bayram Ali. "Batı'daki 'Sürgün' Doğulu/Yabancı Edward Said'in Gözüyle Oryantalizm: 'Öteki'nin Tanımlanması". *Marife* 1 (2009), 233-261.
- Demir, Ramazan. "Arap Dilinde 'Fıkhu'l-Luga' ve 'İlmu'l-Luga' Terimlerinin Kullanımı, Tanımı, Konusu ve Gayesi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/23 (ts.), 183-203.
- Demir, Recep. "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012).
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV, 20. Basım, 2012.
- Dere, Ali. "Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm". *Diyanet İşleri Başkanlığı*, 25.
- Doğan, D. Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2005.
- Ebû Mansur el-Mâturîdî. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. İstanbul: Daru'l Mîzânu't Turkiyye, 2005. <http://archive.org/details/taawilatquran>
- Edward W., Said. *Şarkiyatçılık*. çev. Berna Ülner. Metis Yayınları, 2003.
- Ficquet, Eloi. "André Caquot". *Annales d'Éthiopie* 20/1 (2004), 265-266.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 8. Basım, 2005.
- Française, Académie. "Dictionnaire de l'Académie française". <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9O0722>. Erişim 18 Ekim 2022. <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9O0722>

- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*. Rağbet, 2018.
- Güvenç, Cemalettin. "Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivizm Bakış Açısı". *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2 (2020).
- Hallâf, Abdulvehhâb. *İlmu Usuli'l-Fıkh*. Dimeşk: Mektebetu Daru'l Fecr, 2020.
- Hamidullah, Muhammad. *Aziz Kur'an*. çev. Abdülaziz Hatip - Mahmut Kanık. Beyan, 2017.
- Le Saint Coran*. çev. Muḥammad Ḥamîdullâh. Paris, France: Club Français du Livre, 1963.
- Ḥamîdullâh, Muḥammad - Gaudefroy-Demombynes, Maurice Préfacier. "Documents sur la diplomatie musulmane: à l'époque du Prophète et des Khalifes orthodoxes". Paris, France: G.-P. Maisonneuve, 1935. 102+142.
- Hanefi, Hasan. "Oryantalizmden Oksidentalizme". çev. Hakan Çopur. *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, 14.
- Hıdır, Özcan. "Oryantalizme Karşı Oksidentalizm: Hadis Oksidentalizmi-M. Fuad Sezgin ve M. Mustafa el-A'zamî Örneği". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8 (2008), 34-41.
- Hind Tengour, Esmâ - Azaiez, Mehdi. "The Qur'an and Historical Anthropology: Reading Jacqueline Chabbi". *International Qur'anic Studies Association*.
- Hira, İsmail. "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2000), 81-97.
- İşık, Mesut. "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı". *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 7 (2020), 135-154.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arap*. Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1997.
- İbn Manzûr. *Lisanu'l-Arap*. Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1997.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arap*. Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1997.
- İbn Manzûr. *Lisanu'l-Arap*. Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1997.
- Jugie, Martin. "La vie de Saint Jean Damascène". *Revue des Etudes Byzantines* 23/134 (1924), 137-161. <https://doi.org/10.3406/rebyz.1924.4446>
- Kanca, Fatih. "Taberî'nin Târîhu'l-Ümem ve'l- Mülûk Adlı Eserinde Esbâb-ı Nüzûl". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018).

- Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı (Hicri İlk Üç Asır)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2009.
- Karakaş, Ali. *20.Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları -Fuat Sezgin Örneği-*. Adana: Çukurova Üniversitesi, 2015.
- Kavas, Ahmet. "Journal Asiatique". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 23. Erişim 05 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/journal-asiatique>
- Kaya, Mesut. *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2022.
- Kesler, Fatih. "Kur'an'ı Kerîm'in Evrenselliği ve Tarihsellik". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001).
- Kotan, Şevket. "İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu". *Bilimname* 6/3 (2004), 117-129.
- La Langue Française. "Antropoloji". <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/anthropologie>. Erişim 25 Mayıs 2023. <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/anthropologie>
- La Langue Française. "Définition de Anachronisme". <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/anachronisme>. Erişim 06 Haziran 2023. <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/anachronisme>
- Larzul, Sylvette. "Les Premières Traductions Françaises du Coran (XVIIe-XIXe siècles)". *Archives des Sciences Sociales des Religions* 147 (Eylül 2009), 20. <https://doi.org/10.4000/assr.21429>
- Masson, Denise. *Le Coran*. Paris, France: Gallimard, 1967.
- Metin, Abdullah. *Oksidentalizm İki Doğu İki Batı*. Açılım Kitap, 2013.
- Metin, İsmail. *Fransız Oryantalistlerin Siyer Literatüründe Hz. Muhammed İmajı (Maurice Gaudefroy-Demombynes, Régis Blachere ve Maxime Rodinson Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2015.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Nefes, Davut. *Jacques Berque'nin Kur'an Algısı ve Çevirisi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

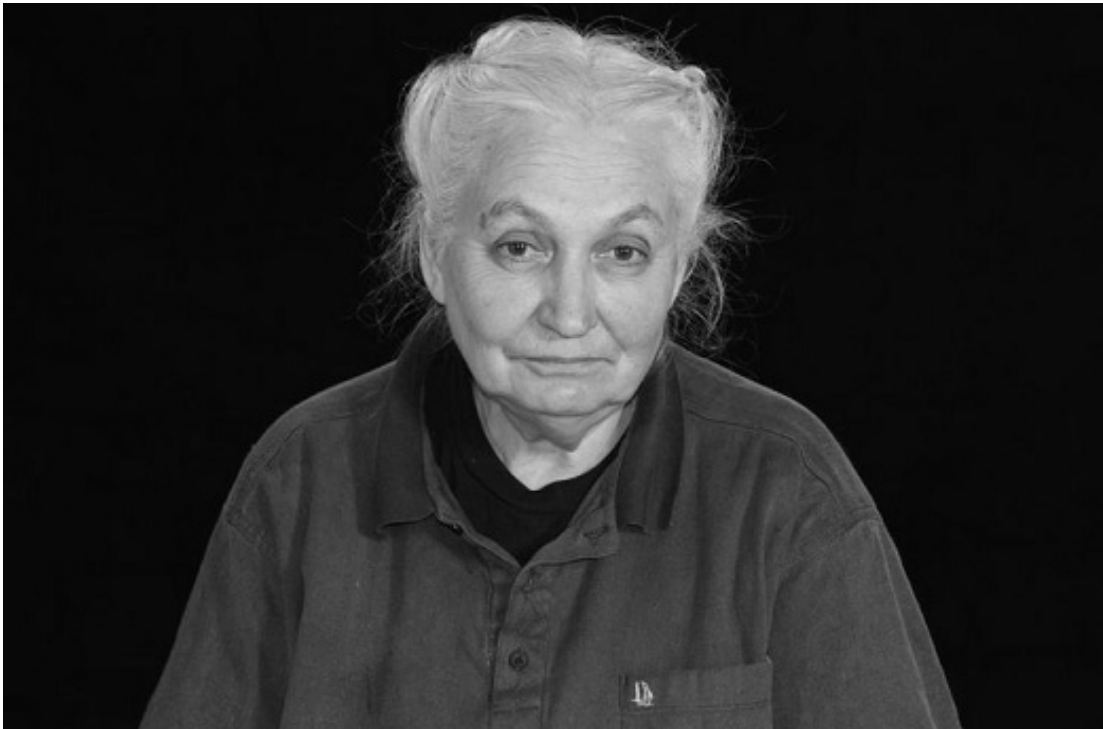
- Öz, İbrahim Hakkı. “Tarih Öğretiminde Anakronizm Sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Kitaplarındaki Kurgusal Metinler Üzerine Bir İnceleme”. *Journal of Social Studies Education Research*.
- Özlem, Doğan. “Batılı Bilgi, Pozitivizm ve Felsefe Çerçevesinde Avrupamerkezci Tarih Anlayışının Temelleri”. *İnsan ve Toplum Dergisi (The Journal of Human & Society)* 3/6 (15 Aralık 2013), 7-24. <https://doi.org/10.12658/human.society.3.6.M0081>
- Reynolds, Gabriel Said. “Le Problème de la Chronologie du Coran”. *Arabica* 58/6 (2011), 477-502. <https://doi.org/10.1163/157005811X587903>
- Rodinson, Maxime. “Claude Cahen (1909-1991)”. *CEMOTI, Cahiers d’Études sur la Méditerranée Orientale et Le Monde Turco-Iranien* 13/1 (1992), 193-196.
- Rupp-Eisenreich, Britta. “L’Histoire de l’Anthropologie en France et Ailleurs”. *Journal des Anthropologues* 5/1 (1981), 70-74. <https://doi.org/10.3406/jda.1981.986>
- Sa’îd ibn Aḥmad al-Andalusî - Blachère, Régis. *Kitâb Ṭabaḳât al-Umam (Livre des Catégories des Nations)*. France: Université de Paris (1896-1968). Faculté des lettres, Thèse Complémentaire, 1935.
- Şahin, Mehmet Cem. “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Taş, İsmail. “İslam Düşüncesinde Bir Zihniyet Dönüşümü (Oryantalizm ve Oksidentalizm Bağlamında Beytü’l Hikme)”. *Marife* 3 (2006), 24.
- Testart, Alain. “La question de l’évolutionnisme dans l’anthropologie sociale”. *Revue française de sociologie* 33/2 (1992), 155-187. <https://doi.org/10.2307/3321993>
- Uğur, Hakan. “Avrupa’da Oryantalizmin Ortaya Çıkışı ve Dozy’nin, İslam’ın Aslılığı Hakkındaki İddialarına Karşı İsmail Fennî Ertuğrul’un Savunması”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (2019), 175-196.
- Uğur, Hakan. *Kur’an’ın Tasdik Ettiği Tevrat’taki Konular*. Konya: Selçuk, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2008.
- Uzun, Gülsün Leylâ. “Dil Bilimi”. *Dil Bilimi*. C. 1. Tübitak. Erişim 24 Mayıs 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/dil_bilimi

- Yakıt, İsmail. “Doğru Bir Kur’an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”.
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (1994).
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*, ts.
- Yıldız, Şevket. *Oryantalizm ve İslam Tarihine Oryantalist Yaklaşımlar*. Bursa: Bursa
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2002.
- Zaazuq, Mahmud Hamdi. *el-İstişrak ve'l-halefiyyetu'l-fikriyye li's-surai'l-hadâri*.
Kahire: Mektebetu's Şorouk Devliyye, 1. Basım, 2008.
- data.bnf.fr. “Claude Cahen (1909-1991)”. Erişim 06 Haziran 2023.
https://data.bnf.fr/11894777/claude_cahen/
- Décret du 1er février 1993 Portant Nomination et Titularisation (enseignements supérieurs), Décret du 1er février 1993 Portant Nomination et Titularisation (enseignements supérieurs) (ts.). Erişim 11 Ocak 2023. Erişim 11 Ocak 2023
<https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/occidental>. “Définition de occidental, Dictionnaire Français La Langue Française”. Erişim 26 Aralık 2022. <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/occidental>
- “Est-ce que je pratique la langue arabe?” haz. Jacqueline Chabbi. *Youtube*. Yayın Tarihi 26 Ekim 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=F2uCxS-YNks>
- “İncil: Misirdan Cikis 3”. Erişim 26 Mayıs 2023.
<https://incil.info/kitap/Misirdan+Cikis/3>
- Babelio. “Jamel-Eddine Bencheikh”. <https://www.babelio.com/Auteur/Jamel-Eddine-Bencheikh/105080>. Erişim 21 Mayıs 2023.
<https://www.babelio.com/auteur/Jamel-Eddine-Bencheikh/105080>
- “Jésus et l’Islam”. haz. ARTE. *Jésus et l’Islam. France*. Erişim 11 Ocak 2023.
https://boutique.arte.tv/detail/jesus_et_islam_serie
- L’Alcoran de Mahomet. Traduit de l’arabe par André Du Ryer*, 1775.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63424624>
- Maître et Disciples dans Les Traditions Religieuses*: thk. Michel Meslin. Paris, France: Les Éditions du Cerf, 1990.
- Présidence de la République, Ordre National de la Légion d’Honneur, Décret du 30 décembre 2016 portant élévation aux dignités de grand’croix et de grand officier, Présidence de la République, Ordre National de la Légion

d'Honneur, Décret du 30 décembre 2016 portant élévation aux dignités de grand'croix et de grand officier. PREX1637720D (Décembre 2016).

EKLER

Jacqueline Chabbi (1943)